

แนวข้อสอบ

ชั้นมหาอาภิธรมิกตรี (มหาตรี)

อภิธรมมหาวิทยาลัยแห่งประเทศไทย

วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร

แนวข้อสอบ
ชั้น มหาอาภิรักษ์มิกตรี (มหาตรี)
อภิธรรมมหาวิทยาลัยแห่งประเทศไทย

ข้อ ๑ ตาม. เพราะเหตุใด คัมภีร์ที่ ๖ นี้ จึงได้ชื่อว่า ยมก ? จงอธิบายเหตุผล

ตอบ. เหตุที่คัมภีร์ที่ ๖ นี้ ได้ชื่อว่า ยมก นั้น เพราะเป็นคัมภีร์ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมทั้งหลายเป็นคู่ ๆ กันไว้ในคัมภีร์นี้ ฉะนั้น คัมภีร์นี้ จึงได้ชื่อว่า ยมก ดังฉันทะแสดงว่า “เคนภูเสน ยมกนฺติ ยุคพฺภูเสน ยุคพนฺติ ยมกนฺติ วุจฺจติ” แปลความว่า ที่เรียกว่า ยมก นั้น เพราะอรรถว่าอย่างไร แก้ว ที่เรียกว่า ยมก นั้น เพราะอรรถว่า เป็นคู่กัน จริงดังนั้น สิ่งที่เป็นคู่กันท่านก็เรียกว่า ยมก อธิบายว่า สิ่งที่เป็นคู่กันนั้น คือ อนุโลม กับ ปฏิโลม คู่หนึ่ง, สันนิฏฐานบท กับ สังสยบท คู่หนึ่ง, ปุจฉา กับ วิสัชนา คู่หนึ่ง ด้วยเหตุนี้ จึงได้ชื่อว่า ยมก

ข้อ ๒ ตาม. ก. จงแสดงฉันทะของคำว่า ยมก ยัม มัม และกัม พร้อมทั้ง บาลีและคำแปล ?

ข. ในยมกปกรณ์นี้ พระพุทธองค์ทรงเทศนาว่าโดยเรื่องอะไรบ้าง และทรงแสดงโดยวิธีอย่างไร ?

ตอบ. ก. แสดงฉันทะของคำว่า ยมก ดังนี้

ยมสุส ราชสุส วิสยํ กมฺติ อติกกมฺติ เอเตนาติ = ยมกํ ปกรณ์ชื่อว่า ยมก เพราะอรรถว่าเป็นเครื่องก้าวล่วงวิสัยของพระยายมเสียได้ หรือ

๑. นิพฺพานํ ยนฺติ กจฺจนฺติ เอเตนาติ = ยํ ปกรณ์ชื่อว่า ยํ เพราะเป็นเครื่องบรรลุพระนิพพาน

๒. มนฺนฺติ ขานฺนฺติ ปรมตฺถมฺมํ เอเตนาติ = มํ ปกรณ์ชื่อว่า มํ เพราะอรรถว่าเป็นเครื่องรู้ปรมัตถธรรมของเวไนยสัตว์

๓. กมฺติ อติกกมฺติ วิจิกิฉฺฉํ เอเตนาติ = กํ ปกรณ์ชื่อว่า กํ เพราะอรรถว่าเป็นเครื่องก้าวล่วงวิกิจฉาของเวไนยสัตว์

๔. ยญฺจ ตํ มญฺจ กญฺจาติ = ยมกํ ปกรณ์ชื่อว่า ยมก เพราะอรรถว่าเป็นเครื่องบรรลุพระนิพพาน เป็นเครื่องรู้ปรมัตถธรรม และเป็นเครื่องก้าวล่วงวิกิจฉาของเวไนยสัตว์

ข. ในยมกปกรณัมนี้ พระพุทธองค์ทรงเทศนาว่าด้วยเรื่องสภาวะธรรมทั้งหลายที่เป็นมูลเป็นขั้น เป็นอายตนะ เป็นต้นเหล่านี้ และทรงเทศนาโดยความเป็นคำถามและคำตอบ คือเป็นปุจฉาและวิสัชนา

ข้อ ๓ ถาม. นักศึกษาเรียนยมก เพื่อประโยชน์อะไร ? (ตอบตามคำแปลของจวนัตตะ)

ตอบ. เพื่อประโยชน์ ๔ ประการ คือ

๑. เพื่อก้าวล่วงวิสัยของพระยายมราชเสียได้
๒. เพื่อเป็นเครื่องบรรลुพระนิพพาน
๓. เพื่อเป็นเครื่องรู้ปรมาตถธรรม โดยสภาวะความเป็นจริง
๔. เพื่อเป็นเครื่องก้าวล่วงวิจิกิจฉาเสียได้

ข้อ ๔ ถาม. จงแสดงธรรมที่เป็นฝ่ายปุจฉาและวิสัชนาในยมกปกรณัมพร้อมทั้งความหมายโดยสังเขปว่ามีเท่าไร คืออะไรบ้าง ?

ตอบ. ในยมกปกรณัมนี้มีปัญหาอยู่ ๔ อย่าง คือ

๑. **ปุเรปัญหา** หมายถึง เป็นคำถามที่มีองค์ธรรมต่างกัน คือ องค์ธรรมของสันนิฎฐานบทนั้น ต่างกันกับองค์ธรรมของสังสยบท

๒. **ปัจฉาปัญหา** หมายถึง เป็นคำถามที่มีองค์ธรรมเหมือนกัน คือ องค์ธรรมของสันนิฎฐานบทกับองค์ธรรมของสังสยบทนั้น เหมือนกัน

๓. **ปริปุลณปัญหา** หมายถึง เป็นคำถามที่มีองค์ธรรมต่างกันก็มี องค์ธรรมเหมือนกันก็มี คือ องค์ธรรมของสันนิฎฐานบทบางอย่าง ก็ต่างกับองค์ธรรมของสังสยบท และบางอย่างก็เหมือนกันกับองค์ธรรมของสังสยบท หมายความว่า มีทั้งปุเรปัญหา และปัจฉาปัญหา พร้อมกันอยู่ในปัญหานี้

๔. **โมฆปัญหา** โมฆปัญหานี้มีอยู่ ๒ ประการด้วยกัน คือ

๑) เป็นคำถามที่ถามถึงองค์ธรรมของสันนิฎฐานบท ซึ่งองค์ธรรมของสันนิฎฐานบทนั้นไม่มี ฉะนั้น คำถามประเภทนี้ จึงเป็นโมฆะไป

๒) เป็นคำถามที่ถามถึงองค์ธรรมของสันนิฎฐานบท แต่สังสยบท ที่เป็นบทถามนั้นไม่มีองค์ธรรม ฉะนั้น คำถามประเภทนี้ ก็เป็นโมฆะเช่นเดียวกัน

ธรรมที่เป็นฝ่ายวิสัย มี ๕ อย่าง คือ

๑. สรูปทสสนวิสัย หมายถึง เป็นคำวิสัยโดยการแสดงสรุปองค์ธรรมของธรรมหมวดแรกและธรรมหมวดหลังทั้ง ๒ ไปด้วยกัน เช่น คำวิสัยในบทว่า **ทีเณว กุสลมุตานิ อวเสสา กุสลา ฐมา น กุสลมุต**

ทีเณว กุสลมุตานิ เป็นปุริมโกฏฐาส **อวเสสา กุสลา ฐมา น กุสลมุต** เป็นปัจฉิมโกฏฐาสดังนี้ เป็นต้น

สรุปทสสนวิสัย มี ๒ อย่าง คือ

๑) สรูปทสสนวิสัย ที่มีวิภังค์ โดยตรง อย่างหนึ่ง

๒) สรูปทสสนวิสัย ที่มีวิภังค์ โดยอ้อม อย่างหนึ่ง

การแสดงวิสัย โดยยกธรรมที่เป็นองค์ธรรมของสันนิฐานบทได้บทเดียวขึ้นตั้งไว้เป็นธรรมหมวดแรก แล้วยกธรรมที่เป็นองค์ธรรมของสันนิฐานบท และสังสยบทได้ทั้งสองขึ้นตั้งไว้เป็นธรรมหมวดหลัง เรียกว่า **สรุปทสสนวิสัยที่มีวิภังค์โดยตรง** เช่น **กุสลมุฏฐานิ รูป กุสลมุเลน เอกมุต น กุสล** เป็นธรรมหมวดแรก **กุสล กุสลมุเลน เอกมุลญ เจว กุสลมุจ** เป็นธรรมหมวดหลัง ดังนี้ เป็นต้น

การแสดงวิสัย โดยยกธรรมที่เป็นองค์ธรรมของสันนิฐานบทและสังสยบทได้ทั้งสองขึ้นตั้งไว้เป็นธรรมหมวดแรก แล้วยกธรรมที่เป็นองค์ธรรมของสันนิฐานบทได้บทเดียวขึ้นตั้งไว้เป็นธรรมหมวดหลัง เรียกว่า **สรุปทสสนวิสัยที่มีวิภังค์โดยอ้อม** เช่น **มุตานิ ยานิ เอกโต อุปปชชติ กุสลมุตานิ เอกมุตานิ เจว อญฺญมญฺญมุตานิ จ** เป็นธรรมหมวดแรก **อวเสสา กุสลมุตสหาตา ฐมา กุสลมุเลน เอกมุต น จ อญฺญมญฺญมุตา** เป็นธรรมหมวดหลัง ดังนี้ เป็นต้น

๒. ปฏิวจนวิสัย หมายถึง เป็นคำวิสัยรับรององค์ธรรมของสันนิฐานบท ได้แก่ **อามนฺตา** นั่นเอง

๓. ปาฬิตวิสัย หมายถึง คำวิสัยที่กล่าวคำตอบตรงกันข้ามกับคำถาม เช่นถามว่า **ยตฺถ รูปภวนฺโธ นฺนูปฺปชฺชติ ตตฺถ เวทนาภวนฺโธ นฺนูปฺปชฺชติ ?** รูปชั้นนี้ไม่ใช่กำลังเกิดในภูมิใด เวทนาชั้นนี้ไม่ใช่กำลังเกิดในภูมินั้นใช่ไหม ? ตอบว่า **อุปปชฺชติ** กำลังเกิด เป็นต้น

๔. ปฏิเภปวิสัยนา หมายถึง คำวิสัยนาที่กล่าวห้ามคำถาม เพราะคำถามนั้นไม่มีองค์ธรรมอยู่ในสันนิฐานานบท เช่นถามว่า ยสฺส รูปกฺขนฺโธ นุปฺปชฺชิตฺตํ ตสฺส เวทนากฺขนฺโธ นุปฺปชฺชิตฺตํ ? รูปฉนฺธํไม่เคยเกิดแก่บุคคลใด เวทนาฉนฺธํ ก็ไม่เคยเกิดแก่บุคคลนั้นใช่ไหม ? ตอบว่า นตฺถิ ไม่มี ซึ่งหมายความว่า ผู้ที่รูปฉนฺธํไม่เคยเกิดนั้นไม่มีเลย ในสังสารวัฏฏ์นี้ ฉนฺธํนั้น คำถามอย่างนี้จึงเป็น โหมปะปัญหา เป็นปัญหาอย่างที่ไม่มีการตอบ

๕. ปฏิเสฐวิสัยนา หมายถึง คำวิสัยนาที่กล่าวปฏิเสธสังสยบท เพราะสังสยบทนั้นไม่มีองค์ธรรม เช่นถามว่า โย รูปกฺขนฺโธ ปริหานาติ โส เวทนากฺขนฺโธ ปริหานิตฺตํ ? บุคคลใด กำลังรู้แจ้งรูปฉนฺธํอยู่ บุคคลนั้นก็เคยรู้แจ้งเวทนาฉนฺธํมาแล้วใช่ไหม ? ตอบว่า โน ไม่ใช่ ซึ่งหมายความว่า ผู้ที่กำลังรู้แจ้งรูปฉนฺธํอยู่นั้น จะได้เคยรู้แจ้งเวทนาฉนฺธํมาแล้วนั้นไม่มี ฉนฺธํนั้น คำถามอย่างนี้ ก็เป็น โหมปะปัญหาเหมือนกัน แต่เป็น โหมปะปัญหาที่ยังมีการตอบอยู่ได้

ข้อ ๕ ถาม. จงแสดงเงื่อนไขในการจำแนกโกฏฐาสว่า ปุจฉาใดคู่กับวิสัยนาไหน มาดู?

ตอบ. เงื่อนไขอันเป็นข้อสังเกตในการจำแนกโกฏฐาสนั้น มีอยู่ในการแสดงองค์ธรรมดังต่อไปนี้

๑. เมื่อการแสดงองค์ธรรมมีคำว่า “เท่านั้น” ก็ต้องเข้าใจว่าปัญหานี้ เป็น “ปริปุณณปัญหา” และคำวิสัยนานั้นต้องเป็น “สรูปทตฺตสนวิสัยนา” เสมอไป

๒. เมื่อการแสดงองค์ธรรมมีคำว่า “เหมือนกัน” ก็ต้องเข้าใจว่า ปัญหานี้เป็น “ปัจฉาปัญหา” และคำวิสัยนาก็ต้องเป็น “ปฏิวจฺจนวิสัยนา” เสมอไป

๓. เมื่อการแสดงองค์ธรรมมีคำว่า “องค์ธรรมของสังสยบทไม่มี” ก็ต้องเข้าใจว่าปัญหานี้เป็น “ปุเรปัญหา” และคำวิสัยนาก็ต้องเป็น “ปาฬิตฺตวิสัยนา” เสมอไป

๔. เมื่อการแสดงองค์ธรรมมีคำว่า “องค์ธรรมของสันนิฐานานบทไม่มี” ก็ต้องเข้าใจว่าปัญหานี้เป็น “โหมปะปัญหา” และคำวิสัยนาก็ต้องเป็น “ปะฏิเภปวิสัยนา” หรือ “ปะฏิเสฐวิสัยนา” อย่างใดอย่างหนึ่งเสมอไป

สรุปแล้วย่อมจับคู่กันได้ดังนี้

ปริปุณณปัญหา	คู่กับ	สรูปทตฺตสนวิสัยนา
ปัจฉาปัญหา	คู่กับ	ปฏิวจฺจนวิสัยนา
ปุเรปัญหา	คู่กับ	ปาฬิตฺตวิสัยนา

สอบธรรมะ ด้วยการทูลจิต ชีวิตนี้ เอาดีได้ยาก

โมฆปัญหา	คู่กับ	ปฏิกเขปวิสัยนา
โมฆปัญหา	คู่กับ	ปฏิสเทธวิสัยนา

ข้อ ๖ ถาม. จงแสดงตัวอย่างปริบูรณ์ปัญหากับสรูปทัสสนวิสัยนามาคู ?

ตอบ. แสดงตัวอย่างปริบูรณ์ปัญหากับสรูปทัสสนวิสัยนา เช่น ในกุสลบพ ดังต่อไปนี้
 อนุโลมปุจฉา เยเกจิ กุสลา ฆมฺมา, สพฺเพ เต กุสลมฺมาติ ? ธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่งที่เป็นกุศลมีอยู่ ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด ชื่อว่า กุศลมูลใช่ไหม?

วิสัยนา ตีเณว กุสลมฺมานิ, อวเสสา กุสลา ฆมฺมา น กุสลมฺมา อโกละ อโทสะ อโมหะ เพียง ๓ เท่านั้น ชื่อว่า กุศลมูล กุศลธรรมที่เหลือนอกนั้น ไม่ชื่อว่า กุศลมูล

แสดงองค์ธรรม และการจำแนกโกฏฐาส

ในอนุโลมปุจฉา เยเกจิ กุสลา ฆมฺมา เป็นสันนิฏฐานบพ
 สพฺเพ เต กุสลมฺมา เป็นสังสยบพ

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบพ ได้แก่ กุศลจิต ๒๑ เจตสิก ๓๘

องค์ธรรมของสังสยบพ ได้แก่ กุศลมูล ๓ เท่านั้น

ฉะนั้น คำถามบพนี้เป็นปริบูรณ์ปัญหา ถามว่า ธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่งที่เป็นกุศลมีอยู่ ธรรมเหล่านั้นทั้งหมดชื่อว่า กุศลมูลใช่ไหม? พระพุทธองค์จึงทรงแก้ด้วยการยกเอากุศลมูล ๓ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบพและสังสยบพ ได้ทั้งสองขึ้นไว้ในปริมโกฏฐาส ไม่มีการปฏิเสธสังสยบพ ดังแสดงว่า ตีเณว กุสลมฺมานิ แล้วทรงยก กุศลจิต ๒๑ เจตสิก ๓๕ (เว้น กุศลมูล ๓) ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบพได้บพเดียวขึ้นไว้ในปัจฉิมโกฏฐาส มีการปฏิเสธสังสยบพ ดังแสดงว่า “อวเสสา กุสลา ฆมฺมา น กุสลมฺมา” คำวิสัยนาในอนุโลมปุจฉานี้ เป็นสรูปทัสสนวิสัยนามที่มีวิภัคค์โดยอ้อม

ปฏิโลมปุจฉา เย วา ปน กุสลมฺมมฺมา, สพฺเพ เต ฆมฺมา กุสลาติ ? หรือว่าธรรมเหล่าใดมีมูลที่เป็นกุศลมูลมีอยู่, ธรรมเหล่านั้นทั้งหมดเป็นกุศลใช่ไหม ?

วิสัยนา กุสลมฺมจฺจนํ รูปํ กุสลมฺมมฺมา น กุสลํ, กุสลํ กุสลมฺมมฺมาญฺเฆว กุสลมฺมจ รูปํ ซึ่งมีกุศลเป็นสมุฏฐาน มีมูลที่เป็นกุศลมูล แต่ไม่ใช่เป็นกุศล กุศลธรรม มีมูลที่เป็นกุศลมูลก็ใช่ เป็นกุศลก็ใช่

แสดงองค์ธรรม และการจำแนกโกฏฐาส

ในปฏิโลมปุจฉา เย วา ปน กุสลมุลมุลกา เป็นสันนิฏฐานบท

สพฺเพ เต ธมฺมา กุสลา เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ กุสลจิต ๒๑ เจตสิก ๓๘ และกุสลจิตตชรูป ๑๗

องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่ กุสลจิต ๒๑ เจตสิก ๓๘ เท่านั้น

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็นปริปัญณปัญหา ถามว่า หรือว่า ธรรมเหล่าใด มีมูลที่เป็นกุศลมูลมีอยู่, ธรรมเหล่านั้นทั้งหมดเป็นกุศลใช่ไหม ? พระพุทธองค์จึงทรงแก้ด้วยการยกเอากุสลจิตตชรูป ๑๗ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทได้บทเดียว ขึ้นไว้ในปริมโกฏฐาส มีการปฏิเสธสังสยบทดังแสดงว่า “กุสลสมฺมูฏานํ รูปํ กุสลมุลมุลกํ น กุสลํ” แล้วทรงยกเอากุสลจิต ๒๑ เจตสิก ๓๘ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทและสังสยบทได้ทั้งสอง ขึ้นไว้ในปัจฉิมโกฏฐาส ไม่มีการปฏิเสธสังสยบท ดังแสดงว่า “กุสลํ กุสลมุลมุลกญฺเฏว กุสลญฺจ” คำวิชันนาในปฏิโลมปุจฉานี้เป็นสรูปทัศนวิชันนาที่มีวิภังค์โดยตรง

ข้อ ๗ ถาม. จงแสดงตัวอย่างปิจณาปัญหากับปฎิวนวิชันนามาคู ?

ตอบ. แสดงตัวอย่างปิจณาปัญหากับปฎิวนวิชันนา เช่น ในกุสลบท ดังนี้

ปฏิโลมปุจฉา เย วา ปน กุสลมุลา, สพฺเพ เต ธมฺมา กุสลาติ ? หรือว่า ธรรมเหล่าใดชื่อว่า กุสลมุลมีอยู่ ธรรมเหล่านั้นทั้งหมดเป็นกุศลใช่ไหม ?

วิชันนา อามนฺตา ไซ้

แสดงองค์ธรรม และการจำแนกโกฏฐาส

ในปฏิโลมปุจฉา เย วา ปน กุสลมุลา เป็นสันนิฏฐานบท

สพฺเพ เต ธมฺมา กุสลา เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ กุสลมุล ๓

องค์ธรรมของสังสยบท เหมือนกัน

ฉะนั้น คำถามนี้เป็นปิจณาปัญหา ถามว่า หรือว่า ธรรมเหล่าใดชื่อว่า กุสลมุลมีอยู่ ธรรมเหล่านั้นทั้งหมดเป็นกุศลใช่ไหม ? พระพุทธองค์จึงทรงแก้โดยปฎิวนวิชันนาว่า อามนฺตา ซึ่งเป็นคำวิชันนารับรององค์ธรรมของสันนิฏฐานบท เพราะว่ากุสลมุล ๓ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทเหล่านั้นก็เป็นกุศลด้วย

สอบธรรมะ ด้วยการทวจิต ชีวิตนี้ เอาดีได้ยาก

ข้อ ๘ ถาม. จงแสดงตัวอย่างปุเรปัญหากับปาฬิตวิสัยนามาตุ ?

ตอบ. แสดงตัวอย่างปุเรปัญหากับปาฬิตวิสัยนามาตุ เช่น ในรูปขันธมูละ เวทนาขันธมูลี ยมกะ ปวัตติวาระ อุปปาทวาระ ปิจจูปันนวาระ โอภาสวาระ ปัจจนิก ในอนุโลมปุจฉา แสดง ดังนี้

อนุโลมปุจฉา ยตฺถ รูปกุขฺขุโธ นุปฺปชฺชติ ตตฺถ เวทนากุขฺขุโธ นุปฺปชฺชติติ ? รูปขันธ ไม่ใช่กำลังเกิดในภุมิใด เวทนาขันธก็ไม่ใช่กำลังเกิดในภุมินั้นใช่ไหม ?

วิสัยนามาตุ อุปฺปชฺชติ กำลังเกิด

แสดงองค์ธรรม และการจำแนกโกฏฐาส

ในอนุโลมปุจฉา ยตฺถ รูปกุขฺขุโธ นุปฺปชฺชติ เป็นสันนิฏฐานบท

ตตฺถ เวทนากุขฺขุโธ นุปฺปชฺชติ เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ อรูปภูมิ ๔ ซึ่งเป็นภูมิที่เกิดแห่งนามขันธ ๔ องค์ธรรมของสังสยบท ไม่มี

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็นปุเรปัญหา ถามว่า รูปขันธไม่ใช่กำลังเกิดในภุมิใด เวทนาขันธก็ไม่ใช่กำลังเกิดในภุมินั้นใช่ไหม? พระพุทธองค์จึงทรงแก้โดยปาฬิตวิสัยนามาตุ อุปฺปชฺชติ ซึ่งเป็นคำวิสัยนามตรงกันข้ามกับบทถาม เพราะว่า อรูปภูมิ ๔ ซึ่งเป็นที่เกิดแห่งนามขันธ ๔ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทเหล่านั้น แม้ว่ารูปขันธไม่ใช่กำลังเกิด แต่เวทนาขันธก็กำลังเกิด.

ข้อ ๙ ถาม. จงแสดงตัวอย่างโมฆปัญหากับปฏิจเขยวิสัยนามาตุและปฏิจเสยวิสัยนามาตุ ?

ตอบ. แสดงตัวอย่างโมฆปัญหากับปฏิจเขยวิสัยนามาตุ เช่น ในรูปขันธมูละ เวทนาขันธมูลี ยมกะ ปวัตติวาระ อุปปาทวาระ อตติวาระ ปัจจนิก ปุคคลวาระ ในอนุโลมปุจฉา แสดงว่า

อนุโลมปุจฉา ยสฺส รูปกุขฺขุโธ นุปฺปชฺชติ ตสฺส เวทนากุขฺขุโธ นุปฺปชฺชติตาติ ? รูปขันธไม่เคยเกิดแก่บุคคลใด เวทนาขันธก็ไม่เคยเกิดแก่บุคคลนั้นใช่ไหม?

วิสัยนามาตุ นตฺถิ ไม่มี

แสดงองค์ธรรม และการจำแนกโกฏฐาส

ในอนุโลมปุจฉา ยสฺส รูปกุขฺขุโธ นุปฺปชฺชติ เป็นสันนิฏฐานบท

ตสฺส เวทนากุขฺขุโธ นุปฺปชฺชติ เป็นสังสยบท

สอบธรรมะ ด้วยการทุจจริต ชีวิตนี้ เอาดีได้ยาก

องค์ธรรมของสันนิฐานบท **ไม่มี** เมื่อองค์ธรรมของสันนิฐานบทไม่มีแล้ว
องค์ธรรมของสังสยบทก็ไม่มีเหมือนกัน

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็น**โฆषปัญหา** ถามว่า รูปขันธ์ไม่เคยเกิดแก่บุคคลใด เวทนาขันธ์
ก็ไม่เคยเกิดแก่บุคคลนั้นใช่ไหม? พระพุทธองค์จึงทรงแก้โดย**ปฏิเศษ**วิสัชนาว่า **นตฺถิ** ซึ่ง
เป็นคำวิสัชนาห้ามองค์ธรรมของสันนิฐานบท เพราะว่า บุคคลที่รูปขันธ์ไม่เคยเกิดในภพภูมิ
ต่าง ๆ นั้นไม่มี มีแต่บุคคลที่รูปขันธ์เคยเกิดมาแล้วทั้งสิ้นในสังสารวัฏฏ์นี้

แสดงตัวอย่างโฆषปัญหากับปฏิเศษวิสัชนา เช่น ในรูปขันธ์มูละ เวทนากขันธมูลี
ยมกะ ปริณฺณวาระ ปิจฺจุปฺปนาตีตวาระ ปุคฺคลวาระ อนุโลม ในอนุโลมปุจฺฉา แสดงว่า

อนุโลมปุจฺฉา โย รูปกฺขณฺธํ ปรีขานาตี โส เวทนากฺขณฺธํ ปรีขานิตฺถาตี ? บุคคลใด
กำลังรู้แจ้งรูปขันธ์ บุคคลนั้นก็เคยรู้แจ้งเวทนาขันธ์ใช่ไหม ?

วิสัชนา โน ไม่ใช่

แสดงองค์ธรรม และการจำแนกโกฏฐาส

ในอนุโลมปุจฺฉา โย รูปกฺขณฺธํ ปรีขานาตี เป็นสันนิฐานบท

โส เวทนากฺขณฺธํ ปรีขานิตฺถา เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฐานบท ได้แก่ **อรหัตตมคฺคบุคคล ๑**

องค์ธรรมของสังสยบท **ไม่มี**

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็น**โฆषปัญหา** ถามว่า บุคคลใดกำลังรู้แจ้งรูปขันธ์ บุคคลนั้นก็
เคยรู้แจ้งเวทนาขันธ์ใช่ไหม? พระพุทธองค์จึงทรงแก้โดย**ปฏิเศษ**วิสัชนาว่า “**โน**” ซึ่งเป็นคำ
วิสัชนาปฏิเศษองค์ธรรมของสังสยบท เพราะว่า อรหัตตมคฺคบุคคล ๑ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของ
สันนิฐานบทนั้น แม้ว่า กำลังรู้แจ้งรูปขันธ์ แต่ไม่ใช่เคยรู้แจ้งเวทนาขันธ์

ข้อ ๑๐ ถาม. ก. ในยมกปกรณนี้ มียมกะเท่าไร คือ อะไรบ้าง ?

ข. ในชั้นมหาอาภิธัมมิกตรีนี้ ท่านแสดงยมกะไว้กี่อย่าง คืออะไรบ้าง?

ตอบ. ก. ในยมกปกรณนี้ มียมกะ ๑๐ อย่าง คือ

๑. มุลยมกะ ๒. ขันธยมกะ ๓. อายุตณยมกะ ๔. ธาตุยมกะ

๕. สัจจยมกะ ๖. สังขารยมกะ ๗. อนุสสยมกะ ๘. จิตตยมกะ

๙. รัมมยมกะ ๑๐. อินทริยยมกะ

สอรรถมะ ด้วยการทวจิต ชีวิตนี้ เอาดีได้ยาก

ข. ในชั้นมหาอาภิรมย์มิกตรีนี้ ท่านแสดงไว้ ๒ ยมกะ คือ มุลยมกะ และจันทรยมกะ

ข้อ ๑๑ ตาม. กุสลดิกนิทเทศ มีวาระกี่อย่าง คืออะไรบ้าง? อธิบายพร้อมทั้งยกหลักฐานด้วย ?

ตอบ. กุสลดิกนิทเทศ มีวาระ ๑๐ อย่าง คือ

๑. มุลวาระ ๒. เหตุวาระ ๓. นิทานวาระ ๔. สัมภววาระ ๕. ปภววาระ

๖. สมุฏฐานวาระ ๗. อาหารวาระ ๘. อารัมมณวาระ ๙. ปัจจัยวาระ ๑๐. สมุททวาระ

ดังหลักฐานบาลีแสดงว่า มุลเหตุ นิทานนจ สมภโว ปภเวน จ สมุฏฐานาหารารมมณ
ปัจจโย สมุทเยน จาติฯ ในวาระ ๑๐ อย่างนี้ พระพุทธองค์ทรงแสดงมุลวาระก่อนแล้วทรง
แสดงเหตุวาระเป็นต้นต่อไปตามลำดับ

มุลวาระ มีบท ๔ อย่าง คือ ๑. กุสลบท ๒. อกุสลบท ๓. อัพยากตบท ๔. นามบท ใน
บท ๔ อย่างนี้ พระพุทธองค์ทรงแสดงกุสลบทก่อน แล้วทรงแสดงอกุสลบทเป็นต้นต่อไป
ตามลำดับ

ในกุสลบท มีนัย ๔ อย่าง คือ ๑. มุลนัย ๒. มุลมุลนัย ๓. มุลกนัย ๔. มุลมุลกนัย ในนัย
๔ อย่างนี้ พระพุทธองค์ทรงแสดงมุลนัยก่อน แล้วทรงแสดงมุลมุลนัยเป็นต้นต่อไปตามลำดับ

มุลนัย มียมกะ ๓ อย่าง คือ ๑. มุลยมกะ ๒. เอกมุลยมกะ ๓. อัญญมัญญมุลยมกะใน
ยมกะ ๓ อย่างนี้ พระพุทธองค์ทรงแสดงมุลยมกะก่อนแล้วทรงแสดงเอกมุลยกะเป็นต้น
ต่อไปตามลำดับ

มุลยมกะนี้ มี ๒ อย่าง คือ ๑. อนุโลม ๒. ปฏิโลม พระพุทธองค์ทรงแสดงอนุโลม
ก่อน แล้วทรงแสดงปฏิโลมต่อไป

อนุโลมมี ๒ อย่าง คือ ๑. ปุจฉา ๒. วิชันนา พระพุทธองค์ทรงแสดงปุจฉาก่อน
แล้วทรงแสดงวิชันนาต่อไป

ปุจฉา มี ๒ อย่าง คือ ๑. สันนิฏฐานบท ๒. สังสยบท พระพุทธองค์ทรงแสดง
สันนิฏฐานบทก่อนแล้วทรงแสดงสังสยบทต่อไป

ข้อ ๑๒ ตาม. จงตอบคำถามเกี่ยวกับมุลยมกะเบื้องต้นต่อไปนี้ ?

ก. บทมีกี่บท คืออะไรบ้าง ? จงแสดงพร้อมความหมาย

ข. นัยมีกี่นัย คืออะไรบ้าง ? จงแสดงพร้อมความหมาย

ค. แต่ละนัยนั้น มียมกะกี่อย่าง คืออะไรบ้าง ? จงแสดงพร้อมความหมาย

ตอบ. ข้อควรรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับมูลยมกะนั้นมีดังนี้

ก. บท มี ๔ บท คือ

๑. กุศลบท หมายถึง บทที่ว่าด้วยหมวดธรรมที่เป็นฝ่ายกุศลธรรมอย่างเดียว ตลอดถึงรูปธรรมที่เกี่ยวข้องกับกุศลธรรมทั้งหลาย

๒. อกุศลบท หมายถึง บทที่ว่าด้วยหมวดธรรมที่เป็นฝ่ายอกุศลธรรมอย่างเดียว ตลอดถึงรูปธรรมที่เกี่ยวข้องกับอกุศลธรรมทั้งหลาย

๓. อพยากตบท หมายถึง บทที่ว่าด้วยหมวดธรรมที่เป็นฝ่ายอพยากตธรรมทั้งหลาย คือ วิบากจิต กิริยาจิต รูป นิพพาน ตลอดถึงรูปธรรมที่เกี่ยวข้องกับอพยากตธรรมทั้งหลาย

๔. นามบท หมายถึง บทที่ว่าด้วยหมวดธรรมที่เป็นฝ่ายนามธรรมทั้งหลาย

ข. นัย มี ๔ นัย คือ

๑. มูลนัย หมายถึง ธรรมที่เป็นมูล หรือเป็นรากเหง้าของธรรมฝ่ายนั้น ๆ ได้แก่ เหตุ ๖

๒. มูลมูลนัย หมายถึง ธรรมที่เป็นมูลซึ่งเป็นตัวเหตุของธรรมฝ่ายนั้น ๆ ได้แก่ เหตุ ๖

๓. มูลกนัย หมายถึง ธรรมที่มีมูล ได้แก่ สเหตุกจิต ๗๑ เจตสิก ๕๒ (เว้น โมหเจตสิก ที่ในโมหมูลจิต ๒) สเหตุกจิตตชรูป ๑๗

๔. มูลมูลกนัย หมายถึง ธรรมที่มีมูลอันเป็นตัวเหตุของธรรมฝ่ายนั้น ๆ ได้แก่ สเหตุกจิต ๗๑ เจตสิก ๕๒ (เว้น โมหเจตสิก ที่ในโมหมูลจิต ๒) สเหตุกจิตตชรูป ๑๗

ค. แต่ละนัยนั้น มียมกะ ๓ อย่าง คือ

๑. มูลยมกะ หมายถึง การแสดงสงเคราะห์ธรรมที่เป็นฝ่ายนั้น ๆ โดยมูลแห่งธรรมนั้น ได้แก่ กุศลธรรม อกุศลธรรม อพยากตธรรม และนามธรรมทั้งหลาย

๒. เอกมูลยมกะ หมายถึง การแสดงสงเคราะห์ธรรมที่ประกอบด้วยธรรมที่เป็นมูลของธรรมฝ่ายนั้น ๆ ได้แก่ ธรรมที่มีเหตุ คือ สเหตุกจิต ๗๑ เจตสิก ๕๒ (เว้น โมหเจตสิก ที่ในโมหมูลจิต ๒) สเหตุกจิตตชรูป ๑๗

๓. อัญญมัญญมูลยมกะ หมายถึง การแสดงสงเคราะห์ธรรมที่เป็นมูลด้วย และเกิดพร้อมกับมูลด้วย หมายความว่า ธรรมที่เป็นเหตุและประกอบกับเหตุด้วยนั่นเอง ได้แก่ เหตุ ๖ (เว้น โมหเจตสิก ที่ในโมหมูลจิต ๒)

ข้อ ๑๓ ถาม. นามมูล ๕ มีอะไรบ้าง จงแสดงพร้อมองค์ธรรม?

ตอบ. มี กุศลมูล ๓ คือ

อโลภะ องค์ธรรมได้แก่ อโลภเจตสิก ที่ในกุศลจิต ๒๑

อโทสะ องค์ธรรมได้แก่ อโทสเจตสิก ที่ในกุศลจิต ๒๑

อโมหะ องค์ธรรมได้แก่ ปัญญาเจตสิก ที่ในกุศลญาณสัมปยุตตจิต ๑๗

อกุศลมูล ๓ คือ

โลภะ องค์ธรรมได้แก่ โลภเจตสิก ที่ในโลภมูลจิต ๘

โทสะ องค์ธรรมได้แก่ โทสเจตสิก ที่ในโทสมูลจิต ๒

โมหะ องค์ธรรมได้แก่ โมหเจตสิก ที่ในอกุศลจิต ๑๒

อัปยาคมูล ๓ คือ

อโลภะ องค์ธรรมได้แก่ อโลภเจตสิก ที่ในสเหตุกวิบากจิต ๒๑ หรือ ๓๗
สเหตุกิริยาจิต ๑๗

อโทสะ องค์ธรรมได้แก่ อโทสเจตสิก ที่ในสเหตุกวิบากจิต ๒๑ หรือ ๓๗
สเหตุกิริยาจิต ๑๗

อโมหะ องค์ธรรมได้แก่ ปัญญาเจตสิกที่ในสเหตุกวิบากญาณสัมปยุตตจิต ๑๗
หรือ ๓๓ สเหตุกิริยาญาณสัมปยุตตจิต ๑๓

ข้อ ๑๔ ถาม. จงตอบคำถามต่อไปนี้ ?

ก. อกุศลที่ไม่มีเหตุ ข. อกุศลที่มีเหตุเดียว ค. อกุศลที่มีสองเหตุ ง. อกุศลที่มี ๓ เหตุ ?

ตอบ. ก. อกุศลที่ไม่มีเหตุ ได้แก่ โมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒

ข. อกุศลที่มีเหตุเดียว ได้แก่

โมหมูลจิต ๒ มีเหตุเดียว คือ โมหเหตุ

โลภเจตสิก มีเหตุเดียว คือ โมหเหตุ

โทสเจตสิก มีเหตุเดียว คือ โมหเหตุ

วิจิกิจฉาเจตสิก มีเหตุเดียว คือ โมหเหตุ

ค. อกุศลที่มี ๒ เหตุ ได้แก่

โลภมูลจิต ๘ มีเหตุ ๒ คือ โลภเหตุ โมหเหตุ

สอภธรรมะ ด้วยการทุจริต ชีวิตนี้ เอาดีได้ยาก

โทสมูลจิต ๒	มีเหตุ ๒	คือ	โทสเหตุ	โมหเหตุ
โมหเจตสิก	มีเหตุ ๒	คือ	โลภเหตุ	โทสเหตุ
ทัญญูเจตสิก	มีเหตุ ๒	คือ	โลภเหตุ	โมหเหตุ
มานเจตสิก	มีเหตุ ๒	คือ	โลภเหตุ	โมหเหตุ
อิสสาเจตสิก	มีเหตุ ๒	คือ	โทสเหตุ	โมหเหตุ
มัจฉริยเจตสิก	มีเหตุ ๒	คือ	โทสเหตุ	โมหเหตุ
กุกกุจเจตสิก	มีเหตุ ๒	คือ	โทสเหตุ	โมหเหตุ

ง. อกุศลที่มี ๓ เหตุ ได้แก่

อหิริกเจตสิก	มีเหตุ ๓	คือ	โลภเหตุ	โทสเหตุ	โมหเหตุ
อโนตตปปเจตสิก	มีเหตุ ๓	คือ	โลภเหตุ	โทสเหตุ	โมหเหตุ
อุทธัจเจตสิก	มีเหตุ ๓	คือ	โลภเหตุ	โทสเหตุ	โมหเหตุ
ถีนเจตสิก	มีเหตุ ๓	คือ	โลภเหตุ	โทสเหตุ	โมหเหตุ
มিতทเจตสิก	มีเหตุ ๓	คือ	โลภเหตุ	โทสเหตุ	โมหเหตุ

ข้อ ๑๕ ตาม. จงแสดงความหมายและองค์ธรรมของคำว่า กุศล อกุศล อพยากต และนาม พร้อมทั้งองค์ธรรมด้วย ?

ตอบ. แสดงความหมาย องค์ธรรมของคำว่า กุศล อกุศล อพยากต และนาม พร้อมทั้งองค์ธรรมดังต่อไปนี้

กุศล หมายความว่า ธรรมชาติที่丁寧และฉลาดทั้งให้ผลเป็นความสุข องค์ธรรมได้แก่ กุศลจิต ๒๑ เจตสิกที่ประกอบ ๓๘

อกุศล หมายความว่า ธรรมชาติที่มีความเศร้าหมองและไม่ฉลาด ทั้งให้ผลเป็นความทุกข์ องค์ธรรมได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิกที่ประกอบ ๒๗

อพยากต หมายความว่า ธรรมชาติที่พระพุทธองค์ทรงแสดงโดยเป็นประการอื่น ที่นอกจากกุศลและอกุศล องค์ธรรมได้แก่ วิบากจิต ๓๖ หรือ ๕๒ กิริยาจิต ๒๐ เจตสิกที่ประกอบ ๓๘ รูป ๒๘ นิพพาน บัญญัติ

นาม หมายความว่า ธรรมชาติที่น้อมเข้าไปหาอารมณ์ องค์ธรรมได้แก่ จิต ๘๕ หรือ ๑๒๑ ดวง เจตสิก ๕๒

ข้อ ๑๖ ถาม. คำว่า กุศล มีอรรถกถาอย่าง ๕ ประการ ? จงแสดงพร้อมคำอธิบายให้สมบูรณ์

ตอบ. กุศลมีอรรถอยู่ ๕ ประการ คือ

๑. อโรคยัตตะ มีอรรถว่า เป็นสภาพไม่มีโรคคือกิเลสเสียดแทง หมายความว่า สภาพของกุศลนั้น ไม่มีรากกิเลสเป็นต้นที่จะเสียดแทงกายและใจให้เร่าร้อนแต่อย่างใด กิเลส คือ รากะ โทสะ โมหะ เป็นต้น เหล่านี้ ชื่อว่า โรค เพราะอรรถว่า ย่อมเสียดแทงประทุษร้ายจิตใจ และร่างกายของสัตว์ทั้งหลายให้ได้รับความเดือดร้อน ความกระวนกระวาย หรือ ความทุกข์ยากลำบากต่าง ๆ จึงเปรียบเสมือนโรค ที่เสียดแทงให้ได้รับความทุกข์ทรมานทางกาย นั้นเอง แต่เมื่อบุคคลมีกุศลจิตเกิดขึ้นแล้ว กิเลสทั้งหลายก็ต้องสงบระงับไปหรือดับหายไป ตามสมควรแก่กำลังของกุศลจิตนั้น ๆ

๒. สุนทรัตตะ มีอรรถว่า เป็นสิ่งที่ดีงาม คือ เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์ทั้งหลาย หมายความว่า เมื่อสัตว์ทั้งหลาย มีจิตใจที่เป็นกุศลแล้ว ก็จะทำให้เกิดความผ่องใส มีความสุขสบาย มีแสงสว่างแห่งชีวิต ย่อมสามารถดำเนินไปสู่หนทางที่ดีงามได้ และรักษาดนเองให้รอดพ้นจากโทษภัยทั้งปวงได้

๓. เนกัตตะ มีอรรถว่า เป็นสิ่งที่ฉลาด เรียบร้อย หมายความว่า เมื่อบุคคลมีจิตใจเป็นกุศลแล้ว ย่อมจะมีกิจวิริยาจากสุภาพอ่อนโยน มีความฉลาด รู้ว่าอะไรควร อะไรไม่ควร อะไรถูก อะไรผิด เป็นต้น ย่อมสามารถเลือกทำแต่สิ่งที่มีประโยชน์ เว้นจากสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ และเป็นโทษเสียได้

๔. อนวัชัตตะ มีอรรถว่า ไม่มีโทษอันบัณฑิตจะพึงติเตียนได้ หมายความว่า บัณฑิตทั้งหลาย เป็นผู้นิยมชมชอบในการทำความดี เมื่อบุคคลทำความดีที่เป็นกุศลแล้ว ย่อมเป็นที่ยกย่องสรรเสริญของเหล่าบัณฑิต บัณฑิตทั้งหลายย่อมคบหาสมาคมกับบุคคลนั้น ไม่มีการตำหนิติเตียนบุคคลนั้นแต่อย่างใด ซึ่งต่างจากคนพาลทั้งหลาย ที่นิยมชมชอบในการทำความชั่ว เมื่อเห็นบุคคลอื่นทำดีก็ตำหนิ (หรือบางครั้งทำความไม่ดี แต่ไม่ถูกใจตนก็ตำหนิ) ก็เที่ยวแสวงหาช่องทางความผิดพลาด แล้วกระหน่ำซ้ำเติม และมักตำหนิติเตียนบุคคลอื่น โดยไร้เหตุผลอยู่เสมอ

๕. สุขวิปากัตตะ มีอรรถว่า ให้ผลเป็นความสุขสมปรารถนา หมายความว่า ผลของกุศลนั้นย่อมให้สมบัติอันเป็นอริยผล อันน่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจเสมอ ได้แก่ ให้รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และความรู้สึกรู้สีก่ออารมณ์ทางใจที่ดี นำให้เกิดในสุคติภูมิ ได้เสวยมนุษย์

สอบธรรมะ ด้วยการทุจรัต ชีวิตนี้ เอาดีได้ยาก

สมบัติ สวรรค์สมบัติ เป็นเสบียงเครื่องดำเนินไปในทางกันดารคือสังสารวัฏฏ์และอำนาจส่ง
ให้ได้นิพพานสมบัติ เป็นจุดหมายสูงสุด ต่อไป

ข้อ ๑๗ ถาม. คำว่า อกุศล มีลักษณะที่ติดๆกันอย่างไรบ้าง ? จงแสดงพร้อมคำอธิบาย

ตอบ. คำว่า อกุศล มีลักษณะที่ติดๆกัน ดังต่อไปนี้

๑. **สภาวะวิปាកะลักษณะ** มีความเป็นโทษและให้ผลเป็นความทุกข์ เป็นลักษณะ
หมายความว่า สภาพของอกุศลจิตทั้งหลาย ถึงแม้จะเป็นที่ชื่นชอบใจของกามตัณหาที่ตาม
กล่าวคือ บุคคลที่กำลังโลภ กำลังโกรธ กำลังอิจฉาริษยา เป็นต้นอยู่นั้น ถึงแม้จะมีความยินดี
พอใจ ต่อสภาพความรู้สึกนั้น โดยเห็นว่า เป็นความสนุก มีรสชาติ เป็นต้น แต่เมื่อว่าโดย
สภาวะลักษณะที่แท้จริงของสภาพเหล่านั้นแล้ว เป็นสภาพที่มีโทษ คือ ตัวมันเองก็มีสภาพ
เศร้าหมองไปจากสภาพเดิมของจิตที่มีสภาพประภัสสร เมื่อเกิดกับบุคคลใด ก็ทำให้บุคคล
นั้นเศร้าหมองจากคุณความดี เกิดการประทุษร้ายทางกาย ทางวาจา หรือทางใจ ทั้งต่อตนเอง
และบุคคลอื่น และยังบังเกิดทั้งหลายพิจารณาแล้ว ย่อมเห็นเป็นสิ่งที่น่าเกลียดน่าขยะแขยง
อย่างยิ่ง ยิ่งกว่าพบอสรพิษร้าย หรือพบของสกปรกน่าเหม็นอย่างอื่นเสียอีก ย่อมหลีกเลี่ยงให้
ห่างไกลอย่างที่สุด และอกุศลจิตนี้ ชื่อว่า ให้ผลเป็นความทุกข์ คือ ให้ผลเป็นอนิฏฐผล ได้แก่
รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อันไม่น่าปรารถนา ไม่น่าชอบใจ โดยสภาพของอารมณ์นั้น

๒. **กุสะละปฏิบัติกัษะระสัง** มีการเป็นปฏิปักษ์ต่อกุศลธรรมเป็นกิจ หมายความว่า
อกุศลจิตนี้ เมื่อเกิดขึ้นและมีกำลังมากขึ้น ย่อมครอบงำ หรือข่มขี่กุศลธรรมให้อ่อนกำลังลง
และเสื่อมสิ้นไป และเป็นสภาพที่เข้ากันไม่ได้กับกุศลธรรม เพราะกุศลธรรมมีสภาพไม่มี
กิเลสเสียดแทงให้เศร้าหมองเราร้อน เป็นสภาพที่ตึงาม เป็นสภาพฉลาด เป็นสภาพไม่มีโทษ
และมีสภาพให้ผลเป็นความสุข ซึ่งตรงกันข้ามกับอกุศลธรรม โดยสิ้นเชิง ฉะนั้น กุศลธรรม
นั้นจึงเข้ากันไม่ได้กับอกุศลธรรมโดยประการทั้งปวง

๓. **กาลุสธียะปัจจุปปิณฺฐานัง** มีความขุ่นมัว เป็นผลปรากฏ หมายความว่า อกุศลธรรม
ทั้งหลาย ถึงแม้จะสร้างความพึงพอใจ สร้างรสชาติให้เกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ประกอบด้วยอกุศล
จิตนั้น ๆ อยู่ก็ตาม แต่บุคคลอื่นที่พบเห็น ย่อมมองเห็นว่า บุคคลนั้น มีความเศร้าหมองขุ่นมัว
ไม่น่าเข้าใกล้ ไม่น่าไว้วางใจ หรือไม่น่าคบหาสมาคม ทำให้ผู้พบเห็นนั้น มีอาการขุ่นมัวตาม
ไปด้วย (ถ้าบุคคลนั้นขาดโยนิโสมนสิการ) ส่วนบัณฑิตผู้มีปัญญาทั้งหลาย เมื่อพิจารณาเห็น

ด้วยปัญญาอันแนบคายแล้ว ย่อมเห็นเป็นความเศร้าหมองขุ่นมัว น่ารังเกียจอย่างยิ่ง ทั้งโดยสภาพของอกุศลธรรมเอง และสภาพบุคคลที่แสดงปฏิกิริยาออกมาด้วยอกุศลธรรมนั้นด้วย

๔. อะโยนิโสมนสิการะปะทัฏฐานัง มีการไม่ทำไว้ในใจโดยอุบายอันแนบคายต่ออารมณ์นั้น เป็นเหตุใกล้ให้เกิด หมายความว่า บุคคลที่ขาดโยนิโสมนสิการ หรือ การคิดพิจารณาทางใจโดยอุบายอันไม่แนบคายต่ออารมณ์ที่ประสบนั้น ๆ ที่เรียกว่า ขาดปัญญารู้เท่าทันต่อสภาพของอารมณ์นั้น ย่อมเป็นช่องทางให้กิเลสเข้าครอบงำได้ง่าย จึงทำให้เกิดความกำหนัดในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด ขัดเคืองในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความขัดเคือง และหลงในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความหลง เป็นต้นอยู่ร่ำไป เพราะขาดการสำรวมอินทรีย์ทางทวารต่าง ๆ เมื่อกระทบกับอารมณ์นั้น ๆ แล้วย่อมแสดงการตอบสนองที่เป็นอกุศลออกมาได้ง่าย

ข้อ ๑๘ ตาม. วิบากจิต มีกี่ประเภท คืออะไรบ้าง ? จงแสดงพร้อมความหมายและคำอธิบาย

ตอบ. วิบากจิต มี ๖ ประเภท คือ

๑. อกุศลวิบากจิต หมายถึง จิตที่เป็นผลของอกุศลจิต ๑๒ ดวง แต่เป็นจิตที่ไม่ประกอบด้วยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง เพราะอกุศลจิต ๑๒ ดวงนั้นเป็นจิตที่มีกำลังแห่งความแนบแน่นในอารมณ์น้อย เนื่องจากอำนาจของอุทธัจจเจตสิกที่เข้าไปประกอบรวมอยู่ด้วยทุกดวงนั้นเข้าไปบั่นทอนกำลัง ทำให้กำลังของเอกัคคตาเจตสิกที่ประกอบรวมด้วยนั้น ลดน้อยลงไปและทำให้กำลังของเหตุถูกทำลายไปด้วย ด้วยเหตุนี้ อกุศลจิต ๑๒ ดวงนั้น เมื่อส่งผลเป็นวิบาก จึงไม่ประกอบด้วยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งเลย

๒. อเหตุกกุศลวิบากจิต หมายถึง จิตที่เป็นผลของมหากุศลจิต ๘ ดวง แต่ไม่มีเหตุประกอบ เพราะในขณะทำกุศลนั้น บกพร่องด้วยเจตนา ๓ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือทั้ง ๓ อย่าง คือ **บุพพเจตนา** ก่อนทำ **มูญจนเจตนา** ขณะทำ **อปฺรเจตนา** หลังทำเสร็จแล้ว เมื่อเจตนาอ่อนกำลังลง กำลังของเหตุก็ถูกทำลายไปด้วย ด้วยเหตุนี้ เมื่อเกิดเป็นวิบาก จึงไม่ประกอบด้วยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งเลย อีกนัยหนึ่ง อเหตุกกุศลวิบากจิต ๘ นั้น เป็นจิตที่เป็นผลพลอยได้จากมหากุศลจิตอีกส่วนหนึ่ง เพราะมหากุศลจิตนั้นนอกจากส่งผลเป็นมหาวีบากโดยตรงแล้ว ก็ยังส่งผลเป็นอเหตุกกุศลวิบากจิตอีก ๘ ดวงด้วย ฉะนั้น เมื่อเป็นผลโดยอ้อม จึงไม่มีเหตุประกอบ

๓. มหาวิบากจิต หมายถึง จิตที่เป็นผลของมหากุศลจิตโดยตรง เพราะเมื่อว่าโดย เวทนา สัมปโยคะและสังขาร แล้วเหมือนกันทุกประการ หมายความว่า มหากุศลจิตที่บริบูรณ์ ด้วยเจตนาทั้ง ๓ กาล คือ บุปผเจตนา มุญจนเจตนาและอปฺรเจตนา ย่อมให้ผลเป็นมหาวิบาก ดวงต่อดวงโดยตรง เช่น มหากุศลจิตดวงที่ ๑ ก็ให้ผลเป็นมหาวิบากจิตดวงที่ ๑ ดังนี้เป็นต้น ฉะนั้น จึงมีชื่อบาลีและคำแปลเหมือนกัน มีสภาพที่คล้ายกัน แต่หน้าที่การงานของจิตทั้ง ๒ ประเภทนี้ มีความต่างกัน คือ มหากุศลจิตนั้น ทำหน้าที่เป็นชวนกิจ คือ เสพอารมณ์โดยความเป็นกุศล ส่วนมหาวิบากจิตนั้น ทำหน้าที่เป็นปฏิสนธิกิจ ภาวังกิจ ตทาลัมพนกิจ จุตติกิจ ตามสภาพของวิบาก

๔. รูปาวจรวิบากจิต หมายถึง จิตที่เป็นผลของรูปาวจรกุศลจิต ซึ่งเกิดขึ้นเพื่อทำหน้าที่ ปฏิสนธิ ภาวังก์และจติ ของรูปพรหมในรูปภูมิ ๑๕ (เวไนยสัตตยัตตภูมิ ซึ่งเป็นภูมิที่เกิดด้วย รูปอย่างเดียว) มี ๕ ดวง เท่ากับรูปาวจรกุศลจิต เพราะรูปาวจรกุศลจิตแต่ละดวง จะให้ผลเป็น รูปาวจรวิบากจิตเพียง ๑ ดวง ตรงกันดวงต่อดวงเท่านั้น คือ รูปาวจรกุศลจิตดวงที่ ๑ ก็ให้ผล เป็นวิบากดวงที่ ๑ ดังนี้เป็นต้น

๕. อรูปาวจรวิบากจิต หมายถึง จิตที่เป็นผลของอรูปาวจรกุศลจิต ซึ่งเกิดขึ้นเพื่อทำ หน้าที่ปฏิสนธิ ภาวังก์และจติ ของรูปพรหมในรูปภูมิ ๔ มี ๔ ดวง เท่ากับอรูปาวจรกุศลจิต เพราะอรูปาวจรกุศลจิตแต่ละดวงจะให้ผลเป็นอรูปาวจรวิบากจิตเพียง ๑ ดวง ตรงกันดวงต่อ ดวงเท่านั้น คือ อรูปาวจรกุศลจิตดวงที่ ๑ ก็ให้ผลเป็นวิบากดวงที่ ๑ ดังนี้เป็นต้น

๖. โลกุตตรวิบากจิต หรือ ผลจิต หมายถึง จิตที่เป็นผลของโลกุตตรกุศลจิตหรือมรรค จิต ซึ่งเกิดขึ้นติดต่อกันกับมรรคจิต เมื่อมรรคจิตดับลงแล้ว ผลจิตก็เกิดขึ้นทันที โดยไม่มีจิต ดวงอื่นมาเกิดคั่นระหว่างเลยในมรรคจิตนั้น ฉะนั้น ผลจิตนี้ จึงเรียกว่า อกาลิกรรม หรือ อกาลิโก แปลว่า เป็นผลธรรมที่ไม่ต้องรอกาลเวลาและทำให้บุคคลสำเร็จเป็นพระอริยบุคคล ขั้นนั้น ๆ อย่างสมบูรณ์ หรือเป็นจิตที่เกิดขึ้นในขณะที่พระอริยบุคคลนั้น ๆ เข้าผลสมาบัติ ใน ผลที่ตนเองได้ถึงแล้วในปัจจุบันนั้น

ข้อ ๑๘ ถาม. กิริยาจิต มีกี่ประเภท คืออะไรบ้าง ? จงแสดงพร้อมความหมายและคำอธิบาย

ตอบ. กิริยาจิต มี ๕ ประเภท คือ

๑. **อเหตุกิริยาจิต** หมายถึง กิริยาจิตที่เกิดขึ้นโดยไม่ได้ประกอบด้วยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง ในบรรดาเหตุ ๖ คือ โลกเหตุ โทสเหตุ โมหเหตุ อโลกเหตุ อโทสเหตุ และอโมหเหตุ แต่เป็นกิริยาจิตที่เกิดขึ้นโดยอาศัยความประชุมพร้อมกันแห่งเหตุปัจจัยของตน ๆ ที่เรียกว่า **อุปัตติเหตุ** หนึ่ง เนื่องจากเป็นกิริยาจิตที่เกิดขึ้นเพื่อทำหน้าที่บางอย่างในขณะที่หน้าที่เหล่านั้นปรากฏพร้อมอยู่แล้วและหน้าที่เหล่านั้นเป็นหน้าที่เพียงขอบเขตจำกัด ได้แก่ **อวัชชนกิจ** การรับอารมณ์ที่มาถึงพร้อมแล้ว **โวกุฐัพพนกิจ** การตัดสินอารมณ์ที่ปรากฏอยู่พร้อมแล้ว และ **หสนกิจ** การข่มเข้มตบสนองต่ออารมณ์ที่กิริยาจิตประเภทอื่นได้ทำการพิจารณาเสร็จเรียบร้อยแล้ว อวัชชนจิตและโวกุฐัพพนจิตนั้น เป็นจิตของบุคคลทั่วไปทั้งปุถุชนและพระอริยบุคคล ๔ ตามสมควรแก่บุคคลที่มีจิตและทวารเกิดได้ ส่วนหสิตุปปาทจิตนั้น เป็นจิตของพระอรหันต์จำพวกเดียวเท่านั้น

๒. **มหากิริยาจิต** หมายถึง กิริยาจิตของพระอรหันต์ที่เกิดขึ้นโดยอาศัยการปรารภถึงบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ หรือเกิดขึ้นโดยการกระทำบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ มีทาน ศีล ภาวนา เป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่ง หมายความว่า เป็นจิตของพระอรหันต์ทั้งหลายที่เกิดขึ้นในขณะที่กระทำกิจต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน เนื่องจากพระอรหันต์ไม่มีอกุศลจิตใด ๆ เกิดอีกแล้ว ฉะนั้น จิตของท่านจึงเป็นได้เพียงวิบากจิตและกิริยาจิตเท่านั้น ฉะนั้น ที่นอกจากวิบากจิตแล้ว ขวนจิตทั้งหมดของท่านในขณะที่เป็นอยู่ตามปกติ เป็นมหากิริยาจิตเท่านั้น เพราะเป็นจิตที่ไม่ส่งผลเป็นวิบากต่อไปอีกแล้ว

๓. **รูปาวจรกิริยาจิต** หมายถึง กิริยาจิตของพระอรหันต์ที่เกิดขึ้นโดยอาศัยการเจริญสมถภาวนาจนรูปฌานปรากฏเกิดขึ้น ฉะนั้น รูปฌานของท่านจึงเป็นเพียงกิริยาจิตเท่านั้น เพราะเป็นจิตที่ไม่ส่งผลเป็นวิบากต่อไปอีกแล้ว

๔. **อภิณฺเณยิกิริยาจิต** หมายถึง กิริยาจิตของพระอรหันต์ที่เกิดขึ้นโดยอาศัยการทำอภิณฺเณยต่าง ๆ ให้เกิดขึ้น และจัดเป็นกิริยาจิตเพราะไม่ส่งผลเป็นวิบากให้เกิดขึ้นเช่นเดียวกัน

๕. **อรูปาวจรกิริยาจิต** หมายถึง กิริยาจิตของพระอรหันต์ที่เกิดขึ้นโดยอาศัยการเจริญสมถภาวนาจนอรูปฌานปรากฏเกิดขึ้น ฉะนั้น อรูปฌานของท่านจึงเป็นเพียงกิริยาจิตเท่านั้น เพราะเป็นจิตที่ไม่ส่งผลเป็นวิบากให้เกิดขึ้นเช่นเดียวกัน

ข้อ ๒๐ ถาม. จงแสดงปฏิจา วัตรสนา องค์กรรมและการจำแนกโกฏฐาส ในกุสลับท มุลยมกะ
แห่งมุลมุลนัย เฉพาะอนุโลมปฏิจา มาคูล?

ตอบ. แสดงปฏิจา วัตรสนา องค์กรรมและการจำแนกโกฏฐาส ในกุสลับท มุลยมกะ
มุลมุลนัย เฉพาะอนุโลมปฏิจา ดังต่อไปนี้

อนุโลมปฏิจา เยเกจิ กุสลา ฐมฺมา สฬุเพ เต กุสลมุลมุลลาติ ? ฐรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ที่
เป็นกุสลมียอยู่ ฐรรมเหล่านั้นทั้งหมดชื่อว่า มุลที่เป็นกุสลมุลใช่ไหม ?

วัตรสนา ตีเณว กุสลมุลมุลลาติ อวเสสา กุสลา ฐมฺมา น กุสลมุลมุลลา อโลกะ อโทสะ
อโมหะ เพียง ๓ นี้เท่านั้น ชื่อว่า มุลที่เป็นกุสลมุล กุสลฐรรมที่เหลือนอกนั้น ไม่ชื่อว่า มุลที่
เป็นกุสลมุล

แสดงองค์กรรม และการจำแนกโกฏฐาส

ในอนุโลมปฏิจา เยเกจิ กุสลา ฐมฺมา เป็น สันนิฏฐานบท

สฬุเพ เต กุสลมุลมุลลา เป็น สักสยบท

องค์กรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ กุสลจิต ๒๑ เจตสิก ๓๘

องค์กรรมของสักสยบท ได้แก่ กุสลมุล ๓ เท่านั้น

ฉะนั้น คำถามบทยี่ เป็นปริปัญณปัญหา ถามว่า ฐรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ที่เป็นกุสลมีย
อยู่ ฐรรมเหล่านั้นทั้งหมดชื่อว่า มุลที่เป็นกุสลมุลใช่ไหม ? พระพุทธรองค์จึงทรงแก้ด้วยการยก
เอากุสลมุล ๓ คือ อโลกะ อโทสะ อโมหะ ซึ่งเป็นองค์กรรมของสันนิฏฐานบทและ
สักสยบทได้ทั้ง ๒ ขึ้นตั้งไว้ในปริมโกฏฐาส ไม่มีการปฏิเสธสักสยบท ดังแสดงว่า ตีเณว กุสล
มุลมุลลาติ แล้วทรงยกเอากุสลจิต ๒๑ เจตสิก ๓๕ (เว้นกุสลมุล ๓) ซึ่งเป็นองค์กรรมของ
สันนิฏฐานบทได้บทยี่ขึ้นไว้ในปัจฉิมโกฏฐาส มีการปฏิเสธสักสยบท ดังแสดงว่า
อวเสสา กุสลา ฐมฺมา น กุสลมุลมุลลา คำวัตรสนาในอนุโลมปฏิจานี้ เป็นสรูปทัสสนวัตรสนาที่มี
วิภังค์โดยอ้อม

ข้อ ๒๑ ถาม. จงแสดงองค์กรรมและการจำแนกโกฏฐาส ในกุสลับท มุลยมกะ มุลมุลนัย
อัญญมัญญมุลยมกะ เฉพาะอนุโลมปฏิจา?

ตอบ. แสดงองค์กรรมและการจำแนกโกฏฐาส ในกุสลับท มุลยมกะ มุลมุลนัย อัญญ
มัญญมุลยมกะ เฉพาะอนุโลมปฏิจา ดังต่อไปนี้

ในอนุโลมปุจฉา เยเกจิ กุสลมูเลน เอกมุลมูตา ธมฺมา เป็นสันนิฎฐานบท

สพฺเพ เต กุสลมูเลน อญฺญมญฺญมุลมูตา เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฎฐานบท ได้แก่ กุสลจิต ๒๑ เจตสิก ๓๘ กุสลจิตตชรูป ๑๗

องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่ กุสลมุล ๓ เท่านั้น

ฉะนั้น คำถามบทนี้ เป็นปริปัญณปัญหา ถามว่า ธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง มีมูลที่เรียกว่า เป็นมูลอันเดียวกันกับกุสลมุล มีอยู่, ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด ชื่อว่า มุล ที่เรียกว่า เป็นมูลซึ่งกันและกันกับกุสลมุลใช่ไหม ? พระพุทธองค์ จึงทรงแก้ด้วยการยกเอากุสลมุล ๓ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฎฐานบทและสังสยบทได้ทั้งสองขึ้นไว้ในปริมโกฏฐาส ไม่มีการปฏิเสธสังสยบท ดังแสดงว่า มุลานิ ยานิ เอกโต อุปฺปชฺชนฺติ กุสลมุลานิ เอกมุลมุลานิ เจว อญฺญมญฺญมุลมุลานิ จ แล้วทรงยกเอากุสลจิต ๒๑ เจตสิก ๓๕ (เว้นกุสลมุล ๓) กุสลจิตตชรูป ๑๗ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฎฐานบทได้บทเดียวขึ้นไว้ในปัจฉิมโกฏฐาส มีการปฏิเสธสังสยบท ดังแสดงว่า อวเสสา กุสลมุลสหชาตา ธมฺมา กุสลมูเลน เอกมุลมุลาน จ อญฺญมญฺญมุลมุลาน คำวิชันนาในอนุโลมปุจฉานี้ เป็นสรุปทัศนวิชันนาที่มีวิภังค์โดยอ้อม

ข้อ ๒๒ ถาม. จงแสดงบาลีและคำแปลพร้อมด้วยองค์ธรรมในอกุสลบท ข้อที่มีองค์ธรรมของสันนิฎฐานบทและสังสยบท คือ อกุสลมุล ๓ (เท่านั้น) เหมือนกัน ?

ตอบ. ก. อกุสลบท มุลนํ มุลยมกะ ปฏิโลมปุจฺจนา ดังต่อไปนี้

ปฏิโลมปุจฺจนา เย วา ปน อกุสลมุลตา, สพฺเพ เต ธมฺมา อกุสลาติ ? หรือว่า ธรรมเหล่าใดชื่อว่า อกุสลมุลมีอยู่ ธรรมเหล่านั้นทั้งหมดเป็นอกุสลใช่ไหม?

วิชันนา อามนฺตา ไซ้

แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส

ในปฏิโลมปุจฺจนา เย วา ปน อกุสลมุลตา เป็นสันนิฎฐานบท

สพฺเพ เต ธมฺมา อกุสลา เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฎฐานบท ได้แก่ อกุสลมุล ๓

องค์ธรรมของสังสยบท เหมือนกัน

ฉะนั้น คำถามบทนี้ เป็นปัจฉาปัญหา ถามว่า หรือว่า ธรรมเหล่าใดชื่อว่า อกุสลมุลมีอยู่, ธรรมเหล่านั้นทั้งหมดเป็นอกุสลใช่ไหม ? พระพุทธองค์จึงทรงแก้โดยปฏิภาณวิชันนา

สอบธรรมะ ด้วยการทุจฺริต ชีวิตนี้ เอาดีได้ยาก

ว่า อามนตา ซึ่งเป็นคำวิชันารับรององค์ธรรมของสันนิฏฐานบท เพราะอกุศลมูล ๓ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทนั้น ก็เป็นอกุศลเหมือนกัน

ข. อกุศลบท มุลมุลนัย มุลยมกะ ปฏิโลมปุจจา ดังนี้

ปฏิโลมปุจจา เย วา ปน อกุสทมุลมุลลา สพเพ เต ธมฺมา อกุสลาติ ? หรือว่า ธรรมเหล่าใด ชื่อว่า มุลที่เป็นอกุศลมุลมีอยู่ ธรรมเหล่านั้นทั้งหมดเป็นอกุศลใช่ไหม?

วิชันนา อามนตา ไซ้

แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส

ในปฏิโลมปุจจา เย วา ปน อกุสทมุลมุลลา เป็นสันนิฏฐานบท

สพเพ เต ธมฺมา อกุสลา เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ อกุศลมูล ๓

องค์ธรรมของสังสยบท เหมือนกัน

ฉะนั้น คำถามบทนี้ เป็นปัจฉาปัญหา ถามว่า หรือว่า ธรรมเหล่าใดชื่อว่ามุลที่เป็นอกุศลมุลมีอยู่, ธรรมเหล่านั้นทั้งหมดเป็นอกุศลใช่ไหม ? พระพุทธองค์จึงทรงแก้โดยปฏิวจนวิชันนาว่า อามนตา ซึ่งเป็นคำวิชันารับรององค์ธรรมของสันนิฏฐานบท เพราะอกุศลมูล ๓ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทนั้น ก็เป็นอกุศลเหมือนกัน.

ข้อ ๒๓ ถาม. จงแสดงปุจจาและวิชันาทั้งบาลีและคำแปล พร้อมด้วยองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส ในปฏิโลมปุจจาของอกุศลบท เอกมุลยมกะ แห่งมุลมุลกนัย มาดู ?

ตอบ. แสดงปุจจาและวิชันาทั้งบาลีและคำแปล พร้อมด้วยองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส ในอกุศลบท มุลมุลกนัย เอกมุลยมกะ ฝ่ายปฏิโลมปุจจาดังต่อไปนี้

ปฏิโลมปุจจา “เย วา ปน อกุสทมฺมเลน เอกมุลมุลกา, สพเพ เต ธมฺมา อกุสลาติ ?” หรือว่า ธรรมเหล่าใดมีมุลที่เรียกว่า เป็นมุลอันเดียวกันกับอกุศลมุล มีอยู่ ธรรมเหล่านั้นทั้งหมดเป็นอกุศล ใช่ไหม ?

วิชันา อกุสทมฺมฐานํ รูปํ อกุสทมฺมเลน เอกมุลมุลกํ น อกุสล์, อกุสล์ อกุสทมฺมเลน เอกมุลมุลกญฺเจว อกุสสญฺจ รูปํซึ่งมีอกุศลเป็นสมุฏฐาน มีมุลที่เรียกว่าเป็นมุลอันเดียวกันกับอกุศลมุล แต่ไม่ใช่เป็นอกุศล, อกุศลธรรมมีมุล ที่เรียกว่า เป็นมุลอันเดียวกันกับอกุศลมุลก็ใช่เป็นอกุศลก็ใช่

สอบธรรมะ ด้วยการทุจจิต ชีวิตนี้ เอาดีได้ยาก

แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส

ในปฏิโลมปุจฉา เย วา ปน อกุศลมูลน เอกมูลมุลกา เป็นสันนิฎฐานบท

สพเพ เต ธมฺมา อกุสลา เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฎฐานบทได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ (เว้นโมหเจตสิก ที่ในโมหมูลจิต ๒) และอกุศลจิตตชรูป ๑๗

องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ (เว้นโมหเจตสิก ที่ในโมหมูลจิต ๒) เท่านั้น

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็นปริปัญณปัญหา ถามว่า หรือว่า ธรรมเหล่าใดมีมูลที่เรียกว่าเป็นมูลอันเดียวกันกับอกุศลมูลมีอยู่ ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด เป็นอกุศลใช่ไหม ? พระพุทธองค์จึงทรงแก้ด้วยการยกเอาอกุศลจิตตชรูป ๑๗ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฎฐานบทได้บทเดียว ขึ้นไว้ในปริมโกฏฐาส มีการปฏิเสธสังสยบท ดังแสดงว่า อกุศลสมุฏฐานํ รูปํ อกุศลมูลน เอกมูลมุลกํ น อกุสล์ แล้วทรงยกเอาอกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ (เว้นโมหเจตสิก ที่ในโมหมูลจิต ๒) ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฎฐานบทและสังสยบทได้ทั้งสองขึ้นไว้ในปัจฉิมโกฏฐาส ไม่มีการปฏิเสธสังสยบท ดังแสดงว่า อกุสล์ อกุศลมูลน เอกมูลมุลกญฺเฏว อกุสลญฺจ คำวิสันนาในปฏิโลมปุจฉานี้ เป็นสรุปทัศนวิสัยธรรมที่มีวิภังค์โดยตรง

ข้อ ๒๔ ถาม. จงแสดงความหมายและคำอธิบายคำว่า มูล และคำว่า เหตุ มาโดยละเอียด ?

ตอบ. คำว่า “มูล” แปลว่า รากเหง้า หมายถึง สิ่งที่เป็นรากเหง้า ในทางธรรมนั้นได้แก่ ธรรมที่เป็นรากเหง้าของธรรมทั้งหลาย มี ๓ ประเภท คือ

๑. กุศลมูล หมายถึง ธรรมที่เป็นรากเหง้าของกุศลธรรมทั้งหลาย มี ๓ อย่าง คือ อโลกะ ความไม่โลภ อโทสะ ความไม่โกรธ อโมหะ ความไม่หลงหรือความรู้แจ้ง

๒. อกุศลมูล หมายถึง ธรรมที่เป็นรากเหง้าของอกุศลธรรมทั้งหลาย มี ๓ อย่าง คือ โลภะ ความโลภ โทสะ ความโกรธ โมหะ ความหลงหรือความไม่รู้แจ้ง

๓. อพยากตมูล หมายถึง ธรรมที่เป็นรากเหง้าของอพยากตธรรมทั้งหลาย มี ๓ อย่าง คือ อโลภะ ความไม่โลภ อโทสะ ความไม่โกรธ อโมหะ ความไม่หลงหรือความรู้แจ้ง เช่นเดียวกันกับกุศลมูลนั่นเอง เพียงแต่เกิดพร้อมกับวิบากจิตและกิริยาจิตเท่านั้น

คำว่า “เหตุ” หมายความว่า เป็นธรรมที่ทำให้ผลธรรมเกิดขึ้น ทำให้ผลธรรมนั้นตั้งมั่นในอารมณ์ และทำให้ผลธรรมนั้นเจริญขึ้นได้ มี ๖ อย่าง คือ โลกเหตุ ความโลภ โทสเหตุ ความโกรธ โมหเหตุ ความหลงหรือความไม่รู้แจ้ง อโลภเหตุ ความไม่โลภ อโทสเหตุ ความไม่โกรธ อโมหเหตุ ความไม่หลงหรือความรู้แจ้ง

เมื่อสรุปแล้ว เหตุจึงมีความหมายเป็น ๓ ประการ คือ

๑. เหตุเป็นธรรมที่ทำให้ผลธรรมเกิดขึ้น หมายความว่า เมื่อมีเหตุบังเกิดขึ้นแล้ว ผลธรรม ซึ่งได้แก่ กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ที่เป็นกุศลบ้าง อกุศลบ้าง อพยากตะบ้าง ย่อมบังเกิดขึ้นตามมา ดังที่พระอัสสชิเถระแสดงแก่อุปติสสปริพาชก (สาริบุตร) ว่า “เย ธมมา เหตุปฺปภาว เตสํ เหตุํ ตถาคโต อุปฺปาตญฺจ ยํ นิโรธญฺจ เอวํวาทิ มหาสมโณ ซึ่งแปลความว่า ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตทรงแสดงเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น พร้อมทั้งความเกิดและความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะทรงมีปกติตรัสอย่างนี้

๒. เหตุทำให้ผลธรรมนั้นตั้งมั่นในอารมณ์ หมายความว่า เมื่อตารับรู้ปารมณฺ์ หูรับสัททารมณฺ์ เป็นต้น ตลอดจนจิตคิดนึกเรื่องราวต่าง ๆ แล้ว อกุศลจิต คือ โลภมูลจิต โทสมูลจิต โมหมูลจิต หรือกุศลจิต คือ สัทธาจิต เมตตาจิต กรุณาจิต ญาณสัมปยุตตจิต เป็นต้นเหล่านี้ ย่อมเกิดขึ้น และยึดหน่วงเอาอารมณ์ต่าง ๆ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส สภาพธรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องด้วยสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ชื่อต่าง ๆ คำพูดต่าง ๆ เรื่องราวต่าง ๆ เป็นต้นเหล่านั้นไว้อย่างมั่นคง

๓. เหตุทำให้ผลธรรมนั้นเจริญขึ้นได้ หมายความว่า โลภมูลจิตก็ดี โทสมูลจิตก็ดี โมหมูลจิตก็ดี หรือกุศลจิต เป็นต้นก็ดี ในขณะที่เกิดขึ้นครั้งแรกนั้น ยังมีกำลังอ่อนอยู่ ยังไม่ทำให้ล่วงออกมาทางกาย ทางวาจา เป็นสุจริตหรือทุจริตได้ ต่อเมื่อได้เกิดขึ้นและยึดหน่วงอารมณ์นั้นบ่อย ๆ ย่อมสามารถทำให้ผู้นั้นกระทำทุจริตหรือสุจริตออกมาได้ นี่แหละ คือ ผลธรรมที่เจริญขึ้นโดยอาศัยเหตุเหล่านั้น

ข้อ ๒๕ ถาม. อกุศลจิตตชรูป ๑๗ มีวิภังคบาฬีก้อย่าง คืออะไรบ้าง? จงแสดงพร้อมความหมาย

ตอบ. อกุศลจิตตชรูป ๑๗ มีวิภังคบาฬี ๘ อย่าง คือ

๑. อกุศลสมุฏฐานํ รูป หมายถึง รูปที่มีอกุศลจิตเป็นสมุฏฐาน

สอบธรรมะ ด้วยการทุจริต ชีวิตนี้ เอาดีได้ยาก

๒. อกุศลมูลกา หมายถึง รูปที่มีมูลเป็นอกุศล

๓. อกุศลมูลมูลกา หมายถึง รูปที่มีมูลเป็นอกุศลมูล

๔. อกุศลมูลเลน เอกมุลกา หมายถึง รูปที่มีมูลเป็นอันเดียวกันกับอกุศลมูล

๕. อกุศลมูลเลน เอกมุลกา หมายถึง รูปที่มีมูลเป็นอันเดียวกันกับอกุศลมูล

๖. อกุศลมูลเลน เอกมุลมุลกา หมายถึง รูปที่มีมูล ที่เรียกว่า เป็นมูลอันเดียวกันกับอกุศล
มูล

๗. อกุศลมูลเลน เอกมุลมูลกา หมายถึง รูปที่มีมูล ที่เรียกว่า เป็นมูลอันเดียวกันกับ
อกุศลมูล

๘. อวเสสา อกุศลมูลสหชาตา ธมฺมา หมายถึง รูปธรรมที่เกิดพร้อมกับอกุศลมูล

ข้อ ๒๖ ถาม. จงแสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาสของบาลีในอนุโลมปุจฉาแห่ง
อพยาคตบพ เอกมุลยฆกะ แห่งมุลนัยมาคฺว?

ตอบ. แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส

ในอนุโลมปุจฉา เยเกจิ อพฺยาคตา ธมฺมา เป็นสันนิฏฐานบพ

สพฺเพ เต อพฺยาคตมฺulen เอกมฺลกา เป็นสังสยบพ

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบพ ได้แก่ อเหตุกจิต ๑๘ อัญญสมานาเจตสิก ๑๒ (เว้น
นันทะ) อเหตุกจิตตชรูป อเหตุกปฏิสนธิกัมมชรูป กุศลอกุศลจิตตชรูป (ที่เกิดขึ้นเฉพาะ
ในปัญจโวการภูมิ) พาหิรรูป อุดฺชรูป อาหารชรูป อสัณฺณยัตตปฏิสนธิกัมมชรูป ปวัตติ
กัมมชรูป นิพพาน และสเหตุกวิบากจิต ๒๑ หรือ ๓๗ สเหตุกกิริยาจิต ๑๗ เจตสิก ๓๘
สเหตุกวิบากและสเหตุกกิริยาจิตตชรูป ๑๗ สเหตุกปฏิสนธิกัมมชรูปที่เกิดขึ้นเฉพาะในปัญจ
โวการภูมิ

องค์ธรรมของสังสยบพ ได้แก่ สเหตุกวิบากจิต ๒๑ หรือ ๓๗ สเหตุกกิริยาจิต ๑๗
เจตสิก ๓๘ สเหตุกวิบากและสเหตุกกิริยาจิตตชรูป ๑๗ สเหตุกปฏิสนธิกัมมชรูปที่เกิดขึ้น
เฉพาะในปัญจโวการภูมิ เท่านั้น

ฉะนั้น คำถามบพนี้ เป็นปริปฺปนฺนปัญหา ถามว่า ธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่งที่เป็นอพยาค
ตะมีอยู่ ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด มีมูลเป็นอันเดียวกันกับอพยาคตมูลใช่ไหม ? พระพุทธองค์จึง
ทรงแก้ด้วยการยกเอาอเหตุกจิต ๑๘ อัญญสมานาเจตสิก ๑๒ (เว้นนันทะ) อเหตุกจิตตชรูป

สอบธรรมะ ด้วยการทุจฺริต ชีวิตนี้ เอาดีได้ยาก

อเหตุกปฏิสนธิกัมมรูป กุศลอกุศลจิตตชรูป (ที่เกิดขึ้นเฉพาะในปัญจโวการภูมิ) พาหิรรูป
 อุดจรูป อาหารชรูป อสัณฺณสัจตปปฏิสนธิกัมมรูป ปวัตติกัมมรูป นิพพาน ซึ่งเป็นองค์ธรรม
 ของสันนิฏฐานบทได้บทเดียวขึ้นไว้ในปริมโกฏฐาส มีการปฏิเสธสังสยบท ดังแสดงว่า
 “อเหตุกํ อพฺยาทํ อพฺยาทมฺulen น เอกมฺลํ” แล้วทรงยกเอาสเหตุกวิปากจิต ๒๑ หรือ ๓๗
 สเหตุกิริยาจิต ๑๗ เจตสิก ๓๘ สเหตุกวิปากและสเหตุกิริยาจิตตชรูป ๑๗ สเหตุกปฏิสนธิ
 กัมมรูปที่เกิดขึ้นเฉพาะในปัญจโวการภูมิ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทและสังสยบท
 ได้ทั้งสองขึ้นไว้ในปัจฉิมโกฏฐาส ไม่มีการปฏิเสธสังสยบท ดังแสดงว่า “สเหตุกํ อพฺยาทํ
 อพฺยาทมฺulen เอกมฺลํ” คำวิชันนาในอนุโลมปุจฉานี้ เป็นสรูปทสสนวิชันนาที่มีวิงค์
 โดยตรง

ข้อ ๒๗ ถาม. ก. รูปทั้งหมดแบ่งเป็นกี่ประเภท คืออะไรบ้าง ?

ข. อพยากตธรรมทั้งหมด มีกี่ประเภท คืออะไรบ้าง ?

ตอบ. ก. รูปทั้งหมดแบ่งเป็น ๘ ประเภท คือ

๑. กุศล-อกุศล-วิปาก-กิริยาจิตตชรูป	๒. สเหตุกปฏิสนธิกัมมรูป
๓. พาหิรรูป	๔. อุดจรูป
๕. อาหารชรูป	๖. อสัณฺณสัจตปปฏิสนธิกัมมรูป
๗. ปวัตติกัมมรูป	๘. อเหตุกปฏิสนธิกัมมรูป

ข. อพยากตธรรมทั้งหมด มี ๕ ประเภท คือ

๑. วิปากจิต ๓๕ หรือ ๕๒ และเจตสิกที่ประกอบ ๓๘
๒. กิริยาจิต ๒๐ และเจตสิกที่ประกอบ ๓๕
๓. รูป ๒๘ หรือ รูปทั้ง ๘ ประเภท
๔. นิพพาน
๕. บัญญัติ (โดยอ้อม)

ข้อ ๒๘ ถาม. จงแสดงอนุโลมปุจฉาในอัพยากตบทของมูลยมกะแห่งมูลมุลกนัย มาให้
 สมบูรณ์ ?

ตอบ. แสดงอนุโลมปุจฉาในอัพยากตบท ของมูลยมกะ แห่งมูลมุลกนัย ดังนี้

อนุโลมปุจฉา ยะเกจิ อพฺยาคตา ธมฺมา, สพฺเพ เต อพฺยาคตมฺมูลมฺลกาติ ? ธรรมเหล่าใด
เหล่าหนึ่งที่เป็นอพฺยาคตะมียู่ ธรรมเหล่านั้นทั้งหมดก็มีมูลที่เป็นอพฺยาคตมูลใช่ไหม ?

วิชา ๓ อเหตุกํ อพฺยาการํ น อพฺยาการตมฺลมูลกํ, สเหตุกํ อพฺยาการํ อพฺยาการตมฺลมูลกํ ๑
 อพฺยาการตมฺลมูลกํที่เป็นอเหตุกํไม่มีมูลที่เป็นอพฺยาการตมฺล, อพฺยาการตมฺลมูลกํที่เป็นสเหตุกํ มีมูลที่เป็น
 อพฺยาการตมฺล ๑

แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส

ในอนุโลมปจจา เยเกจิ อพฺยาคตา ฐมฺมา เป็นสันนิฏฐานบท
สพฺเพ เต อพฺยาคตมฺลูตฺตกา เป็นสังสขบท

องค์ธรรมของสนธิฐานนบท ได้แก่ อเหตุกจิต ๑๘ อัญญสมานาเจตสิก ๑๒ (เวีน
 จันตะ) อเหตุกจิตตชรูป อเหตุกปฏิสนธิกัมมชรูป กุศลอกุศลจิตตชรูป (ที่เกิดขึ้นเฉพาะ
 ในปัญจโวการภูมิ) พาหिरรูป อตุชรูป อาหารชรูป อสัณญสัตตปฏิสนธิกัมมชรูป ปวัต
 ติกัมมชรูป นิพพาน และสเหตุกวิบากจิต ๒๑ หรือ ๓๗ สเหตุกกิริยาจิต ๑๗ เจตสิก ๓๘
 สเหตุกวิบากและสเหตุกกิริยาจิตตชรูป ๑๗ สเหตุกปฏิสนธิกัมมชรูป ที่เกิดขึ้นเฉพาะในปัญจ
 วอการภูมิ

องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่ สเหตุกวิบากจิต ๒๑ หรือ ๓๗ สเหตุกิริยาจิต ๑๗ เจตสิก ๓๘ สเหตุกวิบากและสเหตุกิริยาจิตตชรูป ๑๗ สเหตุกปฏิสนธิกัมมชรูป ที่เกิดขึ้นเฉพาะในปัญจโวการภูมิเท่านั้น

ฉะนั้น คำถามบทนี้ เป็น**ปริပ္พลณปัญหา** ถามว่า ธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่งที่เป็น
อภัยกตะ มีอยู่, ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด มีมูลที่เป็นอภัยกตมูล ใช่มั้ย ? พระพุทธองค์จึงทรง
แก้ด้วยการยกเอาอเหตุกจิต ๑๘ อัญญสมานาเจตสิก ๑๒ (เว้นฉันทะ) อเหตุกจิตตขรูป อเหตุก
ปฏิสนธิกัมมขรูป กุสลอกุสลจิตตขรูป (ที่เกิดขึ้นเฉพาะในปัจจุโวการภูมิ) พาหิรรูป อุดขรูป
อาหารขรูป อสัณฺณยัตตปฏิสนธิกัมมขรูป ปวัตติกัมมขรูป นิพพาน ซึ่งเป็นองค์ธรรมของต้น
นิฏฐานบทได้บทเดียวขึ้นไว้ในปฐมโกฏฐาส มีการปฏิเสธสังสยบท ดังแสดงว่า
อเหตุกํ อพฺยาकर्ตํ น อพฺยาकर्ตมฺมูลมฺลํ แล้วทรงยกเอาสเหตุกวิปากจิต ๒๑ หรือ ๓๗ สเหตุ
กกิริยาจิต ๑๗ เจตสิก ๓๘ สเหตุกวิปากและสเหตุกกิริยาจิตตขรูป ๑๗ สเหตุกปฏิสนธิ
กัมมขรูป ที่เกิดขึ้นเฉพาะในปัจจุโวการภูมิ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของต้นนิฏฐานบทและ

สังสยบทได้ทั้งสองขึ้นไว้ในปัจฉิมโกฏฐาสไม่มีการปฏิเสธสังสยบท ดังแสดงว่า สเหตุกั อพฺยาคคั อพฺยาคตมุลมุลกั คำวิสันนาในอนุโลมปุจฉานี้ เป็นสรุปทัศนวิสัยชนาที่มีวิภัคค์โดยตรง

ข้อ ๒๕ ถาม. เยเกจิ นามา ฐมฺมา, สพฺเพ เต นามมฺลาคิ ? คำปุจฉานี้ มีวิสัยนาพร้อมทั้งองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาสว่าอย่างไร ?

ตอบ. วิสัยนา นเวว นามมฺลาคิ, อวเสสา นามา ฐมฺมา น นามมฺลาคิ กุศลมุล ๓ อกุศลมุล ๓ อพฺยาคตมุล ๓ รวม ๙ อย่างนี้เท่านั้น ชื่อว่า นามมุล นามธรรมที่เหลือนอกนั้น ไม่ชื่อว่า นามมุล

แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส

ในอนุโลมปุจฉา เยเกจิ นามา ฐมฺมา เป็นสันนิฏฐานบท

สพฺเพ เต นามมฺลาคิ เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ นิพพาน

องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่ นามมุล ๙ เท่านั้น

ฉะนั้น คำถามบทนี้ เป็นปริปัญณปัญหา ถามว่า ธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่งที่เป็นนาม มีอยู่ ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด ชื่อว่า นามมุลใช่ไหม ? พระพุทธองค์จึงทรงแก้ด้วยการยกเอานามมุล ๙ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทและสังสยบทได้ทั้งสองขึ้นไว้ในปัจฉิมโกฏฐาสไม่มีการปฏิเสธสังสยบทดังแสดงว่า นเวว นามมฺลาคิ แล้วทรงยกเอาจิต ๘๕ เจตสิก ๔๖ (เว้นนามมุล ๙) นิพพาน ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทได้บทเดียวขึ้นไว้ในปัจฉิมโกฏฐาสมีการปฏิเสธสังสยบท ดังแสดงว่า อวเสสา นามา ฐมฺมา น นามมฺลาคิ คำวิสันนาในอนุโลมปุจฉานี้ เป็นสรุปทัศนวิสัยชนาที่มีวิภัคค์โดยอ้อม

ข้อ ๓๐ ถาม. ก. นามบทมีกัณย คืออะไรบ้าง

ข. จงวิสันนา เป็นภาษาบาลีและคำแปล พร้อมด้วยองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาสในอนุโลมปุจฉาของนามบท เอกมุลยมกะ แห่งมุลนัยมาให้สมบูรณ์ ?

ตอบ ก. นามบทมี ๔ นัย คือ ๑. มุลนัย ๒. มุลมุลนัย ๓. มุลกนัย ๔. มุลมุลกนัย

ข. อนุโลมปุจฉา เยเกจิ นามา ธมฺมา สพุเพ เต นามมูเลน เอกมูลาติ ? ธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่งที่เป็นนาม มีอยู่, ธรรมเหล่านั้นทั้งหมดมีมูลเป็นอันเดียวกันกับนามมูลใช่ไหม ?

วิสัชนาว่า อเหตุกํ นามํ นามมูเลน น เอกมุลํ, สเหตุกํ นามํ นามมูเลน เอกมุลํ นามธรรมที่เป็นอเหตุกะ ไม่มีมูลเป็นอันเดียวกันกับนามมูล นามธรรมที่เป็นสเหตุกะ มีมูลเป็นอันเดียวกันกับนามมูล ฯ

แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส

ในอนุโลมปุจฉา เยเกจิ นามา ธมฺมา เป็นสันนิฏฐานบท

สพุเพ เต นามมูเลน เอกมูลา เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ อเหตุกจิต ๑๘ อัญญสมานาเจตสิก ๑๒ (เว้นฉันทะ) โมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒ นิพพาน และสเหตุกจิต ๑๑ เจตสิก ๕๒ (เว้น โมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒)

องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่ สเหตุกจิต ๑๑ เจตสิก ๕๒ (เว้น โมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒) เท่านั้น

ฉะนั้น คำถามบทนี้ เป็นปริปัญณปัญหา ถามว่า ธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่งที่เป็นนาม มีอยู่, ธรรมเหล่านั้นทั้งหมดมีมูลเป็นอันเดียวกันกับนามมูล ใช่ไหม ? พระพุทธองค์จึงทรงแก้ด้วยการยกอเหตุกจิต ๑๘ อัญญสมานาเจตสิก ๑๒ (เว้นฉันทะ) โมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒ นิพพาน ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทได้บทเดียวขึ้นไว้ในปฐมโกฏฐาส มีการปฏิเสธสังสยบท ดังแสดงว่า อเหตุกํ นามํ นามมูเลน น เอกมุลํ แล้วทรงยกเอาสเหตุกจิต ๑๑ เจตสิก ๕๒ (เว้น โมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒) ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทและสังสยบทได้ทั้งสองขึ้นไว้ในปัจฉิมโกฏฐาสไม่มีการปฏิเสธสังสยบท ดังแสดงว่า สเหตุกํ นามํ นามมูเลน เอกมุลํ คำวิสัชนาในอนุโลมปุจฉานี้ เป็นสรุปทัศนวิสัยที่มีวิภังค์โดยตรง

ข้อ ๓๑ ถาม. ธรรมที่ชื่อว่า สังขาร มีกี่ประเภทคืออะไรบ้าง? จงแสดงรายละเอียดมาพอสังเขป

ตอบ. ธรรมที่ชื่อว่า สังขาร นั้นมี ๒ ประเภท คือ

๑. สังขารที่เป็นผลของอวิชชา

๒. สังขารที่ไม่ได้เป็นผลของอวิชชา

ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

สังขาร ที่เป็นผลของอวิชชา มี ๖ อย่าง คือ

๑. ปุณฺณาสังขาร กุศลเจตนา เป็นผู้ปรุงแต่งโลกียกุศลวิบากจิตและกุศลกัมมชรูป โดยตรง ได้แก่ มหากุศลเจตนา ๘ รูปาวจรกุศลเจตนา ๕

๒. อปุณฺณาสังขาร อกุศลเจตนา เป็นผู้ปรุงแต่งอกุศลวิบากจิต และอกุศลกัมมชรูป โดยตรง ได้แก่ อกุศลเจตนา ๑๒

๓. อาเนญยาสังขาร กุศลเจตนา ที่เป็นกุศลที่ตั้งมั่นไม่หวั่นไหว เป็นผู้ปรุงแต่งอรุณวิบากจิต ได้แก่ อรูปาวจรกุศลเจตนา ๔

๔. กายสังขาร เจตนาที่เป็นผู้ปรุงแต่งกายทุจริตและกายสุจริตให้สำเร็จลง ได้แก่ อกุศลเจตนา ๑๒ มหากุศลเจตนา ๘ ที่เกี่ยวข้องกับกาย

๕. วจิตสังขาร เจตนาที่เป็นผู้ปรุงแต่งวจีทุจริตและวจีสุจริตให้สำเร็จลง ได้แก่ อกุศลเจตนา ๑๒ มหากุศลเจตนา ๘ ที่เกี่ยวข้องกับวาจา

๖. จิตตสังขาร เจตนาที่เป็นผู้ปรุงแต่งมโนทุจริตและมโนสุจริตให้สำเร็จลง ได้แก่ อกุศลเจตนา ๑๒ โลภียกุศลเจตนา ๑๗ ที่เกี่ยวข้องกับใจ อย่างเดียว

สังขาร ที่มีใหม่เป็นผลของอวิชชา มี ๗ อย่าง ได้แก่

๑. สังขตสังขาร ธรรมที่ถูกปัจจัย ๔ ปรุงแต่ง ได้แก่ จิต เจตสิก รูปทั้งหมด เช่น อนิจฺจา วต สงฺขารา

๒. อภิสังขตสังขาร รูปนามที่ถูกกรรมเป็นผู้ปรุงแต่งโดยตรง ได้แก่ โลภียวิบาก และกัมมชรูป และอภิสังขตสังขาร นี้ ก็สงเคราะห์เข้าในสังขตสังขาร ด้วย

๓. อภิสังขรณกสังขาร ธรรมที่เป็นผู้ปรุงแต่งโลกียวิบากและกัมมชรูปโดยตรง ได้แก่ อกุศลเจตนา ๑๒ โลภียกุศลเจตนา ๑๗

๔. ปโยคาสังขาร ความพยายามปรุงแต่งทางกาย และทางใจ ได้แก่ วิริยเจตสิก ที่เกี่ยวกับกายกรรม มโนกรรม (ไม่เอาวิริยะที่เกี่ยวกับวจีกรรม เพราะทางวาจานั้น วิริยเจตสิก ไม่ได้เป็นประธาน แต่เกี่ยวกับ วิตก วิจาร เท่านั้น เป็นประธาน)

๕. กายสังขาร ธรรมชาติที่ปรุงแต่งร่างกาย ได้แก่ ลมหายใจเข้าออก

๖. วจิตสังขาร ธรรมชาติที่ปรุงแต่งวาจา ได้แก่ วิตก วิจาร

๗. จิตตสังขาร ธรรมชาติที่ปรุงแต่งจิต ได้แก่ สัญญา เวทนา หรือ เจตสิก ๕๐ (เว้น วิตก วิจารณ์)

ข้อ ๓๒ ถาม. จงแสดงปฏิจจและวิสนาทั้งบาลีและคำแปล องค์กรรมและการจำแนก โภคภูต ในนามบท อัญญมัญญมูลขมกะ มุลนัย เฉพาะอนุโลมปฏิจจ ?

ตอบ. อนุโลมปฏิจจ เยเกจิ นามมูเลน เอกมูตา ธมฺมา, สพฺเพ เต นามมูเลน อญฺญมญฺญมูลาติ ? ธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่งมีมูลเป็นอันเดียวกันกับนามมูลมีอยู่ ธรรมเหล่านั้นทั้งหมดชื่อว่า เป็นมูลซึ่งกันและกันกับนามมูล ใช่ไหม ?

วิสนา มุลานิ ยานิ เอกโต อุปฺปชฺชนฺติ นามมุลานิ เอกมุลานิ เจว อญฺญมญฺญมุลานิ จ, อวเสสา นามมุลสหชาตา ธมฺมา นามมูเลน เอกมูตา น จ อญฺญมญฺญมูตา นามมุลเหล่าใดที่เกิดขึ้นในคราวเดียวกัน นามมุลเหล่านั้นมีมูลเป็นอันเดียวกันก็ใช่ ชื่อว่า เป็นมูลซึ่งกันและกันก็ใช่ ธรรมที่เกิดพร้อมกับนามมูลที่เหลือนอกนั้น มีมูลเป็นอันเดียวกันกับนามมูล แต่ไม่ชื่อว่า เป็นมูลซึ่งกันและกัน

แสดงองค์กรรมและการจำแนกโภคภูต

ในอนุโลมปฏิจจ เยเกจิ นามมูเลน เอกมูตา ธมฺมา เป็นสันนิฏฐานบท

สพฺเพ เต นามมูเลน อญฺญมญฺญมูตา เป็นสังสยบท

องค์กรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ สเหตุกจิต ๗๑ เจตสิก ๔๖ (เว้นนามมูล ๕) สเหตุกจิตตชรูป ๑๗ ที่เกิดขึ้นเฉพาะแต่ในปัญจโวการภูมิ ปัญจโวการสเหตุกปฏิสนธิกัมมชรูป และนามมูล ๕ (เว้นโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒)

องค์กรรมของสังสยบท ได้แก่ นามมูล ๕ (เว้นโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒)

ฉะนั้น คำถามบทนี้ เป็นปริปัญญปัญหา ถามว่า ธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่งมีมูลเป็นอันเดียวกันกับนามมูล มีอยู่, ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด ชื่อว่าเป็นมูลซึ่งกันและกันกับนามมูล ใช่ไหม ? พระพุทธองค์จึงทรงแก้ด้วยการยกเอา นามมูล ๕ (เว้นโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒) ซึ่งเป็นองค์กรรมของสันนิฏฐานบทและสังสยบทได้ทั้งสองขึ้นไว้ในปริมโภคภูต ไม่มีการปฏิเสธสังสยบท ดังแสดงว่า มุลานิ ยานิ เอกโต อุปฺปชฺชนฺติ นามมุลานิ เอกมุลานิ เจว อญฺญมญฺญมุลานิ จ แล้วทรงยกเอาสเหตุกจิต ๗๑ เจตสิก ๔๖ (เว้นนามมูล ๕) สเหตุกจิตตชรูป ๑๗ ที่เกิดขึ้นเฉพาะแต่ในปัญจโวการภูมิ ปัญจโวการสเหตุกปฏิสนธิกัมมชรูป ซึ่งเป็น

สอบธรรมะ ด้วยการทูลจิต ชีวิตนี้ เอาดีได้ยาก

องค์ธรรมของสันนิฎฐานบทได้บทเดียวกันไว้ในปัจฉิมโกฏฐาสมีการปฏิเสธสังสยบท ดัง
แสดงว่า อวเสสา นามมูลสหชาตา ธมฺมา นามมูลเณ เอกมูลกา น จ อญฺณมญฺญมูลกา คำวิชันา
ในอนุโลมปุจฉานี้ เป็นสรุปทัศนวิชันาที่มีวิภัคค์โดยอ้อม

ข้อ ๓๓ ถาม. จงแสดงข้อปุจฉาและวิชันาในนามบท เฉพาะอนุโลมปุจฉา ของอัญญมัญญ
มูลยมกะ แห่งมูลมูลกนัย พร้อมทั้งบาลีคำแปล องค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส

ตอบ. อนุโลมปุจฉา เยเกจิ นามมูลเณ เอกมูลมูลกา ธมฺมา, สพฺเพ เต นามมูลเณ อญฺณ
มญฺญมูลมูลกาติ ? ธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่งมีมูลที่เรียกว่า เป็นมูลอันเดียวกันกับนามมูล มีอยู่,
ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด มีมูลที่เรียกว่า เป็นมูลซึ่งกันและกันกับนามมูลใช่ไหม ?

วิชันา มูลานิ ยานิ เอกโต อุปฺปชฺชนฺติ นามมูลานิ เอกมูลมูลกานิ เจว อญฺณมญฺญมูล
มูลกานิ จ, อวเสสา นามมูลสหชาตา ธมฺมา นามมูลเณ เอกมูลมูลกา น จ อญฺณมญฺญมูลมูลกา
นามมูลเหล่าใดเกิดขึ้นในคราวเดียวกัน นามมูลเหล่านั้นมีมูลที่เรียกว่าเป็นมูลอันเดียวกันก็ใช่
มีมูลที่เรียกว่าเป็นมูลซึ่งกันและกันก็ใช่, ธรรมที่เกิดพร้อมกันกับนามมูลที่เหลือนอกนั้น มีมูล
ที่เรียกว่าเป็นมูลอันเดียวกันกับนามมูล แต่ไม่มีมูลที่เรียกว่าเป็นมูลซึ่งกันและกัน

แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส

ในอนุโลมปุจฉา เยเกจิ นามมูลเณ เอกมูลมูลกา ธมฺมา เป็นสันนิฎฐานบท

สพฺเพ เต นามมูลเณ อญฺณมญฺญมูลมูลกา เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฎฐานบท ได้แก่ สเหตุกจิต ๗๑ เจตสิก ๔๖ (เว้นนามมูล ๕)
สเหตุกจิตตรูป ๑๗ ที่เกิดขึ้นเฉพาะในปัญจโวการภูมิ ปัญจโวการสเหตุกปฏิสนธิกัมมชรูป
และนามมูล ๕ (เว้นโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒)

องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่ นามมูล ๕ (เว้นโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒) เท่านั้น

ฉะนั้น คำถามบทนี้ เป็นปริปัญณปัญหา ถามว่า ธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่งมีมูลที่เรียกว่า
เป็นมูลอันเดียวกันกับนามมูล มีอยู่, ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด มีมูลที่เรียกว่า เป็นมูลซึ่งกันและ
กันกับนามมูลใช่ไหม ? พระพุทธองค์จึงทรงแก้ด้วยการยกเอา นามมูล ๕ (เว้นโมหเจตสิกที่
ในโมหมูลจิต ๒) ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฎฐานบทและสังสยบทได้ทั้งสองขึ้นไว้ในปริม
โกฏฐาส ไม่มีการปฏิเสธสังสยบท ดังแสดงว่า มูลานิ ยานิ เอกโต อุปฺปชฺชนฺติ นามมูลานิ เอก
มูลมูลกานิ เจว อญฺณมญฺญมูลมูลกานิ จ แล้วทรงยกเอาสเหตุกจิต ๗๑ เจตสิก ๔๖ (เว้นนาม

มูล ๕) สเหตุกจิตตชรูป ๑๗ ที่เกิดขึ้นเฉพาะในปัญจโวการภูมิ ปัญจโวการสเหตุกปฏิสนธิ
กัมมชรูป ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฐานานตได้บัพเตยขึ้นไว้ในปัจฉิมโกฏฐาสมีการ
ปฏิเสฐสังสยบต ดังแสดงว่า อวเสสา นามมูลสหชาตา ธมฺมา นามมูลเณ เอกมูลมูลกา น จ
อลฺลณมลฺลมูลมูลกา คำวิธานในอนุโลมปุจฉานี้ เป็นสรูปทสสนวิธานที่มีวิภัคค์โดยอ้อม

ข้อ ๓๔ ถาม. จงแปลคำวิธานดังต่อไปนี้ เป็นภาษาไทยมาให้ถูกต้อง

ก. นเวว นามมูลานิ, อวเสสา นามา ธมฺมา น นามมูตา

ข. นามสมุฏฐานรูปํ นามมูลเณ เอกมูลมูลํ น นามํ, นามํ นามมูลเณ เอกมูลมูลญฺเจว นามญจ

ค. อเหตุกํ นามํ นามมูลเณ น เอกมูลกํ, สเหตุกํ นามํ นามมูลเณ เอกมูลกํ

ตอบ. แปลคำวิธานดังต่อไปนี้

ก. กุศลมูล ๓ อกุศลมูล ๓ อัพยากตมูล ๓ รวม ๙ อย่างนี้เท่านั้น ชื่อว่า นามมูล
นามธรรมที่เหลือนอกนั้น ไม่ชื่อว่า นามมูล

ข. รูปซึ่งมีนามเป็นสมุฏฐาน มีมูลที่เรียกว่า เป็นมูลอันเดียวกันกับนามมูล แต่ไม่ใช่
นาม นามธรรมมีมูล ที่เรียกว่า เป็นมูลอันเดียวกันกับนามมูลก็ใช่ เป็นนามก็ใช่

ค. นามธรรมที่เป็นอเหตุกะ ไม่มีมูลเป็นอันเดียวกันกับนามมูล นามธรรมที่เป็นสเหตุ
กะมีมูลเป็นอันเดียวกันกับนามมูล

ข้อ ๓๕ ถาม. จงแสดงวิธานเป็นพระบาลีและคำแปลพร้อมทั้งองค์ธรรมในคำปุจฉา
ดังต่อไปนี้

ก. เยเกจิ อุกุสลา ธมฺมา, สพฺเพ เต อุกุสตามูลเณ เอกมูลมูตาติ ?

ข. เย วาปฺน อพฺยากตมูตา, สพฺเพ เต ธมฺมา อพฺยากตาติ ?

ค. เย วาปฺน นามมูลเณ เอกมูตา, สพฺเพ เต ธมฺมา นามาติ ?

ตอบ. วิธาน เป็นพระบาลี และคำแปล พร้อมทั้งองค์ธรรม ในคำปุจฉา ดังนี้

ก. วิธาน อเหตุกํ อุกุสํ อุกุสตามูลเณ น เอกมูลมูลํ, สเหตุกํ อุกุสํ อุกุสตามูลเณ เอก
มูลมูลํ อุกุสที่เป็นอเหตุกะ ไม่มีมูลที่เรียกว่า เป็นมูลอันเดียวกันกับอกุศลมูล, อุกุสที่เป็นส
เหตุกะมีมูลที่เรียกว่า เป็นมูลอันเดียวกันกับอกุศลมูล

องค์ธรรมของสันนิฐานานต ได้แก่ อุกุสลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ ทั้งหมด

องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ (เว้นโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒) เท่านั้น

ข. วิสัชนา อามนตา ไซ้

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ อพยัคตมูล ๓

องค์ธรรมของสังสยบท เหมือนกัน

ค. วิสัชนา นามสมุฏฐาน รุป นามมูล เอกมูล นาม, นาม นามมูล เอกมูล นาม นามมูล.
นามนญ.

รูปซึ่งมีนามเป็นสมุฏฐาน มีมูลเป็นอันเดียวกันกับนามมูล แต่ไม่ใช่เป็นนาม, นามธรรมมีมูลเป็นอันเดียวกันกับนามมูลก็ใช่ เป็นนามก็ใช่

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ สเหตุกจิตตชรูป ๑๗ ปัญจโวการสเหตุกปฏิสนธิกัมมชรูปที่เกิดขึ้นเฉพาะในปัญจโวการภูมิ และสเหตุกจิต ๗๑ เจตสิก ๕๒ (เว้นโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒)

องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่ สเหตุกจิต ๗๑ เจตสิก ๕๒ (เว้นโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒) เท่านั้น

ข้อ ๓๖ ถาม. จงวิสัชนาบาลี คำแปล พร้อมทั้งแสดงองค์ธรรมในคำปุจฉาต่อไปนี้

ก. เยเกจิ อกุสลา ฐมฺมา, สพุเพ เต อกุสลมฺเลน เอกมฺลกาติ ?

ข. เยเกจิ อพฺยาจตา ฐมฺมา, สพุเพ เต อพฺยาจตมฺลกาติ ?

ตอบ. ก. วิสัชนา อเหตุกํ อกุสลํ อกุสลมฺเลน น เอกมฺลกํ, สเหตุกํ อกุสลํ อกุสลมฺเลน เอกมฺลกํ อกุศลที่เป็นอเหตุกะ ไม่มีมูลเป็นอันเดียวกันกับอกุศลมูล, อกุศลที่เป็นสเหตุกะ มีมูลเป็นอันเดียวกันกับอกุศลมูล

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ ทั้งหมด

องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ (เว้นโมหเจตสิก ที่ในโมหมูลจิต ๒) เท่านั้น

ข. วิสัชนา อเหตุกํ อพฺยาจตํ น อพฺยาจตมฺลกํ, สเหตุกํ อพฺยาจตํ อพฺยาจตมฺลกํ อพฺยาจตธรรมที่เป็นอเหตุกะ ไม่มีมูลที่เป็นอพฺยาจตะ อพฺยาจตธรรมที่เป็นสเหตุกะ มีมูลที่เป็นอพฺยาจตะ

องค์ธรรมของสันนิษฐานบท ได้แก่ อเหตุกจิต ๑๘ อัญญสมานาเจตสิก ๑๒ (เว้น
ฉันทะ) อเหตุกจิตตชรูป อเหตุกปฏิสนธิกัมมชรูป กุศลอกุศลจิตตชรูป (ที่เกิดขึ้นเฉพาะ
ในปัญจโวการภูมิ) พาหิรรูป อุดุชรูป อาหารชรูป อสัณฺณสัจตปฏิสนธิกัมมชรูป ปวัต
ติกัมมชรูป นิพพาน และสเหตุกวิบากจิต ๒๑ หรือ ๓๗ สเหตุกกิริยาจิต ๑๗ เจตสิก ๓๘
สเหตุกวิบากและสเหตุกกิริยาจิตตชรูป ๑๗ สเหตุกปฏิสนธิกัมมชรูป ที่เกิดขึ้นเฉพาะในปัญจ
โวการภูมิ

องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่ สเหตุกวิบากจิต ๒๑ สเหตุกกิริยาจิต ๑๗ เจตสิก ๓๘
สเหตุกวิบากและสเหตุกกิริยาจิตตชรูป ๑๗ สเหตุกปฏิสนธิกัมมชรูป ที่เกิดขึ้นเฉพาะในปัญจ
โวการภูมิ เท่านั้น

ข้อ ๓๗ ถาม. จงแสดงองค์ธรรมและคำแปลในหัวข้อต่อไปนี้ ?

ก. อวเสสา กุสลมูลสหชาตา ธมฺมา กุสลมูลเณ เอกมฺลา น จ อญฺญมณฺญมฺลา

ข. อกุสลํ อกุสลมูลเณ เอกมฺลมูลกญฺเจว อกุสลญฺจ

ค. นามสมุฏฺฐานํ รุปํ นามมูลเณ เอกมฺลํ น นามํ

ตอบ. ก. ธรรมที่เกิดพร้อมกันกับกุศลมูลที่เหลือนอกนั้น มีมูลเป็นอันเดียวกันกับกุศล
มูล แต่ไม่ชื่อว่า เป็นมูลซึ่งกันและกัน องค์ธรรมได้แก่ กุศลจิต ๒๑ เจตสิก ๓๕ (เว้นกุศลมูล
๓) และกุศลจิตตชรูป ๑๗

ข. อกุศลธรรมมีมูล ที่เรียกว่า เป็นมูลอันเดียวกันกับอกุศลมูล ก็ใช่ เป็นอกุศลก็ใช่
องค์ธรรมได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ (เว้นโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒)

ค. รูปซึ่งมีนามเป็นสมุฏฐาน มีมูลเป็นอันเดียวกันกับนามมูล แต่ไม่ใช่เป็นนาม องค์
ธรรมได้แก่ สเหตุกจิตตชรูป ๑๗ ที่เกิดขึ้นเฉพาะในปัญจโวการภูมิ ปัญจโวการสเหตุกปฏิ
สนธิกัมมชรูป

ข้อ ๓๘ ถาม. จงแสดงพระบาลีจากองค์ธรรมต่อไปนี้ มาให้ถูกต้องตามหลักมูลยมกะ ?

ก. กุสลจิต ๒๑ เจตสิก ๓๘ กุศลจิตตชรูป ๑๗

ข. กุศลจิตตชรูป ๑๗

ค. กุสลจิต ๒๑ เจตสิก ๓๕ (เว้นกุศลมูล ๓) กุศลจิตตชรูป ๑๗

ฌ. โมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒

ง. อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ (เว้น โมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒) อกุศลจิตตชรูป ๑๗

ตอบ. แสดงพระบาลีจากองค์ธรรมต่อไปนี้

ก. กุศลจิต ๒๑ เจตสิก ๓๘ กุศลจิตตชรูป ๑๗ ได้แก่ กุศลมูล ๓ เอกมุตตา

ข. กุศลจิตตชรูป ๑๗ ได้แก่ กุศลสมุฏฐาน ๓ รูป กุศลมูล ๓ เอกมุตตา น กุศล

ค. กุศลจิต ๒๑ เจตสิก ๓๕ (เว้น กุศลมูล ๓) กุศลจิตตชรูป ๑๗ ได้แก่ อวเสสา กุศล
มูลสหชาติ ๓ มุตตา กุศลมูล ๓ เอกมุตตา น จ อณวมณณมุตตา.

ฌ. โมหเจตสิก ที่ในโมหมูลจิต ๒ ได้แก่ อเหตุก อกุศล อกุศลมูล ๓ น เอกมุตตา

ง. อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ (เว้น โมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒) อกุศลจิตตชรูป ๑๗
ได้แก่ อกุศลมูล ๓ เอกมุตตา

ข้อ ๓๕ ตาม. จงแสดงองค์ธรรมจากพระบาลีดังต่อไปนี้

ก. มุตตานิ ยานิ เอกโต อุปุปชฺชนฺติ อกุศลมุตตานิ เอกมุตตานิ เจว อณวมณณมุตตานิ จ

ข. เย วาปน อกุศลมูล ๓ เอกมุตตา

ค. อวเสสา อพฺยาจตา ๓ มุตตา น อพฺยาจตมุตตา

ง. สพฺเพ เต ๓ มุตตา อพฺยาจตา

ตอบ. แสดงองค์ธรรมจากพระบาลีดังต่อไปนี้

ก. มุตตานิ ยานิ เอกโต อุปุปชฺชนฺติ อกุศลมุตตานิ เอกมุตตานิ เจว อณวมณณมุตตานิ จ
องค์ธรรมได้แก่ อกุศลมูล ๓ (เว้น โมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒)

ข. เย วาปน อกุศลมูล ๓ เอกมุตตา องค์ธรรมได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ (เว้น โมห
เจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒) อกุศลจิตตชรูป ๑๗

ค. อวเสสา อพฺยาจตา ๓ มุตตา น อพฺยาจตมุตตา องค์ธรรมได้แก่ วิปากจิต ๓๖ กิริยาจิต
๒๐ เจตสิก ๓๕ (เว้น อพฺยาจตมุตตา ๓) รูป ๒๘ นิพพาน

ง. สพฺเพ เต ๓ มุตตา อพฺยาจตา องค์ธรรมได้แก่ วิปากจิต ๓๖ กิริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘
รูป ๒๘ นิพพาน

ข้อ ๔๐ ถาม. โลภะ โทสะ โมหะ มีชื่อเรียกได้กี่อย่าง คืออะไรบ้าง จงแสดงมาตามลำดับ ?

ตอบ. โลภะ โทสะ โมหะ มีชื่อเรียกได้ ๑๐ อย่าง คือ

๑. กุศลมูล ๓	๒. กุศลเหตุ ๓	๓. กุศลนิทาน ๓
๔. กุศลสัมภวะ ๓	๕. กุศลปภาวะ ๓	๖. กุศลสมุฏฐาน ๓
๗. กุศลอาหาร ๓	๘. กุศลอารมณ์ ๓	๙. กุศลปัจจัย ๓
๑๐. กุศลสมุทัย ๓		

หมายเหตุ.. โลภะ โทสะ โมหะ ก็เรียกชื่อได้ ๑๐ อย่างเหมือนกัน คงเปลี่ยนจากกุศล เป็นอกุศลเท่านั้น

ข้อ ๔๑ ถาม. จงแสดงความหมายของกุศล ๑๐ อย่าง มีกุศลเหตุเป็นต้น มาดู ?

ตอบ. แสดงความหมายของกุศล ๑๐ อย่าง มีกุศลเหตุเป็นต้น ดังนี้

๑. กุศลมูล หมายถึง ธรรมที่เป็นรากเหง้าเค้ามูลของกุศลธรรมทั้งหลาย
๒. กุศลเหตุ หมายถึง ธรรมที่ทำให้กุศลธรรมทั้งหลายเกิดขึ้น ทำให้กุศลธรรมนั้น ตั้งมั่นในอารมณ์และเจริญขึ้นได้

๓. กุศลนิทาน หมายถึง ธรรมที่เป็นต้นเหตุให้เกิดกุศลธรรมทั้งหลาย
๔. กุศลสัมภวะ หมายถึง ธรรมที่เป็นแดนเกิดของกุศลธรรมทั้งหลาย
๕. กุศลปภาวะ หมายถึง ธรรมที่เป็นต้นกำเนิดของกุศลธรรมทั้งหลาย
๖. กุศลสมุฏฐาน หมายถึง ธรรมที่เป็นสมุฏฐานของกุศลธรรมทั้งหลาย
๗. กุศลอาหาร หมายถึง ธรรมที่เป็นเหตุนำมาซึ่งผลคือกุศลธรรมทั้งหลาย
๘. กุศลอารมณ์ หมายถึง ธรรมที่เป็นอารมณ์ให้เกิดกุศลธรรมทั้งหลาย
๙. กุศลปัจจัย หมายถึง ธรรมที่เป็นปัจจัยช่วยอุปการะแก่กุศลธรรมทั้งหลาย
๑๐. กุศลสมุทัย หมายถึง ธรรมที่เป็นเหตุให้เกิดกุศลธรรมทั้งหลาย

ข้อ ๔๒ ถาม. จงแสดงกุศลสมุทวาระเทียบกับกุศลปท มุลนัย ในมูลยมกะมาโดยละเอียด ?

ตอบ. แสดงสุทวาระ กุศลปท ดังนี้

อนุโลมปุจฉา เยเกจิ กุสลา ธมฺมา, สพฺเพ เต กุสลสมุทยาติ? ธรรมเหล่านี้ใดเหล่านี้หนึ่ง ที่เป็นกุศลมีอยู่, ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด ชื่อว่า กุศลสมุทัยใช่ไหม ?

วิชา ติณฺณ กุสฺลสมุทฺธานิ, อวเสสา กุสฺลา ฐมา น กุสฺลสมุทฺธา อโลกะ อโทสะ
อโมหะ เพียง ๓ นี้เท่านั้น ชื่อว่า กุสฺลสมุทฺธย กุสฺลธรรมที่เหลือนอกนั้น ไม่ชื่อว่า กุสฺลสมุทฺธย

แสดงองค์ธรรม และการจำแนกโกฏฐาส

ในอนุโลมปุจฉา เยเกจิ กุสฺลา ฐมา เป็นสันนิฏฐานบท

สพฺเพ เต กุสฺลสมุทฺธา เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ กุสฺลจิต ๒๑ เจตสิก ๓๘

องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่ กุสฺลสมุทฺธย ๓ เท่านั้น

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็นปริปูลณปัญหา ถามว่า ธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ที่เป็นกุสฺลมี
อยู่ ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด ชื่อว่า กุสฺลสมุทฺธยใช่ไหม? พระพุทธองค์จึงทรงแก้ด้วยการยกเอา
กุสฺลสมุทฺธย ๓ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบท และสังสยบทได้ทั้งสองขึ้นไว้ในปุริม
โกฏฐาส ไม่มีการปฏิเสธสังสยบท ดังแสดงว่า ติณฺณ กุสฺลสมุทฺธานิ แล้วทรงยกเอากุสฺลจิต
๒๑ เจตสิก ๓๘ (เว้นกุสฺลสมุทฺธย ๓) ขึ้นไว้ในปัจฉิมโกฏฐาส มีการปฏิเสธสังสยบท ดังแสดง
ว่า อวเสสา กุสฺลา ฐมา น กุสฺลสมุทฺธา คำวิชาในอนุโลมปุจฉานี้เป็นสรุปทัศนวิชา
ที่มีวิภัคฺโดยอ้อม

ปฏิโลมปุจฉา เย วา ปน กุสฺลสมุทฺธา, สพฺเพ เต ฐมา กุสฺลาติ ? หรือว่า ธรรมเหล่าใด
ชื่อว่า กุสฺลสมุทฺธยมีอยู่ ธรรมเหล่านั้นทั้งหมดเป็นกุสฺลใช่ไหม ?

วิชา อามนฺตา ไซ้

แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส

ในปฏิโลมปุจฉา เย วา ปน กุสฺลสมุทฺธา เป็นสันนิฏฐานบท

สพฺเพ เต ฐมา กุสฺลา เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ กุสฺลสมุทฺธย ๓

องค์ธรรมของสังสยบท เหมือนกัน

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็นปัจฉาปัญหา ถามว่า หรือว่า ธรรมเหล่าใด ชื่อว่า กุสฺลสมุทฺธยมี
อยู่ ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด เป็นกุสฺลใช่ไหม? พระพุทธองค์จึงทรงแก้โดยปฎิวจนวิชาว่า
อามนฺตา ซึ่งเป็นคำวิชารับรององค์ธรรมของสันนิฏฐานบท เพราะว่า กุสฺลสมุทฺธย ๓ ซึ่ง
เป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทเหล่านั้น ก็เป็นกุสฺลด้วย

สอบธรรมะ ด้วยการทวจิต ชีวิตนี้ เอาดีได้ยาก

ข้อ ๔๓ ถาม. ก. มหาวาระในชั้นมัธยมกะนั้น มีกี่อย่าง คืออะไรบ้าง? จงอธิบายความหมายด้วย

ข. จงอธิบายในนขวาระทั้ง ๔ มี ปทโสธนวาระ เป็นต้น

ตอบ ก. มหาวาระในชั้นมัธยมกะนั้น มี ๓ วาระ คือ ๑. ปณณัตติวาระ ๒. ปวัตติวาระ

๓. ปริณญวาระ

ในบรรดา วาระทั้ง ๓ นี้ มีคำอธิบายดังนี้

๑. ปณณัตติวาระ เป็นวาระที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงโดยการจำแนกชื่อของชั้นอายุคนะ ธาตุ เป็นต้น เป็นวาระที่ทรงแสดงเพื่อจะให้ผู้รู้ถึงปริยัติญาณ

๒. ปวัตติวาระ เป็นวาระที่พระพุทธองค์ทรงแสดงถึงความเป็นไปของชั้นอายุคนะ ธาตุ เป็นต้น โดยความเกิด ดับ (อุปปาทะ นิโรธะ) เป็นวาระที่ทรงแสดงเพื่อจะให้ผู้รู้ถึงวิปัสสนาญาณ

๓. ปริณญวาระ เป็นวาระที่พระพุทธองค์ทรงแสดงถึงการกำหนดรู้ชั้นอายุคนะ ธาตุ เป็นต้น โดยปริณญา ๓ คือ ญาณปริณญา ตีรณปริณญา ปหานปริณญา เป็นวาระที่ทรงแสดงเพื่อจะให้ผู้รู้ถึงมัคคญาณ

ข. อธิบายในนขวาระทั้ง ๔ มี ปทโสธนวาระ เป็นต้น ดังนี้

๑. ปทโสธนวาระ เป็นวาระที่พระพุทธองค์ทรงแสดงโดยการชำระบทแห่งชั้น ๕ เป็นต้น

๒. ปทโสธนมูลจกกวาระ เป็นวาระที่พระพุทธองค์ทรงแสดงโดยการชำระบทแห่งชั้น ๕ แล้ว หมุนไปโดยความเป็นมูละ มูลี

๓. สุธธชั้นธวาระ เป็นวาระที่พระพุทธองค์ทรงแสดงแยกชั้น ๕ ออกเป็นบท ๆ แล้วทรงแสดงโดยเฉพาะ ไม่ปะปนกับชั้นอื่น

๔. สุธธชั้นธมูลจกกวาระ เป็นวาระที่พระพุทธองค์ทรงแสดงแยกชั้น ๕ ออกมาเป็นบทหนึ่ง ๆ ไว้โดยเฉพาะ ๆ แล้ว ก็ทรงยกเอาชั้นอื่น ๆ มาจำแนกหมุนไปโดยความเป็นมูละ มูลี

ข้อ ๔๔ ถาม. นิเทศวาระมีกี่อย่าง คืออะไรบ้าง แต่ละนิเทศมีจำนวนเท่าไร และแสดงตามลำดับอย่างไร ?

ตอบ. ก. นิเทศมี ๒ อย่าง คือ ดิกมาติกานิเทศ และ ทุกมาติกานิเทศ พระพุทธองค์

ทรงแสดงติกมติกานิทเทศก่อนแล้ว จึงทรงแสดงทุกมติกานิทเทศต่อไป

ติกมติกานิทเทศ มี ๒๒ ติกะ คือ กุสลดติกะ เป็นต้น จนถึง สนิทสสันตติกะ เป็นที่สุด
ทุกมติกานิทเทศ มี ๑๐๐ ทุกะ คือ คือ เหตุทุกะ เป็นต้น จนถึง สรณทุกะ เป็นที่สุด

ข้อ ๔๕ ตาม. จงแสดงปุจฉาวิสัยนาในอนุโลมปุจฉาและปฎิโลมปุจฉา พร้อมทั้งคำแปล องค์
กรรมและการจำแนกโกฏฐาสในสังขารักขันธมกะ ปทโสธนวาระ อนุโลม มาให้
ครบบริบูรณ์

ตอบ. แสดงปุจฉาวิสัยนา พร้อมทั้งคำแปล องค์กรรมและการจำแนกโกฏฐาสใน
สังขารักขันธมกะ ปทโสธนวาระ อนุโลม ดังต่อไปนี้

อนุโลมปุจฉา สงฺขารา, สงฺขารกฺขนฺโธ? ธรรมที่ชื่อว่าสังขารชื่อว่าสังขารขันธใช่ไหม?

วิสัยนา สงฺขารกฺขนฺธํ อเปตฺวา อวเสสา สงฺขารา น สงฺขารกฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ
สงฺขาราจฺจ สงฺขารกฺขนฺโธ จ ยกเว้นสังขารขันธเสียแล้ว ธรรมที่เหลือออกนั้น ชื่อว่า สังขาร
แต่ไม่ชื่อว่า สังขารขันธ สังขารขันธ ชื่อว่า สังขารก็ใช่ ชื่อว่า สังขารขันธก็ใช่

แสดงองค์กรรมและการจำแนกโกฏฐาส

ในอนุโลมปุจฉา	สงฺขารา	เป็น	สันนิฏฐานบท
	สงฺขารกฺขนฺโธ	เป็น	สังสยบท

องค์กรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ จิต ๘๘ เวทนา สัญญา รูป ๒๘ และเจตสิก ๕๐ ที่
เป็นสังขารขันธ

องค์กรรมของสังสยบท ได้แก่ เจตสิก ๕๐ ที่เป็นสังขารขันธ เท่านั้น

ฉะนั้น คำถามบทนี้ เป็น **ปริบูรณ์ปัญหา** ถามว่า ธรรมที่ชื่อว่าสังขารชื่อว่าสังขารขันธ
ใช่ไหม ? พระพุทธองค์จึงทรงแก้ด้วยการยกเอาจิต ๘๘ เวทนา สัญญา รูป ๒๘ ซึ่งเป็นองค์
กรรมของสันนิฏฐานบทได้บทเดียว ขึ้นไว้ในปริมโกฏฐาสมีการปฏิเสธสังสยบท ดังแสดงว่า
สงฺขารกฺขนฺธํ อเปตฺวา อวเสสา สงฺขารา น สงฺขารกฺขนฺโธ แล้วทรงยกเอาเจตสิก ๕๐ ที่เป็น
สังขารขันธ ซึ่งเป็นองค์กรรมของสันนิฏฐานบทและสังสยบทได้ทั้งสองขึ้นไว้ในปัจจิม
โกฏฐาสไม่มีการปฏิเสธสังสยบท ดังแสดงว่า สงฺขารกฺขนฺโธ สงฺขาราจฺจ สงฺขารกฺขนฺโธ จ คำ
วิสัยนาในอนุโลมปุจฉานี้ เป็นสรูปทสสนวิสัยนาที่มีวิภัคฺโดยตรง

ไหม ?

วิสัญญยา อามนุตา ไช้.

ในปฏิโลมปุจฉา	สงขารกฺขนฺโธ	เป็น สันนิฏฐานบท
	สงขารา	เป็น สังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ เจตสิก ๕๐ ที่เป็นสังขารชั้นร

องค์กรของสังคมนานาชาติเหมือนกัน

จะนั้น คำถามบทนี้ เป็น**ปัจฉาปัญหา** ถามว่า ธรรมที่ชื่อว่า สังขารจันท์ ชื่อว่า สังขาร ใหม่มั้ย ? พระพุทธองค์จึงทรงแก้โดย**ปฎิภาวนวิสัย**ชื่อว่า **อามนตา** ซึ่งเป็นคำวิสัยรับรอง องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท เพราะว่าเจตสิก ๕๐ ที่เป็นสังขารจันท์ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของ สันนิฏฐานบทนั้น ก็ชื่อว่า สังขาร ด้วย

ข้อ ๔๖ ตาม. จงแสดงปฏิจจสมุทฺตญาณในอนุโลมปจฺจนาและปฏิโลมปจฺจนา พร้อมทั้งคำแปล องค์
ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส ในรูปชั้นขมกะ ปทโสธนวาระ ปัจจนิค มาให้ครบ
บริบูรณ์ ?

ตอบ. แสดงปฏิกิริยาสังเคราะห์ในอนุโลมปุจฉาและปฏิโลมปุจฉา พร้อมทั้งคำแปล องค์
กรรมและการจำแนกโกฏฐาตในรูปจันทรยณะ ปทโทศนวาระ ปัจจนิค ดังนี้

อนุโลมปุจฉา น รูป, น รูปกฺขณฺโธติ? ธรรมที่ไม่ชื่อว่า รูป ไม่ชื่อว่ารูปขั้นธไซ้ไหม?

วิธีชนา อามนุตา ไข่.

ปฏิโลมบุจจา น รูปกฺขนุโธ, น รูปนติ ? ธรรมที่ไม่ชื่อว่ารูปคันธ, ไม่ชื่อว่ารูปไช้ไหม ?

วิถัชนา ปิยรูป สาทรูป น รูปกขนฺโท รูป, รูปผจ รูปกขนฺธผจ จเปตฺวา อวเสสา น
 เจว รูป น จ รูปกขนฺโท ปิยรูป สาทรูป ไม่ชื่อว่า รูปฉนฺธ แต่ชื่อว่า รูป, ยกเว้นปิยรูป สาทรูป
 และรูปฉนฺธเสียแล้ว ธรรมที่เหลือนอกนั้น ไม่ชื่อว่า รูปและไม่ชื่อว่า รูปฉนฺธ

แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาต

ในอนุโลมปัจจุบัน น รูป เป็นต้นนิฏฐานบท

น รูปกฤษณโธ เป็นสังสยบพ

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ โสกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน ปัญญา

สอบธรรมะ ด้วยการทูลจิต ชีวิตนี้ เอาดีได้ยาก

องค์ธรรมของสังสยบท เหมือนกัน

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็น **ปัจฉาปัญหา** ถามว่า ธรรมที่ไม่ชื่อว่า รูป ไม่ชื่อว่า รูปชั้นใดใหม่ ? พระพุทธองค์จึงทรงแก้ด้วยปฏิภาณวิธานว่า อามนุตา ซึ่งเป็นคำวิธานรับรององค์ธรรมของสันนิฏฐานบท เพราะว่า โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน บัญญัติ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทเหล่านั้น ก็ไม่ชื่อว่า รูปชั้นใดด้วย.

ในปฏิโลมปุจฉา น รูปกฺขนุโธ เป็นสันนิฏฐานบท

น รูป เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ ปิยรูป สาดรูป คือ โลเกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ ที่รวมกันอยู่ ซึ่งเป็นที่น่ารักน่ายินดี และเป็นอารมณ์ของตัณหา หรืออีกนัยหนึ่ง ได้แก่ ปิยรูป สาดรูป คือ โลเกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ ซึ่งเป็นที่น่ารักน่ายินดี และเป็นอารมณ์ของตัณหาได้ และโลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน บัญญัติ

องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน บัญญัติ เท่านั้น

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็น **ปริบูรณ์ปัญหา** ถามว่า ธรรมที่ไม่ชื่อว่ารูปชั้นใด ไม่ชื่อว่ารูปใหม่ ? พระพุทธองค์จึงทรงแก้ด้วยการยกเอาปิยรูป สาดรูป คือ โลเกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ ที่รวมกันอยู่ ซึ่งเป็นที่น่ารักน่ายินดี และเป็นอารมณ์ของตัณหา หรืออีกนัยหนึ่ง ได้แก่ ปิยรูป สาดรูป คือ โลเกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ ซึ่งเป็นที่น่ารักน่ายินดี และเป็นอารมณ์ของตัณหาได้ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทได้บทเดียว ขึ้นไว้ในปริมิโกฏฐาสมิการปฏิเสธสังสยบท ดังแสดงว่า ปิยรูป สาดรูป น รูปกฺขนุโธ รูป แล้วทรงยกเอาโลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน บัญญัติ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทและสังสยบทได้ทั้งสองขึ้นไว้ในปัจฉิมโกฏฐาสไม่มีการปฏิเสธสังสยบท ดังแสดงว่า รูปญจ รูปกฺขนุญจ รเปตฺวา อวเสสา น เจว รูป น จ รูปกฺขนุโธ คำวิธานในปฏิโลมปุจฉานี้ เป็นสรุปทศสนวิธานที่มีวิภัทก์โดยตรง

ข้อ ๔๓ ถาม. จงวิธานในคำถามดังต่อไปนี้ เป็นภาษาบาลีและคำแปล (ไม่ต้องแสดงองค์ธรรม และ การจำแนกโกฏฐาส)

ก. ธรรมที่ชื่อว่า รูป ชื่อว่า รูปชั้นใดใหม่ ?

ข. ธรรมที่ชื่อว่า ชั้นใด ชื่อว่า รูปชั้นใดใหม่ ?

สอบธรรมะ ด้วยการทูลจิต ชีวิตนี้ เอาดีได้ยาก

ค. ธรรมที่ไม่ชื่อว่ารูป ไม่ชื่อว่า ชันฐ์ ไซ้ไหม ?

ง. ธรรมที่ไม่ชื่อว่ารูปชันฐ์ ไม่ชื่อว่า รูป ไซ้ไหม ?

ตอบ ก. ปิยรูป สาครูป รูป น รูปกฺขนฺโธ, รูปกฺขนฺโธ รูปญฺเจว รูปกฺขนฺโธ จ ปิยรูป สาครูป
ชื่อว่า รูป แต่ไม่ชื่อว่า รูปชันฐ์ รูปชันฐ์ ชื่อว่า รูป ก็ไซ้ ชื่อว่า รูปชันฐ์ก็ไซ้ .

ข. รูปกฺขนฺโธ ขนฺโธ เจว รูปกฺขนฺโธ จ อวเสสา ขนฺธา น รูปกฺขนฺโธ รูปชันฐ์ ชื่อ
ว่า ชันฐ์ก็ไซ้ ชื่อว่า รูปชันฐ์ ก็ไซ้ ชันฐ์ที่เหลือนอกนั้น ไม่ชื่อว่า รูปชันฐ์ หรืออีกนัยหนึ่ง
สังขตธรรมที่เหลือนอกนั้น ชื่อว่า ชันฐ์ แต่ไม่ชื่อว่า รูปชันฐ์

ค. รูป สเปตฺวา อวเสสา ขนฺธา น รูป ขนฺโธ, รูปญฺจ ขนฺธฺจ สเปตฺวา อวเสสา น เจว
รูป น จ ขนฺโธ. ยกเว้นรูปเสียแล้ว ชันฐ์ที่เหลือนอกนั้น ไม่ชื่อว่า รูป แต่ชื่อว่า ชันฐ์ ยกเว้นรูป
และชันฐ์ทั้งหลายเสียแล้ว ธรรมที่เหลือนอกนั้น ไม่ชื่อว่า รูป และไม่ชื่อว่า ชันฐ์

ง. ปิยรูป สาครูป น รูปกฺขนฺโธ รูป, รูปญฺจ รูปกฺขนฺธญฺจ สเปตฺวา อวเสสา น เจว รูป
น จ รูปกฺขนฺโธ. ปิยรูป สาครูป ไม่ชื่อว่า รูปชันฐ์ แต่ชื่อว่า รูป ยกเว้นปิยรูป สาครูป และรูป
ชันฐ์ทั้งหลายเสียแล้ว ธรรมที่เหลือนอกนั้น ไม่ชื่อว่า รูป และไม่ชื่อว่า รูปชันฐ์

ข้อ ๔๘ ตาม. จงแสดงปุจฉาและวิสัชนา ทั้งอนุโลมปุจฉาและปฎิโลมปุจฉา พร้อมทั้งแสดง
องค์ธรรมโดยย่อ ไม่ต้องจำแนกโกฏฐาต ในปทโสทรนมูลจกกวาระ อนุโลม แห่งรูปิก
ขันธมูละ เวทนาขันธมูลียมกะ มาตามลำดับ ?

ตอบ. แสดงปุจฉาและวิสัชนา พร้อมแสดงองค์ธรรมในปทโสทรนมูลจกกวาระ อนุโลม
แห่งรูปิกขันธมูละ เวทนาขันธมูลียมกะ ดังนี้

อนุโลมปุจฉา รูป รูปกฺขนฺโธติ ธรรมที่ชื่อว่า รูป ชื่อว่า รูปชันฐ์ ไซ้ไหม ?

วิสัชนา ปิยรูป สาครูป รูป น รูปกฺขนฺโธ, รูปกฺขนฺโธ รูปญฺจ รูปกฺขนฺโธ จ ปิยรูป สาค
รูป ชื่อว่า รูป แต่ไม่ชื่อว่า รูปชันฐ์ รูปชันฐ์ ชื่อว่า รูป ก็ไซ้ ชื่อว่า รูปชันฐ์ ก็ไซ้

แสดงองค์ธรรมในอนุโลมปุจฉา

รูป เป็นสันนิฏฐานบท องค์ธรรมได้แก่ ปิยรูป สาครูป คือ โลเกยจิต๘๑ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ ที่
รวมกันอยู่ ซึ่งเป็นที่น่ารักน่ายินดีและเป็นอารมณ์ของตัณหาและรูปชันฐ์คือรูป ๒๘ ที่อยู่
โดยเฉพาะซึ่งมีลักษณะเสื่อมสิ้นแปรผันไป (รูปปนลกฺขณ)

รูปกฺขนฺโธ เป็นสังสยบท องค์ธรรมได้แก่ รูปฉัณฺธ คือ รูป ๒๘ ที่อยู่โดยเฉพาะซึ่งมีลักษณะเสื่อมสิ้นแปรผันไป (รูปปฺนลกฺขณฺ) เท่านั้น

อีกนัยหนึ่ง องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ ปิยรูป สาทรูป คือ โลเกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ ซึ่งเป็นที่น่ารักน่ายินดีและเป็นอารมณ์ของตัณหาได้ และรูปฉัณฺธ คือ รูป ๒๘ ที่มีลักษณะเสื่อมสิ้นแปรผันไป (รูปปฺนลกฺขณฺ)

องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่ รูปฉัณฺธ คือ รูป ๒๘ ที่มีลักษณะเสื่อมสิ้นแปรผันไป (รูปปฺนลกฺขณฺ) เท่านั้น

ปฏิโลมฺปจฺจา ขนฺธา เวทนา กฺขนฺโธติ ? ธรรมที่ชื่อว่า ฉัณฺธ ชื่อว่า เวทนาฉัณฺธ ใช่ไหม ?

วิสัณฺหา เวทนา กฺขนฺโธ ขนฺโธ เจว เวทนา กฺขนฺโธ จ, อวเสสา ขนฺธา น เวทนา กฺขนฺโธ เวทนาฉัณฺธ ชื่อว่า ฉัณฺธ ก็ใช่ ชื่อว่า เวทนาฉัณฺธ ก็ใช่, ฉัณฺธที่เหลือนอกนั้น ไม่ชื่อว่า เวทนาฉัณฺธ หรืออีกนัยหนึ่ง สังขตธรรมที่เหลือนอกนั้น ชื่อว่า ฉัณฺธ แต่ไม่ชื่อว่า เวทนาฉัณฺธ

แสดงองค์ธรรมในปฏิโลมฺปจฺจา

ขนฺธา เป็นสันนิฏฐานบท องค์ธรรมได้แก่ ฉัณฺธ ๕ ทั้งหมด

เวทนา กฺขนฺโธ เป็นสังสยบท องค์ธรรมได้แก่ เวทนาฉัณฺธ เท่านั้น

ข้อ ๔๘ ถาม. เพราะเหตุใด โลเกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ จึงได้ชื่อว่า รูป แต่ไม่ชื่อว่า รูปฉัณฺธ และ

เพราะเหตุใด รูป ๒๘ จึงได้ชื่อว่า ปิยรูป สาทรูป และชื่อว่ารูปฉัณฺธด้วย ? จงอธิบาย

ตอบ. โลเกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ ที่ได้ชื่อว่า รูป แต่ไม่ชื่อว่า รูปฉัณฺธนั้น เพราะคำว่า ปิยรูป สาทรูป นั้น หมายถึง สภาพที่เป็นที่น่ารักน่ายินดีด้วยอำนาจแห่งตัณหาได้ องค์ธรรมได้แก่ โลเกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ ซึ่งเป็นอารมณ์อันน่ายินดีน่าปรารถนาของสัตว์ทั้งหลาย โดยสภาพเป็นอารมณ์ ๖ คือ รูปารมณฺ์ สัทธารมณฺ์ คันธารมณฺ์ รสธารมณฺ์ โผฏฐัพพารมณฺ์และรัสมารมณฺ์ ที่สมมติกันว่า เป็นสิ่งนั้น สิ่งนี้ คนนั้น คนนี้นั่นเอง ฉะนั้น ตามความหมายนี้ ปิยรูป สาทรูป จึงเป็นเพียงสภาพบัญญัติที่เกี่ยวข้องด้วยสภาวะธรรมเท่านั้น ไม่ใช่สภาวะปรมาัตถ์โดยตรง เพราะว่า ธรรมคาสภาวะธรรมทั้งหลาย ไม่มีสภาพที่เป็นสิ่งน่ายินดีน่าปรารถนาแต่อย่างใด คงมีแต่สภาพที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อสุกะ เท่านั้น (ยกเว้นพระนิพพานที่มีสภาวะเป็นอนัตตาอย่างเดียว) ด้วยเหตุนี้ โลเกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ จึง

จัดเป็นปิยรูป สาทรูปได้ แต่จิตและเจตสิกทั้งหมดมีสภาพเป็นนามขันธ์ จึงจัดเป็นรูปขันธ์ไม่ได้

ส่วนรูป ๒๘ นั้น เป็นได้ทั้งสภาพบัญญัติที่เป็นอารมณ์ของตัณหาได้ และมีสภาพเป็นรูปขันธ์ คือ เป็นสภาพธรรมที่มีรูปปนลักษณะ ได้แก่ มีการแตกดับเปลี่ยนแปลงไปเพราะวิโรธิปัจจัย มีความร้อนและความเย็นเป็นต้น และมีสภาพตรงกันข้ามกับนามขันธ์ คือเป็นสภาพที่รับรู้อารมณ์ไม่ได้ เรียกว่า อนารัมมณธรรม ฉะนั้น รูป ๒๘ จึงเป็นได้ทั้งปิยรูป สาทรูป และรูปขันธ์ ดังแสดงมาจะนี้

ข้อ ๕๐ ตาม. จงแสดงองค์ธรรมของข้อต่อไปนี้

ก. ธรรมที่ชื่อว่า รูปอย่างเดียว แต่ไม่ชื่อว่า รูปขันธ์ ได้แก่อะไร?

ข. ธรรมที่ชื่อว่า รูปขันธ์อย่างเดียว แต่ไม่ชื่อว่า รูป ได้แก่อะไร?

ค. ธรรมที่ชื่อว่า รูป และชื่อว่า รูปขันธ์ ได้แก่อะไร?

ฅ. ธรรมที่ไม่ชื่อว่า รูป และ ไม่ชื่อว่า รูปขันธ์ ได้แก่อะไร?

ง. ธรรมที่ชื่อว่า สัญญาอย่างเดียว ไม่ชื่อว่า สัญญาขันธ์ ได้แก่อะไร?

จ. ธรรมที่ชื่อว่า สัญญาขันธ์อย่างเดียว และ ไม่ชื่อว่า สัญญา ได้แก่อะไร?

ฉ. ธรรมที่ชื่อว่า สัญญา และชื่อว่า สัญญาขันธ์ ได้แก่อะไร?

ช. ธรรมที่ไม่ชื่อว่า สัญญาขันธ์ และ ไม่ชื่อว่า สัญญา ได้แก่อะไร?

ตอบ. แสดงองค์ธรรมของข้อต่อไปนี้

ก. ธรรมที่ชื่อว่า รูป อย่างเดียว ไม่ชื่อว่า รูปขันธ์ ได้แก่ ปิยรูป สาทรูป คือ โลเกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ ที่รวมกันอยู่ ซึ่งเป็นที่น่ารักน่ายินดี และเป็นอารมณ์ของตัณหา หรืออีกนัยหนึ่ง ปิยรูป สาทรูป คือ โลเกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ ซึ่งเป็นที่น่ารักน่ายินดี และเป็นอารมณ์ของตัณหาได้

ข. ธรรมที่ชื่อว่า รูปขันธ์อย่างเดียว แต่ไม่ชื่อว่า รูป ไม่มี

ค. ธรรมที่ชื่อว่า รูปและ ชื่อว่า รูปขันธ์ ได้แก่ รูปขันธ์ คือ รูป ๒๘ ที่อยู่โดยเฉพาะ ซึ่งมีลักษณะเสื่อมสิ้นแปรผันไป (รูปปนลกฺขณ) หรือ อีกนัยหนึ่ง รูปขันธ์คือ รูป ๒๘ ที่มีลักษณะเสื่อมสิ้นแปรผันไป (รูปปนลกฺขณ)

ฅ. ธรรมที่ไม่เชื่อว่ารูปและไม่เชื่อว่ารูปขันธ์ ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน
ปัญญุตติ

ง. ธรรมที่เชื่อว่า สัญญาอย่างเดียวน ไม่เชื่อว่า สัญญาขันธ์ ได้แก่ ทิฏฐิเจตสิก ที่เชื่อว่า
ทิฏฐิสัญญา

จ. ธรรมที่เชื่อว่า สัญญาขันธ์อย่างเดียวน ไม่เชื่อว่าสัญญา นั้น ไม่มี

ฉ. ธรรมที่เชื่อว่า สัญญา และเชื่อว่า สัญญาขันธ์ ได้แก่ สัญญาเจตสิกที่มีสัทธานน
ลักษณะ

ช. ธรรมที่ไม่เชื่อว่า สัญญา และไม่เชื่อว่า สัญญาขันธ์ ได้แก่ จิต ๘๕ เจตสิก ๕๐
(เว้นทิฏฐิเจตสิก และสัญญาเจตสิก) รูป ๒๘ นิพพาน ปัญญุตติ

ข้อ ๕๑ ถาม. จงแสดงองค์ธรรมของคำปัญญาดังต่อไปนี้

ก. สงฺขาร, สงฺขารกฺขณฺโหติ ? ข. น สงฺขาร, น สงฺขารกฺขณฺโหติ ?

ค. ขนฺธา, สงฺขารกฺขณฺโหติ ? ฉ. น ขนฺธา, น สงฺขารกฺขณฺโหติ ?

ง. สงฺขาร, ขนฺโหติ ?

ตอบ. แสดงองค์ธรรมของคำปัญญาดังต่อไปนี้

ก. สงฺขาร องค์กรธรรมได้แก่ จิต ๘๕ เวทนา สัญญา รูป ๒๘ และเจตสิก ๕๐ ที่เป็นสังขารขันธ์
สงฺขารกฺขณฺโห องค์กรธรรมได้แก่ เจตสิก ๕๐ ที่เป็นสังขารขันธ์เท่านั้น

ข. น สงฺขาร องค์กรธรรมได้แก่ นิพพาน ปัญญุตติ

น สงฺขารกฺขณฺโห องค์กรธรรมได้แก่ จิต ๘๕ เวทนา สัญญา รูป ๒๘ นิพพาน ปัญญุตติ

ค. ขนฺธา องค์กรธรรมได้แก่ ขันธ์ ๕ ทั้งหมด

สงฺขารกฺขณฺโห องค์กรธรรมได้แก่ สังขารขันธ์ เท่านั้น

ฉ. น ขนฺธา องค์กรธรรมได้แก่ นิพพาน ปัญญุตติ

น สงฺขารกฺขณฺโห องค์กรธรรมได้แก่ จิต ๘๕ เวทนา สัญญา รูป ๒๘ นิพพาน ปัญญุตติ

ง. สงฺขาร องค์กรธรรมได้แก่ จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘

ขนฺโห องค์กรธรรมได้แก่ จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘

ข้อ ๕๒ ถาม. จงแสดงปจฺจนาและวิสัชนา ทั้งอนุโลมปจฺจนา และปฏิโลมปจฺจนาพร้อมทั้งคำแปล

องค์ธรรม และการจำแนกโกฏฐาสในสัญญาชั้นมัคคะ แห่งสุทธชั้นชวาระ อนุโลม ?

ตอบ. แสดงปจฺจนาและวิสัชนา พร้อมทั้งคำแปล องค์ธรรม และแสดงการจำแนกโกฏฐาส ทั้ง

อนุโลมปจฺจนา และปฏิโลมปจฺจนาในสัญญาชั้นมัคคะแห่งสุทธชั้นชวาระ อนุโลม ดังนี้

อนุโลมปจฺจนา สลฺยภา ขนฺโธติ ? ธรรมที่ชื่อว่า สัญญา ชื่อว่า ขันธฺ ไซ้ไหม ?

วิสัชนา อามนฺตา ไซ้

แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส

ในอนุโลมปจฺจนา สลฺยภา เป็นสันนิฏฐานบพ

ขนฺโธ เป็นสังสยบพ

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบพ ได้แก่ สัญญา คือ ทิฏฐิเจตสิก และสัญญาเจตสิก ที่มีสัญญา
ขานนลักษณะ

องค์ธรรมของสังสยบพ เหมือนกัน (กับสันนิฏฐานบพ)

ฉะนั้น คำถามบพนี้ เป็นปจฺจนาปัญหา ถามว่า ธรรมที่ชื่อว่า สัญญา ชื่อว่าขันธฺ ไซ้ไหม?

พระพุทธองค์จึงทรงแก้โดยปฏิวจนวิสัชนาว่า อามนฺตา ซึ่งเป็นคำวิสัชนารับรององค์ธรรม
ของสันนิฏฐานบพ เพราะว่าทิฏฐิเจตสิก และสัญญาเจตสิก ที่มีสัญญาขานนลักษณะ ซึ่งเป็น
องค์ธรรมของสันนิฏฐานบพเหล่านั้น ก็ชื่อว่าขันธฺด้วย

ปฏิโลมปจฺจนา ขนฺธา สลฺยภาขนฺโธติ? ธรรมที่ชื่อว่า ขันธฺ ชื่อว่า สัญญาขันธฺ ไซ้ไหม ?

วิสัชนา สลฺยภาขนฺโธ ขนฺโธ เจว สลฺยภาขนฺโธ จ, อวสธา ขนฺธา น สลฺยภาขนฺโธ
สัญญาขันธฺ ชื่อว่า ขันธฺ ก็ไซ้ ชื่อว่า สัญญาขันธฺ ก็ไซ้ ขันธฺที่เหลือนอกนั้น ไม่ชื่อว่าสัญญา
ขันธฺ หรืออีกนัยหนึ่ง สังขตธรรมที่เหลือนอกนั้น ชื่อว่า ขันธฺ แต่ไม่ชื่อว่า สัญญาขันธฺ

แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส

ในปฏิโลมปจฺจนา ขนฺธา เป็นสันนิฏฐานบพ

สลฺยภาขนฺโธ เป็นสังสยบพ

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบพ ได้แก่ ขันธฺ ๕ ทั้งหมด

องค์ธรรมของสังสยบพ ได้แก่ สัญญาขันธฺ เท่านั้น

ฉะนั้น คำถามบทนี้ เป็น **ปริบูรณ์ปัญหา** ถามว่า ธรรมที่ชื่อว่า **ขันธ** ชื่อว่า **สัตตยาขันธ** ไช้ใหม่ ? พระพุทธองค์จึงทรงแก้ด้วยการยกเอาสัตตยาขันธ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฐานานบพ และสังสยบพได้ทั้ง ๒ ขึ้นไว้ในปริมโกฏฐาสไม่มีการปฏิเสธสังสยบพ ดังแสดงว่า **สญฺญากุขฺโข ขนฺโธ เจว สญฺญากุขฺโข จ** แล้วทรงยกเอาขันธ ๔ ที่เหลือ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฐานานบพได้บทเดียว ขึ้นไว้ในปัจฉิมโกฏฐาส มีการปฏิเสธสังสยบพ ดังแสดงว่า **อวเสสา ขนฺธา น สญฺญากุขฺโข** คำวิชันนาในปฏิโลมปุจฉานี้ เป็นสรุปทสสนวิชันนาที่มีวิภัทก์โดยอ้อม

ข้อ ๕๓ ถาม. จงแสดงปัจฉาวิชันนาในอนุโลมปุจฉาและปฏิโลมปุจฉา พร้อมทั้งคำแปล องค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส ในสัตตยาขันธมูละ รูปขันธมูลียมกะ ปทโสทรนมูลจักกวาระ อนุโลม มาให้ครบบริบูรณ์ ?

ตอบ. แสดงปัจฉาวิชันนาในอนุโลมปุจฉา และปฏิโลมปุจฉา พร้อมทั้งคำแปล องค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส ในสัตตยาขันธมูละ รูปขันธมูลียมกะ ปทโสทรนมูลจักกวาระ อนุโลม ดังต่อไปนี้

อนุโลมปุจฉา **สญฺญา, สญฺญากุขฺโขติ ?** ธรรมที่ชื่อว่าสัตตยา ชื่อว่า สัตตยาขันธ ไช้ใหม่ ?

วิชันนา **ทิฏฺฐิสญฺญา สญฺจา น สญฺญากุขฺโข, สญฺญากุขฺโข สญฺญา เจว สญฺญากุขฺโข จ** ทิฏฐิสัตตยาชื่อว่าสัตตยา แต่ไม่ชื่อว่าสัตตยาขันธ สัตตยาขันธ ชื่อว่า สัตตยาไช้ ชื่อว่า สัตตยาขันธไช้

แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส

ในอนุโลมปุจฉา **สญฺญา** เป็นสันนิฐานานบพ

สญฺญากุขฺโข เป็นสังสยบพ

องค์ธรรมของสันนิฐานานบพ ได้แก่ สัตตยา คือ ทิฏฐิเจตสิก และสัตตยาเจตสิกที่เป็น สัตตยาขันธ ที่มีสัตตยานนลักษณะ

องค์ธรรมของสังสยบพ ได้แก่ สัตตยาเจตสิกที่เป็นสัตตยาขันธ ที่มีสัตตยานนลักษณะ เท่านั้น

ฉะนั้น คำถามบทนี้ เป็น **ปริปัญณปัญหา** ถามว่า ธรรมที่ชื่อว่าสัญญา ชื่อว่า สัญญา ชันธโชไหม ? พระพุทธองค์จึงทรงแก้ด้วยการยกเอาสัญญาคือทวิฏฐิเจตสิก ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทได้บทเดียว ขึ้นไว้ในปริมโกฎฐาสมีการปฏิเสธสังสยบท ดังแสดงว่า ทวิฏฐิสัญญา สัญญา น สยวากุขันโธ แล้วทรงยกเอาสัญญาเจตสิกที่เป็นสัญญาชันธ ที่มีสัญชานนลักษณะซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทและสังสยบทได้ทั้งสองขึ้นไว้ในปัจฉิมโกฎฐาสไม่มีการปฏิเสธสังสยบท ดังแสดงว่า สยวากุขันโธ สัญญา เจว สยวากุขันโธ จ คำวิชันนาในอนุโลมปุจฉานี้ เป็นสรูปทตสนวิชันนาที่มีวิภังค์โดยตรง

ปฏิโลมปุจฉา ขนุธา, รูปกุขันโธติ ? ธรรมที่ชื่อว่าชันธ ชื่อว่า รูปชันธโชไหม ?

วิชันนา รูปกุขันโธ ขนุโธ เจว รูปกุขันโธ จ, อวเสสา ขนุธา น รูปกุขันโธ รูปชันธ ชื่อว่าชันธโชไหม ชื่อว่ารูปชันธโชไหม, ชันธที่เหลือนอกนั้น ไม่ชื่อว่ารูปชันธ

แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฎฐาส

ในปฏิโลมปุจฉา	ขนุธา	เป็นสันนิฏฐานบท
	รูปกุขันโธ	เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ นามชันธ ๔ และรูปชันธ คือ รูป ๒๘

องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่ รูปชันธ คือ รูป ๒๘ เท่านั้น

ฉะนั้น คำถามบทนี้ เป็น **ปริปัญณปัญหา** ถามว่า ธรรมที่ชื่อว่าชันธ ชื่อว่า รูปชันธโชไหม ? พระพุทธองค์จึงทรงแก้ด้วยการยกเอารูปชันธ คือ รูป ๒๘ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบท และสังสยบทได้ทั้ง ๒ ขึ้นไว้ในปริมโกฎฐาสไม่มีการปฏิเสธสังสยบท ดังแสดงว่า รูปกุขันโธ ขนุโธ เจว รูปกุขันโธ จ แล้วทรงยกเอานามชันธ ๔ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทได้บทเดียว ขึ้นไว้ในปัจฉิมโกฎฐาส มีการปฏิเสธสังสยบท ดังแสดงว่า อวเสสา ขนุธา น รูปกุขันโธ คำวิชันนาในปฏิโลมปุจฉานี้ เป็นสรูปทตสนวิชันนาที่มีวิภังค์โดยอ้อม

ข้อ ๕๔ ถาม. จงแสดงปัจฉาวิชันนาในอนุโลมปุจฉาและปฏิโลมปุจฉา พร้อมทั้งคำแปล องค์ธรรมและการจำแนกโกฎฐาส ในรูปชันธมูละ เวทนากขันธมูลียมกะ สุตทขันธมูลจักกาวาระ ปัจจนิก มาให้ครบบริบูรณ์ ?

ตอบ. แสดงปฏิจจาทิวัชณาในอนุโลมปฏิจจาและปฏิโลมปฏิจจา พร้อมทั้งคำแปล องค์
กรรมและการจำแนกโกฏฐาส ในรูปชั้นขมุละ เวทนากชั้นขมุติยมกะ สุตทชั้นขมุลจักกวาระ
ปัจจนิก ดังต่อไปนี้

อนุโลมปฏิจจา น รูป, น ขนุโรติ ? ธรรมที่ไม่ชื่อว่า รูป ไม่ชื่อว่าขันธ ไซ้ไหม ?

วิวัชณา รูป จเปตฺวา อวเสสา ขนุธา น รูป ขนุโร, รูปญจ ขนุเธ จ จเปตฺวา อวเสสา น
เจว รูป น จ ขนุโร ยกเว้นรูปเสียแล้ว ขันธที่เหลือนอกนั้น ไม่ชื่อว่ารูป แต่ชื่อว่าขันธ ยกเว้น
รูปและขันธทั้งหลายเสียแล้ว ธรรมที่เหลือนอกนั้น ไม่ชื่อว่ารูปและไม่ชื่อว่าขันธ

แสดงองค์กรรมและการจำแนกโกฏฐาส

ในอนุโลมปฏิจจา	น รูป	เป็นสันนิฏฐานนบท
	น ขนุโร	เป็นสังสยบท

องค์กรรมของสันนิฏฐานนบท ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ และนิพพาน บัญญัติ

องค์กรรมของสังสยบท ได้แก่ นิพพาน บัญญัติ เท่านั้น

ฉะนั้น คำถามบทนี้ เป็น ปริบูรณ์ปัญหา ถามว่า ธรรมที่ไม่ชื่อว่า รูป ไม่ชื่อว่า รูปขันธ
ไซ้ไหม ? พระพุทธองค์จึงทรงแก้ด้วยการยกเอาโลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ ซึ่งเป็นองค์กรรม
ของสันนิฏฐานนบทได้บทเดียว ขึ้นไว้ในปริมิโกฏฐาสมีการปฏิเสธสังสยบท ดังแสดงว่า รูป
จเปตฺวา อวเสสา ขนุธา น รูป ขนุโร แล้วทรงยกเอานิพพาน บัญญัติ ซึ่งเป็นองค์กรรมของสัน
นิฏฐานนบทและสังสยบทได้ทั้งสองขึ้นไว้ในปัจจนิกโกฏฐาสไม่มีการปฏิเสธสังสยบท ดัง
แสดงว่า รูปญจ ขนุเธ จ จเปตฺวา อวเสสา น เจว รูป น จ ขนุโร คำวิวัชณาในอนุโลมปฏิจจานี้
เป็นสรูปทสสนวิวัชณาที่มีวิภังค์โดยตรง

ปฏิโลมปฏิจจา น ขนุธา, น เวทนากุขนุโรติ ? ธรรมที่ไม่ชื่อว่าขันธ ไม่ชื่อว่า เวทนา
ขันธไซ้ไหม ?

วิวัชณา อามนฺตา ไซ้.

แสดงองค์กรรมและการจำแนกโกฏฐาส

ในปฏิโลมปฏิจจา	น ขนุธา	เป็นสันนิฏฐานนบท
	น เวทนากุขนุโร	เป็นสังสยบท

องค์กรรมของสันนิฏฐานนบท ได้แก่ นิพพาน บัญญัติ

สอภรรมะ ด้วยการทุจฺริต ชีวิตนี้ เอาดีได้ยาก

องค์ธรรมของสังสยบท เหมือนกัน

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็น **ปัจฉาปัญหา** ถามว่า ธรรมที่ไม่ชื่อว่าขันธ ไม่ชื่อว่า เวทนา ขันธใช่ไหม ? พระพุทธองค์จึงทรงแก้ด้วยปฏิวจนวิธานว่า อามนฺตา ซึ่งเป็นคำวิธานา รับรององค์ธรรมของสันนิฏฐานบท เพราะว่า นิพพาน บัญญัติ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทเหล่านั้น ก็ไม่ชื่อว่า เวทนาขันธ ด้วย

ข้อ ๕๕ ถาม. จงแสดงอนุสนธิในปวัตติวาระมาให้ครบบริบูรณ์ ?

ตอบ. แสดงอนุสนธิในปวัตติวาระ ดังต่อไปนี้

เมื่อพระพุทธองค์ทรงแสดงปณัตติวาระจบลงแล้ว จึงทรงแสดงปวัตติวาระต่อไป

ปวัตติวาระแบ่งออกเป็น ๓ อย่าง คือ อุปปาทวาระ นิโรธวาระ อุปปาตนิโรธวาระ พระพุทธองค์ทรงแสดงอุปปาทวาระก่อนแล้ว จึงทรงแสดงนิโรธวาระ เป็นต้น ต่อไป ตามลำดับ

อุปปาทวาระ แบ่งออกเป็น ๖ อย่าง คือ ปัจจุบันนวาระ อดีตวาระ อนาคตวาระ ปัจจุบันนาคตวาระ ปัจจุบันนนานาคตวาระ และอดีตานาคตวาระ พระพุทธองค์ทรงแสดงปัจจุบันนวาระก่อนแล้ว จึงทรงแสดงอดีตวาระ เป็นต้น ต่อไปตามลำดับ

ปัจจุบันนวาระนี้ แบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ อนุโลม ปัจจนิกะ พระพุทธองค์ทรงแสดงอนุโลมก่อนแล้ว จึงทรงแสดงปัจจนิกะ ต่อไป ตามลำดับ

อนุโลม มี ๓ อย่าง คือ ปุคคลวาระ โอภาสวาระ ปุคคโลกาสวาระ พระพุทธองค์ทรงแสดงปุคคลวาระก่อนแล้ว จึงทรงแสดงโอภาสวาระ เป็นต้น ต่อไปตามลำดับ

ในปุคคลวาระ มีมูล ๔ อย่าง คือ รุปิกขันธมูละ เวทนากขันธมูละ สัญญาขันธมูละ สังขารักขันธมูละ พระพุทธองค์ทรงแสดงรูปิกขันธมูละก่อนแล้ว จึงทรงแสดงเวทนากขันธมูละ เป็นต้น ต่อไปตามลำดับ

ในรูปิกขันธมูละนี้มีมูล ๔ อย่าง คือ เวทนากขันธมูลี สัญญาขันธมูลี สังขารักขันธมูลี วิญญานักขันธมูลี พระพุทธองค์ทรงแสดงเวทนากขันธมูลีก่อนแล้ว จึงทรงแสดงสัญญาขันธมูลี เป็นต้นต่อไปตามลำดับ

ในเวทนากขันธมูลีนี้นี้ แบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ อนุโลม กับ ปฏิโลม พระพุทธองค์ทรงแสดงอนุโลมก่อนแล้ว จึงทรงแสดงปฏิโลมต่อไป ตามลำดับ

ในอนุโลมนี้มี ๒ อย่าง คือ ปุจฉา กับ วิสัชนา พระพุทธองค์ทรงแสดงปุจฉาก่อน แล้ว จึงทรงแสดงวิสัชนาต่อไป ตามลำดับ

ในปัจจุบันนี้มี ๒ อย่าง คือ สันนิฏฐานบท กับ สังสยบท พระพุทธองค์ทรงแสดง
สันนิฏฐานบทก่อนแล้ว จึงทรงแสดงสังสยบทต่อไป ตามลำดับ

ข้อ ๕๖ ตาม. จงแสดงปฏิกิริยาวิชันเฉพาะอนุโลมปฏิกิริยา พร้อมทั้งคำแปลองค์ธรรมและการ
จำแนกโกฏฐาตในรูปกัณฑ์ขันธ์ละ เวทนาขันธมูลิกะ แห่งอุปาหาระ ปัจจุบันนาระ
อนุโลม ในยุคคตวาระ มาให้บริบูรณ์ ?

ตอบ. แสดงปฏิจจาทวิสงคฺคาเฉพาะอนุโลมปฏิจจาทวรัวมทั้งคำแปลองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาสในรูปักขันธมูละ เวทนาขันธมูลียมกะ แห่งอุปาทวาระ ปัจจุบันนวาระอนุโลม ในปุกคคตวาระ ดังต่อไปนี้

อนุโลมปุจฉา ยสฺส รูปกฺขนฺโธ อุปฺปชฺชติ, ตสฺส เวทนากฺขนฺโธ อุปฺปชฺชติติ ? รูปฉนฺธํ
 กํถํเกติเกนุคฺคโล, เวทนาฉนฺธํกํถํเกติเกนุคฺคลนํนํชํไหม ?

วิถีหนา อสณฺณสตฺตํ อุปฺปชฺชนฺตานํ เตสํ รูปฺภวฺนุโร อุปฺปชฺชติ โน จ เตสํ เวทนาภวฺนุโร
 อุปฺปชฺชติ, ปรฺยจโวการํ อุปฺปชฺชนฺตานํ เตสํ รูปฺภวฺนุโร จ อุปฺปชฺชติ เวทนาภวฺนุโร จ
 อุปฺปชฺชติ เมื่อบุคคลเหล่านั้นกำลังเกิดในอสังขยสัตตภูมิ รูปขั้นที่กำลังเกิด แต่เวทนาขั้น
 ไม่ใช่กำลังเกิดแก่บุคคลเหล่านั้น, เมื่อบุคคลเหล่านั้นกำลังเกิดในปรฺยจโวการภูมิ รูปขั้นก็กำลัง
 เกิด เวทนาขั้นก็กำลังเกิด

แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาต

ในอนุโลมปัจจุบัน **ยสฺส รูปกฺขนฺโธ อูปปชฺชติ** เป็นสันนิฏฐานบท

ตฤส เวทนากุญโธ อูปุปุชติ เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ สุกคิโเหตุกบุคคล ๑ ซึ่งกำลังเกิดในอสังขยัตตภูมิ ที่เรียกว่า อุปปาตักขณะสมังคีของชีวิตนวกกลาปที่เกิดขึ้นในขณะแรก และปุณฺชน ๔ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดในปัญจโวการภูมิ ที่เรียกว่า อุปปาตักขณะสมังคีของปัญจโวการปฏิสนธิจิต ๑๕ เจตสิก ๓๕ กัมมชกลาป ๓-๗-๔

องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่ ปุณฺณ ๔ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดในปัญจโวการ ภูมิ ที่เรียกว่า อุปปาตักขณะสมังคีของปัญจโวการปฏิสนธิจิต ๑๕ เจตสิก ๓๕ กัมมขกลาป ๓-๗-๔ เท่านั้น

ฉะนั้น คำถามบทนี้ เป็น **ปริปฺปนณปัญฺหา** ถามว่า รูปชั้นกำลังเกิดแก่บุคคลใด, เวทนา ชั้นกำลังเกิดแก่บุคคลนั้นใช่ไหม ? พระพุทธองค์จึงทรงแก้ด้วยการยกเอาสุคติเหตุก บุคคล ๑ ซึ่งกำลังเกิดในอสัญญสัตตภูมิ ที่เรียกว่า อุปปาตักขณะสมังคีของชีวิตนวกกลาปที่เกิดขึ้นในขณะแรก ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทได้บทเดียว ขึ้นไว้ในปฐมโกฏฐาส มีการปฏิเสธสังสยบท ดังแสดงว่า **อสนฺยสฺสตุตฺตํ อุปฺปชฺชนฺตํ เตสํ รูปกุณฺโณ อุปฺปชฺชติ โน จ เตสํ เวทนามุณฺโณ อุปฺปชฺชติ** แล้วทรงยกเอาปุณฺณ ๔ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดในปัญจ โวการภูมิ ที่เรียกว่า อุปปาตักขณะสมังคีของปัญจโวการปฏิสนธิจิต ๑๕ เจตสิก ๓๕ กัมมข กลาป ๓-๗-๔ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทและสังสยบทได้ทั้งสองขึ้นไว้ในปัจฉิม โกฏฐาสไม่มีการปฏิเสธสังสยบท ดังแสดงว่า **ปญฺจโวการํ อุปฺปชฺชนฺตํ เตสํ รูปกุณฺโณ จ อุปฺปชฺชติ เวทนามุณฺโณ จ อุปฺปชฺชติ** คำวิชันนาในอนุโลมปุณฺณนี้ เป็นสรุปทสสนวิชันนาที่มี วิกังค์โดยตรง

ข้อ ๕๗ ถาม. จงตอบคำถามต่อไปนี้

ก. จงจำแนกรูป ๒๘ โดยภูมิทั้ง ๓ มีเอกโวการภูมิ เป็นต้น ?

ข. ปฏิสนธิมีกี่ประเภท คืออะไรบ้าง ? จงแสดงพร้อมความหมาย

ตอบ. ก. จำแนกรูป ๒๘ โดยภูมิทั้ง ๓ ดังต่อไปนี้

ในเอกโวการภูมินั้น มีรูปเกิดได้ ๑๗ รูป ได้แก่ อวินิพโกรูป ๘ (มหาภูตรูป ๔ วัณณ รูป คันธรูป รสรูป อาหารรูป) ชีวิตรูป ๑ ปริจเฉทรูป ๑ วิจารณ์รูป ๓ ลักษณะรูป ๔

ในจตุโวการภูมินั้น ไม่มีรูปอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นเลย

ในปัญจโวการภูมิ เฉพาะในกามภูมิ ๑๑ นั้น ย่อมมีรูปเกิดได้ ๒๘ รูปทั้งหมด ส่วนใน รูปภูมิ ๑๕ (เวณอสัญญสัตตภูมิ) นั้น ย่อมมีรูปเกิดได้ ๒๓ รูป (เวณมานปสาท ชิวหาปสาท กายปสาท และภาวรูป ๒)

ข. ปฏิสนธิมี ๓ ประเภท คือ

๑. เอกโวการปฏิสนธิ หมายถึง การเกิดขึ้นของปฏิสนธิที่ประกอบด้วยรูปชั้นอย่างเดียว ได้แก่ ชีวิตนวกกลาป ที่เรียกว่า อุปาทักขณะสมังคีของชีวิตนวกกลาป ที่เกิดขึ้นในขณะแรกในอสังขยัตตภูมิ ๑

๒. จตุโวการปฏิสนธิ หมายถึง การเกิดขึ้นของปฏิสนธิที่ประกอบด้วยนามชั้น ๔ (เว็นรูปชั้น) ได้แก่ อรูปาวจรปฏิสนธิจิต ๔ ที่เรียกว่า อุปาทักขณะสมังคีของจตุโวการปฏิสนธิจิต ๔ เจตสิก ๓๐ ที่เกิดขึ้นในขณะแรก ในอรูปภูมิ ๔

๓. ปัญจโวการปฏิสนธิ หมายถึง การเกิดขึ้นของปฏิสนธิที่ประกอบด้วยชั้น ๕ ได้แก่ ปัญจโวการปฏิสนธิจิต ๑๕ ที่เรียกว่า อุปาทักขณะสมังคีของปัญจโวการปฏิสนธิจิต ๑๕ เจตสิก ๓๕ กัมมชกลาป ๓-๗-๔ ที่เกิดขึ้นในขณะแรก ในปัญจโวการภูมิ ๒๖ (ตามสมควร)

ข้อ ๕๘ ตาม. จงแสดงปฏิจจาทิวัชฌนาเฉพาะปฏิโลมปฏิจจาทิวัชฌนา พร้อมทั้งคำแปลองค์กรธรรมและการจำแนกโกฏฐาส ของรูปิกขันธมูละ เวทนาขันธมูละ และแห่งอุปาทวาระ ปัจจุปันนวาระ อนุโลม ในโอกาสวาระ มาให้บริบูรณ์ ?

ตอบ. แสดงปฏิจจาทิวัชฌนาเฉพาะปฏิโลมปฏิจจาทิวัชฌนา พร้อมทั้งคำแปลองค์กรธรรมและการจำแนกโกฏฐาส ของรูปิกขันธมูละ เวทนาขันธมูละ และแห่งอุปาทวาระ ปัจจุปันนวาระ อนุโลม ในโอกาสวาระ ดังต่อไปนี้

ปฏิโลมปฏิจจาทิวัชฌนา ยตถ วา ปน เวทนากุขนุโธ อุปุปฺปชติ, ตตฺถ รูปกุขนุโธ อุปุปฺปชติตี? หรือว่า เวทนาขันธกำลังเกิดในภูมิใด รูปขันธก็กำลังเกิดในภูมินั้นใช่ไหม ?

วิธินา อรูปเต ตตฺถ เวทนากุขนุโธ อุปุปฺปชติ โน จ ตตฺถ รูปกุขนุโธ อุปุปฺปชติ, ปญฺจโวการเต ตตฺถ เวทนากุขนุโธ จ อุปุปฺปชติ รูปกุขนุโธ จ อุปุปฺปชติ. ในอรูปภูมินั้น เวทนาขันธกำลังเกิด แต่รูปขันธไม่ใช่กำลังเกิดในภูมินั้น ในปัญจโวการภูมินั้น เวทนาขันธก็กำลังเกิด รูปขันธก็กำลังเกิด

แสดงองค์กรธรรมและการจำแนกโกฏฐาส

ในปฏิโลมปฏิจจาทิวัชฌนา ยตถ วา ปน เวทนากุขนุโธ อุปุปฺปชติ เป็นสันนิฏฐานนบท
ตตฺถ รูปกุขนุโธ อุปุปฺปชติ เป็นสังสยนบท

องค์กรธรรมของสันนิฏฐานนบท ได้แก่ อรูปภูมิ ๔ ซึ่งเป็นที่เกิดแห่งนามชั้น ๔ และปัญจโวการภูมิ ๒๖ ซึ่งเป็นที่เกิดแห่งชั้น ๕

สอบธรรมะ ด้วยการทุจจิต ชีวิตนี้ เขาได้ยาก

องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่ ปญจโวการภูมิ ๒๖ ซึ่งเป็นที่เกิดแห่งขั้น ๕ เท่านั้น

ฉะนั้น คำถามบทนี้ เป็น **ปริบูรณ์ปัญหา** ถามว่า หรือว่า เวทนาขั้นกำลังเกิดในภูมิใด รูปขั้นที่กำลังเกิดในภูมินั้นใช่ไหม ? พระพุทธองค์จึงทรงแก้ด้วยการยกเอาอรุปภูมิ ๔ ซึ่งเป็นที่เกิดแห่งนามขั้น ๔ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทได้บทเดียว ขึ้นไว้ในปริมโกฏฐาส มีการปฏิเสธสังสยบท ดังแสดงว่า อรูปะ ตตฺถ เวทนาภูมฺโน อรูปุชฺชติ โน จ ตตฺถ รูปภูมฺโน อรูปุชฺชติ แล้วทรงยกเอาปญจโวการภูมิ ๒๖ ซึ่งเป็นที่เกิดแห่งขั้น ๕ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทและสังสยบทได้ทั้งสองขึ้นไว้ในปัจฉิมโกฏฐาสไม่มีการปฏิเสธสังสยบท ดังแสดงว่า ปญจโวการะ ตตฺถ เวทนาภูมฺโน จ อรูปุชฺชติ รูปภูมฺโน จ อรูปุชฺชติ คำวิสันนาในปฏิโลมปุจฉานี้ เป็นสรุปทัศนวิธานที่มีวิภัทก์โดยตรง

ข้อ ๕๕ ถาม. ให้อธิบายกัมมชกลาป ๓, ๗, ๔ มาโดยละเอียด ?

ตอบ. กัมมชกลาป ๓ นั้น ได้แก่

๑. กายทสกกลาป หมายถึง กลาปรูปที่มีจำนวน ๑๐ รูปมีกายปสาทเป็นประธาน ได้แก่ อวินิพโกครูป ๘ ชีวิตรูป ๑ กายปสาท ๑

๒. ภาวทสกกลาป หมายถึง กลาปรูปที่มีจำนวน ๑๐ รูปมีภาวรูปเป็นประธาน ได้แก่ อวินิพโกครูป ๘ ชีวิตรูป ๑ ภาวรูป ๑ (อิตถิภาวรูปหรือปริสภาวรูปอย่างใดอย่างหนึ่ง)

๓. วัตถุทสกกลาป หมายถึง กลาปรูปที่มีจำนวน ๑๐ รูปมีทตวัตถุรูปเป็นประธาน ได้แก่ อวินิพโกครูป ๘ ชีวิตรูป ๑ ทตวัตถุรูป ๑

ทั้ง ๓ กลาปนี้ เป็นกลาปที่เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในปฏิสนธิขณะของกัมภเสยยกบุคคล หมายความว่า เป็นกลาปรูปที่เกิดขึ้นพร้อมกับปฏิสนธิจิตของบุคคลที่เป็นกัมภเสยยกะ คือ ผู้อาศัยเกิดในครรภ์มารดา ซึ่งมี ๒ จำพวก คือ ๑. **ชลายุขกัมเนิด** เกิดในมดลูกแล้วคลอดออกมาเป็นตัวเลข ๒. **อณฺทชกัมเนิด** เกิดในฟองไข่ คลอดออกมาเป็นไขก่อนแล้ว จึงฟักออกมาเป็นตัวอีกทีหนึ่ง

คำว่า กัมมชกลาป ๗ นั้น ได้แก่

๑. จักขุทสกกลาป หมายถึง กลาปรูปที่มีจำนวนรูป ๑๐ รูปมีจักขุปสาทเป็นประธาน ได้แก่ อวินิพโกครูป ๘ ชีวิตรูป ๑ จักขุปสาท ๑

๒. โสตทสกกลาป หมายถึง กลาปรูปที่มีจำนวนรูป ๑๐ รูปมีโสตปสาทเป็นประธาน ได้แก่ อวินิพโกครูป ๘ ชีวิตรูป ๑ โสตปสาท ๑

๓. ฆานทสกกลาป หมายถึง กลาปรูปที่มีจำนวนรูป ๑๐ รูปมีฆานปสาทเป็นประธาน ได้แก่ อวินิพโกครูป ๘ ชีวิตรูป ๑ ฆานปสาท ๑

๔. ชิวหาทสกกลาป หมายถึง กลาปรูปที่มีจำนวนรูป ๑๐ รูปมีชิวหาปสาทเป็นประธาน ได้แก่ อวินิพโกครูป ๘ ชีวิตรูป ๑ ชิวหาปสาท ๑

๕. กายทสกกลาป หมายถึง กลาปรูปที่มีจำนวนรูป ๑๐ รูปมีกายปสาทเป็นประธาน ได้แก่ อวินิพโกครูป ๘ ชีวิตรูป ๑ กายปสาท ๑

๖. ภาวทสกกลาป หมายถึง กลาปรูปที่มีจำนวนรูป ๑๐ รูปมีภาวรูป (อิตถิภาวรูปหรือปริสทภาวรูปอย่างใดอย่างหนึ่ง) เป็นประธาน ได้แก่ อวินิพโกครูป ๘ ชีวิตรูป ๑ ภาวรูป ๑

๗. วัตถุทสกกลาป หมายถึง กลาปรูปที่มีจำนวนรูป ๑๐ รูปมีหทยวัตถุเป็นประธาน ได้แก่ อวินิพโกครูป ๘ ชีวิตรูป ๑ หทยวัตถุ ๑

กลาปรูปทั้ง ๗ กลาปนี้ เป็นกลาปที่เกิดในปฏิสนธิขณะของสังเสทขบุคคลและโอปปาติกบุคคล ในกามภูมิ ๑๑ (ในนิรยภูมิ นั้น มีเฉพาะ โอปปาติกกำเนิดเท่านั้น) หมายความว่า เป็นกลาปรูปที่เกิดขึ้นพร้อมกับปฏิสนธิจิตของบุคคลที่เป็นสังเสทขกำเนิด คือ บุคคลที่เกิดในเถ้าโคลหรือที่ขึ้นและ และโอปปาติกกำเนิด คือ ผู้ที่เกิดขึ้นมาเต็มตัวเติบโตทันทีโดยไม่ต้องอาศัยมารดาเกิด ซึ่งหมายถึงเฉพาะผู้ที่เกิดอยู่ในกามภูมิ ๑๑

คำว่า กัมมขกลาป ๔ นั้น ได้แก่

๑. จักขุทสกกลาป หมายถึง กลาปรูปที่มีจำนวนรูป ๑๐ รูปมีจักขุปสาทเป็นประธาน ได้แก่ อวินิพโกครูป ๘ ชีวิตรูป ๑ จักขุปสาท ๑

๒. โสตทสกกลาป หมายถึง กลาปรูปที่มีจำนวนรูป ๑๐ รูปมีโสตปสาทเป็นประธาน ได้แก่ อวินิพโกครูป ๘ ชีวิตรูป ๑ โสตปสาท ๑

๓. วัตถุทสกกลาป หมายถึง กลาปรูปที่มีจำนวนรูป ๑๐ รูปมีหทยวัตถุเป็นประธาน ได้แก่ อวินิพโกครูป ๘ ชีวิตรูป ๑ หทยวัตถุ ๑

๔. ชีวิตนวกกลาป หมายถึง กลาปรูปที่มีจำนวนรูป ๘ รูปมีชีวิตรูปเป็นประธาน ได้แก่ อวินิพโกครูป ๘ ชีวิตรูป ๑

กลาปรูปทั้ง ๔ นี้เป็นกลาปรูปที่เกิดขึ้นในปฏิสนธิ์ของโอปปาติกะที่เป็นรูปาวจร
บุคคล ในรูปภูมิ ๑๕ (เวณีสัญญัตตภูมิ) หมายความว่า บุคคลที่เกิดในรูปภูมิ ๑๕
(เวณีสัญญัตตภูมิ) นั้น ย่อมมีกลาปรูปเกิดเพียง ๔ ประเภทนี้เท่านั้น และจะเกิดพร้อมกับ
ปฏิสนธิ์จิตพร้อมกันทั้งหมดเลย

ข้อ ๖๐ ตาม. จงแสดงปฏิจจาทิวัฏฏะเฉพาะอนุโลมปฏิจจาทิวัฏฏะ พร้อมทั้งคำแปลองค์ธรรมและการ
จำแนกโกฏฐาต ของรูปกัมมัตถะ สัญญา กัมมัตถะ แห่งอุปาทวาระ ปัจจุบัน
นวาระ อนุโลม ในปุคคโลกาสวาระ มาให้บริบูรณ์ ?

ตอบ. แสดงปฏิจจาทิวัชฌาเฉพาะอนุโลมปฏิจจา พร้อมทั้งคำแปลองค์ธรรมและการ
จำแนกโกฏฐาต ของรูปิกขันธมูละ สัญญาขันธมูลียมกะ แห่งอุปาทวาระ ปัจจุบันนวาระ
อนุโลม ในบุคคลโลกาสวาระ ดังนี้

อนุโลมปุจฉา ยตฺส ยตฺถ รูปกุขนฺโธ อุပ္ปชฺชติ, ตสฺส ตตฺถ สลฺลนากุขนฺโธ อุပ္ปชฺชติ?
รูปฉัณฺธํกํล้งเกิดแก่บุคคลใดในภุมิใด, ตัญญาฉัณฺธํกํล้งเกิดแก่บุคคลนั้นในภุมินั้นไฉน?

วิชา อสณฺณสทฺตํ อุปฺปชฺชนฺตานํ เตสํ ตตฺถ รูปกฺขณฺโห อุปฺปชฺชติ โน จ เตสํ ตตฺถ
 สณฺณากฺขณฺโห อุปฺปชฺชติ, ปญฺจวอการํ อุปฺปชฺชนฺตานํ เตสํ ตตฺถ รูปกฺขณฺโห จ อุปฺปชฺชติ
 สณฺณากฺขณฺโห จ อุปฺปชฺชติ เมื่อบุคคลเหล่านั้นกำลังเกิดในอสังขยสัตตภูมิ ในภูมินั้นรูปชั้น
 กำลังเกิด แต่สังขยชั้นไม่ใช่กำลังเกิดแก่บุคคลเหล่านั้นในภูมินั้น เมื่อบุคคลเหล่านั้นกำลัง
 เกิดในปัญจโวการภูมิ ในภูมินั้น รูปชั้นก็กำลังเกิด สังขยชั้นก็กำลังเกิด

แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส

ในอนุโลมปัจจุบัน **ยสฺส ยคฺค รูปกฺขณํ โห อูปปชฺชติ** เป็นต้นนิจฺฐานบพ

ตสุส ตตุถ สลฺลวากุขนุโธ อูปฺปชฺชติ เป็นสังสยบพ

องค์ธรรมของสันนิฎฐานบท ได้แก่ สุกตติยเหตุกบุคคล ๑ ซึ่งกำลังเกิดในอสังขยัตตภูมิ ที่เรียกว่า อุปปาตักขณะสมังคีของชีวิตนวกกลาปที่เกิดในขณะแรกกับอสังขยัตตภูมิ ๑ และปุณชน ๔ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดในปัญจโวการภูมิ ที่เรียกว่า อุปปาตักขณะสมังคีของปัญจโวการปฏิสนธิจิต ๑๕ เจตสิก ๓๕ กัมมชกลาป ๓-๓-๔ กับปัญจโวการภูมิ ๒๖

องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่ ปุณฺชน ๔ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดในปัญจโวการ ภูมิ ที่เรียกว่า อุปปาตักขณะสมังคีของปัญจโวการปฏิสนธิจิต ๑๕ เจตสิก ๓๕ กัมมชกลาป ๓-๓-๔ กับปัญจโวการภูมิ ๒๖ เท่านั้น

ฉะนั้น คำถามบทนี้ เป็น **ปริปฺณณปัญหา** ถามว่า รูปชั้นกำลังเกิดแก่บุคคลใดในภูมิ ใด, สัญญาชั้นกำลังเกิดแก่บุคคลนั้นในภูมินั้นใช่ไหม? พระพุทธองค์จึงทรงแก้ด้วยการยก เอาสุคตือเหตุบุคคล ๑ ซึ่งกำลังเกิดในอสังขยัตตภูมิ ที่เรียกว่า อุปปาตักขณะสมังคีของ ชีวิตนวกกลาปที่เกิดในขณะแรกกับอสังขยัตตภูมิ ๑ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทได้ บทเดียว ขึ้นไว้ในปุริมโกฏฐาส มีการปฏิเสธสังสยบท ดังแสดงว่า **อสนฺยสฺสคฺคํ อุปฺปชฺชนฺตานํ เตสํ ตตฺถ รูปกุชฺชนฺโร อุปฺปชฺชติ โน จ เตสํ ตตฺถ สลฺลภากุชฺชนฺโร อุปฺปชฺชติ** แล้วทรงยกเอาปุณฺชน ๔ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดในปัญจโวการภูมิ ที่เรียกว่า อุปปาตักขณะสมังคีของปัญจ โวการปฏิสนธิจิต ๑๕ เจตสิก ๓๕ กัมมชกลาป ๓-๓-๔ กับปัญจโวการภูมิ ๒๖ ซึ่งเป็นองค์ ธรรมของสันนิฏฐานบทและสังสยบทได้ทั้งสองขึ้นไว้ในปัจฉิมโกฏฐาสไม่มีการปฏิเสธสัง สยบท ดังแสดงว่า **ปญฺจโวการํ อุปฺปชฺชนฺตานํ เตสํ ตตฺถ รูปกุชฺชนฺโร จ อุปฺปชฺชติ สลฺลภากุชฺชนฺโร จ อุปฺปชฺชติ** คำวิชันนาในอนุโลมปุจฉานี้ เป็นสรูปทสสนวิชันนาที่มีวิกังค์ โดยตรง

ข้อ ๖๑ ถาม. คำว่า **ภวคฺคภูมิ** ที่ใช้อยู่ในชั้นมหาอาภิธัมมิกตรีนี้มีกี่อย่าง คืออะไรบ้าง และ เพราะเหตุใดจึงเรียกว่าเป็นภวคฺคภูมิประเภทนั้น? จงอธิบาย

ตอบ. คำว่า **ภวคฺคภูมิ** ที่ใช้อยู่ในชั้นมหาอาภิธัมมิกตรีนี้มี ๓ อย่าง คือ

๑. **เวฬุผลภูมิ** เรียกว่า **ปุณฺชนภวคฺคภูมิ** แปลว่า **ยอดภูมิของปุณฺชน** เพราะปุณฺชนที่ เกิดอยู่ในภูมินี้ เป็นบุคคลที่บริบูรณ์ด้วยโลกียธรรมและโลกียสมบัติทั้งปวง หมายความว่า ในด้านคุณธรรมนั้น เป็นผู้เพียบพร้อมด้วยปัญจมณานซึ่งเป็นมณานที่มีกำลังแนบแน่น เพราะ ประกอบด้วยองค์มณานที่เป็นอุเบกขาและเอกัคคตาเท่านั้น ในด้านรัศมีและทิพยสมบัติอันเป็น โลกียสมบัตินั้น ก็เพียบพร้อมบริบูรณ์ทุกอย่าง ไม่น้อยหน้าใครในภพภูมิของปุณฺชนด้วยกัน ด้วยเหตุนี้ จึงได้ชื่อว่า **ยอดภูมิปุณฺชน**

๒. **อกนิฏฐาภูมิ** เรียกว่า **อริยภวคฺคภูมิ** แปลว่า **ยอดภูมิพระอริยะ** เพราะว่า พระ อนาคตามีบุคคลที่มากเกิดในภูมินี้แล้ว จะไม่เวียนไปเกิดในภูมิอื่นอีก จะเกิดซ้ำอยู่ในอกนิฏฐา

ภุมินี จนกว่าจะได้บรรลุปะระอรหันต์และปรินิพพานไปในอกนิฏฐาภุมินีนั้นแหละ อนึ่ง ในด้านโลกียสมบัติ คือ รัศมีและทิพยสมบัตินั้น ย่อมมีความเพียบพร้อมบริบูรณ์ ไม่น้อยหน้า พวกพรหมที่อยู่ภุมินีต่าง ๆ เลย ด้วยเหตุนี้ จึงได้ชื่อว่า ยอดภุมิพระอริยะ

๓. เนวสัณญานาสัณญายตนภุมิ เรียกว่า สัพพภวัคคภุมิ แปลว่า ยอดภุมิทั้งปวง เพราะว่าเนวสัณญานาสัณญายตนภุมินั้น เป็นภุมิที่อยู่สูงกว่าภุมิทั้งปวง ถ้าเป็นปุณฺชนที่ไปเกิดในภุมินี ในด้านโลกียธรรมนั้น ก็เป็นผู้ได้สูงสุดของโลกียธรรม คือ เนวสัณญานาสัณญายตนฌาน ซึ่งเป็นสมบัติที่ ๘ หรือที่ ๙ จึงชื่อว่า ปุณฺชนภวัคคภุมิด้วย และถ้าเป็นพระอริยบุคคลที่เกิดอยู่ในภุมินี ก็จะไม่เวียนกลับไปเกิดในภุมิอื่นอีก จะเกิดซ้ำอยู่ในภุมินี จนกว่าจะได้บรรลุปะระอรหันต์และปรินิพพานไปในภุมินี จึงชื่อว่า อริยภวัคคภุมิด้วย ด้วยเหตุนี้ เนวสัณญานาสัณญายตนภุมิ จึงชื่อว่า ยอดภุมิทั้งปวง

ข้อ ๖๒ ถาม. จงแสดงปุจฉาวิธานเฉพาะอนุโลมปุจฉา พร้อมทั้งคำแปลองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส ของรูปักขันธมูละ สังขารักขันธมูลียมกะ แห่งอุปาทวาระ อดีตวาระ อนุโลม ในปุคคโลกาสวาระ มาให้บริบูรณ์ ?

ตอบ. แสดงปุจฉาวิธานทั้งอนุโลมปุจฉา พร้อมทั้งคำแปลองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส ของรูปักขันธมูละ สังขารักขันธมูลียมกะ แห่งอุปาทวาระ อดีตวาระ อนุโลม ในปุคคโลกาสวาระ ดังนี้

อนุโลมปุจฉา ยสฺส ยตฺถ รูปกฺขณฺโห อุปฺปชฺชิตฺถ, ตสฺส ตตฺถ สงฺขารกฺขณฺโห อุปฺปชฺชิตฺถาติ ? รูปขันธ์เคยเกิดแก่บุคคลใดในภุมิใด สังขารขันธ์ก็เคยเกิดแก่บุคคลนั้นในภุมินั้นใช่ไหม ?

วิธาน อสฺสยสฺส ตตฺถ รูปกฺขณฺโห อุปฺปชฺชิตฺถ โน จ ตตฺถ สงฺขารกฺขณฺโห อุปฺปชฺชิตฺถ, ปญฺจวาทานํ ตตฺถ รูปกฺขณฺโห จ อุปฺปชฺชิตฺถ สงฺขารกฺขณฺโห จ อุปฺปชฺชิตฺถ เมื่อบุคคลเหล่านั้นเกิดอยู่ในอัสสยสฺส ตตฺถภุมิ ในภุมินั้นรูปขันธ์เคยเกิด แต่สังขารขันธ์ไม่เคยเกิดแก่บุคคลเหล่านั้นในภุมินั้น เมื่อบุคคลเหล่านั้นเกิดอยู่ในปญฺจวาทานํภุมิ ในภุมินั้น รูปขันธ์ก็เคยเกิด สังขารขันธ์ก็เคยเกิด

แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส

ในอนุโลมปุจฉา ยสฺส ยตฺถ รูปกฺขณฺโห อุปฺปชฺชิตฺถ เป็นสันนิฏฐานบท

สอบธรรมะ ด้วยการทุจริต ชีวิตนี้ เอาดีได้ยาก

ตตฺส ตตฺถ สงฺขารกฺขณฺโง อุปฺปชฺชิตฺถ เป็นสังสยบพ

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบพ ได้แก่ สุกตือเหตุบุคคล ๑ ซึ่งกำลังเกิดและกำลังตาย ในอสังฺกตตตฺถกฺกมฺม กับอสังฺกตตตฺถกฺกมฺม ๑ และปฺถุชน ๔ ผลบุคคล ๔ ซึ่งกำลังเกิดและกำลังตาย ในปฺถุจโวการกฺกมฺม กับปฺถุจโวการกฺกมฺม ๒๑ (เวณฺสฺสททททททททท ๕)

องค์ธรรมของสังสยบพ ได้แก่ ปฺถุชน ๔ ผลบุคคล ๔ ซึ่งกำลังเกิดและกำลังตาย ในปฺถุจโวการกฺกมฺม กับปฺถุจโวการกฺกมฺม ๒๑ (เวณฺสฺสททททททททท ๕) เท่านั้น

ฉะนั้น คำถามบพนี้ เป็น **ปริปฺพณปัญฺหา** ถามว่า รูปขันธ์เคยเกิดแก่บุคคลใดในกฺกมฺมใด สังขารขันธ์ก็เคยเกิดแก่บุคคลนั้นในกฺกมฺมนั้นใช่ไหม ? พระพุทธองค์จึงทรงแก้ด้วยการยกเอา สุกตือเหตุบุคคล ๑ ซึ่งกำลังเกิดและกำลังตายในอสังฺกตตตฺถกฺกมฺม กับอสังฺกตตตฺถกฺกมฺม ๑ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบพได้บพเดียวขึ้นไว้ในปริมโกฏฐาส มีการปฏิเสธสังสยบพ ดังแสดงว่า **อสนฺนสฺสทททท ทตฺถ ตตฺถ รูปกฺขณฺโง อุปฺปชฺชิตฺถ โน จ ทตฺถ ตตฺถ สงฺขารกฺขณฺโง อุปฺปชฺชิตฺถ** แล้วทรงยกเอาปฺถุชน ๔ ผลบุคคล ๔ ซึ่งกำลังเกิดและกำลังตายในปฺถุจโวการกฺกมฺม กับปฺถุจโวการกฺกมฺม ๒๑ (เวณฺสฺสททททททททท ๕) ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบพ และสังสยบพได้ทั้งสองขึ้นไว้ในปัจฉิมโกฏฐาสไม่มีการปฏิเสธสังสยบพ ดังแสดงว่า **ปฺถุจโวการกฺกมฺม ทตฺถ ตตฺถ รูปกฺขณฺโง จ อุปฺปชฺชิตฺถ สงฺขารกฺขณฺโง จ อุปฺปชฺชิตฺถ** คำวิชันนาใน อนุโลมปฺจณานี้ เป็นสรูปทสสนวิชันนาที่มีวิภังค์โดยตรง

ข้อ ๖๓ ถาม. บุคคลที่เกี่ยวกับบุคคลวาระที่ใช้ในอุปาทวาระกัฏฐิ นิโรธวาระกัฏฐิ อุปาทานิโรธวาระกัฏฐิ มีกี่จำพวก คือใครบ้าง ? และเพราะเหตุไร จึงได้บุคคลแค่นั้น ?

ตอบ. บุคคลที่เกี่ยวกับบุคคลวาระที่ใช้ในอุปาทวาระกัฏฐิ นิโรธวาระกัฏฐิ อุปาทานิโรธวาระกัฏฐิ มี ๘ จำพวก คือ ปฺถุชน ๔ ผลบุคคล ๔ ถ้าในปฏิสสนธิขณะ ก็ได้แก่ ปฺถุชน ๔ ผลเสกขบุคคล ๓ ถ้าถึงขณะของจุติจิต ก็ได้แก่ ปฺถุชน ๔ ผลบุคคล ๔ ส่วนมคคบุคคล ๔ นั้น ไม่มีจุติและปฏิสสนธิ จึงไม่เกี่ยวกับอุปาทวาระ นิโรธวาระ อุปาทานิโรธวาระนี้ เพราะฉะนั้น จึงมิได้เฉพาะบุคคล ๘ จำพวก เท่านั้น

ข้อ ๖๔ ถาม. อรูป อุปฺปชฺชนฺตํ ทตฺถ เวทนากฺขณฺโง อุปฺปชฺชติ โน จ ทตฺถ รูปกฺขณฺโง อุปฺปชฺชติ บาลีนีแปลเป็นไทยว่าอย่างไร ? และจงแสดงองค์ธรรมพร้อมทั้งชี้แจงด้วยว่า ตอนไหนเป็นธรรมาธิกฺกมฺม และตอนไหนเป็นบุคคลาธิกฺกมฺม เพราะเหตุใด ?

สอบธรรมะ ด้วยการทวจิต ชีวิตนี้ เขาได้ยาก

ตอบ. แปลว่า เมื่อบุคคลเหล่านั้นกำลังเกิดในอรุณภูมิ เวทนาชั้นกำลังเกิด แต่รูปชั้นไม่ใช่กำลังเกิดแก่บุคคลเหล่านั้น องค์ธรรมได้แก่ ตีเหตุกปฏุชน ๑ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดในอรุณภูมิ ที่เรียกว่า อุปปาตักขณะสมังคีของอรุณปฏิสนธิจิต ๔ เจตสิก ๓๐

ตั้งแต่ตีเหตุกปฏุชน ๑ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดในอรุณภูมิ ตอนนี้เป็นบุคคลาธิฐาน คือ เทศนาโดยทรงยกบุคคลขึ้นเป็นที่ตั้ง เพราะเป็นบุคคลสมมติบัญญัติไม่ใช่ปรมาตม

ตั้งแต่ที่เรียกว่า อุปปาตักขณะสมังคีของอรุณปฏิสนธิจิต ๔ เจตสิก ๓๐ ตอนนี้เป็นธรรมธิฐาน คือ เทศนาโดยทรงยกธรรมล้วน ๆ ขึ้นเป็นที่ตั้ง เพราะปฏิสนธิจิตและเจตสิกนั้นเป็นปรมาตมธรรม

ข้อ ๖๕ ตาม. ให้แปลบาลีดังต่อไปนี้ พร้อมทั้งแสดงองค์ธรรม

ก. ปญฺจโวการํ ปจฺจิมภิกขุํ อสฺสณฺสตุตฺตํ เถสํ ตตฺถ รูปกฺขณฺโธ อุปฺปชฺชิตฺตํ โน

จ เถสํ ตตฺถ เวทนาภฺกขณฺโธ อุปฺปชฺชิตฺตํ

ข. ปญฺจโวการํ เถสํ ตตฺถ เวทนาภฺกขณฺโธ จ อุปฺปชฺชิตฺตํ รูปกฺขณฺโธ จ อุปฺปชฺชิตฺตํ

ตอบ. แปลบาลี และแสดงองค์ธรรม ดังต่อไปนี้

ก. เมื่อปัจจิมภิกขุบุคคลเหล่านั้นเกิดอยู่ในปัจจโวการภูมิ และบุคคลที่เกิดอยู่ในอสัญญัตตภูมิ ในภูมินั้น รูปชั้นที่เคยเกิดแต่เวทนาชั้นจักไม่เกิดแก่บุคคลเหล่านั้นในภูมินั้น องค์ธรรมได้แก่ ตีเหตุกปฏุชน ๑ ผลเสกขบุคคล ๓ ที่เป็นปัจจิมภิกขุ ซึ่งกำลังเกิดในปัจจโวการภูมิ พระอรหันตบุคคล ๑ ซึ่งกำลังปรินิพพานในปัจจโวการภูมิ (ปัจจิมภิกขุ) กับปัจจโวการภูมิ ๑๗ (เว้นอบายภูมิ ๔ สุทธาวาสภูมิ ๕) ปฏุชน ๔ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดและกำลังตายในปัจจโวการภูมิ และจักไม่เกิดในภูมิที่ตนเกิดอยู่อีก (ปัจจิมภิกขุเทียม) กับปัจจโวการภูมิ ๒๑ (เว้นสุทธาวาสภูมิ ๕) สุกตือเหตุกบุคคล ๑ ซึ่งกำลังเกิดและกำลังตายในอสัญญัตตภูมิกับอสัญญัตตภูมิ ๑

ข. เมื่อบุคคลเหล่านั้นเกิดอยู่ในปัจจโวการภูมิในภูมินั้น เวทนาชั้นก็จักเกิดรูปชั้นก็เคยเกิด องค์ธรรมได้แก่ ปฏุชน ๔ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดและกำลังตายในปัจจโวการภูมิ และจักเกิดในภูมิที่ตนเกิดอยู่อีกกับปัจจโวการภูมิ ๒๑ (เว้นสุทธาวาสภูมิ ๕)

ข้อ ๖๖ ตาม. จงแสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาสในวิสัยนาของปุจฉาดังต่อไปนี้

ก. ยสฺส รูปกฺขณฺโณ นุปฺปชฺชิตฺถ ตสฺส เวทนากฺขณฺโณ นุปฺปชฺชิตฺถาติ ?

ข. ยตุถ วา ปน เวทนากุขนุโธ นุปรุปรุชิตุถ, ตตุถ รูปกุขนุโธ นุปรุปรุชิตุถาติ ?

ตอบ. ก. แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส ดังนี้

ในอนุโลมปัจจุบัน ยสส ระบุฯนุโธ นุปรุขิตุด เป็นส้นนิฏฐานบท

ตลุต เวทนากุขนุโธ นุปรุปรุชิตุด เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ไม่มี

เมื่อองค์ธรรมของสันนิภูฐานบท ไม่มีแล้ว องค์ธรรมของสังสยบท ก็ไม่มี เหมือนกัน

ฉะนั้น คำถามบทนี้ เป็น**โหมมปัญหา** ถามว่า รูปขันธ์ไม่เคยเกิดแก่บุคคลใด เวทนาขันธ์ก็ไม่เคยเกิดแก่บุคคลนั้น ใช่ไหม ? พระพุทธองค์จึงทรงแก้โดย**ปฏิกเขปวิสัย**ชนาว่า **นตฺถิ** ซึ่งเป็นคำวิสัยนาที่ห้ามองค์ธรรมของสันนิฏฐานบท เพราะว่า บุคคลที่รูปขันธ์ไม่เคยเกิดในภพภูมิต่าง ๆ นั้น ไม่มี มีแต่บุคคลที่รูปขันธ์เคยเกิดมาแล้วทั้งนั้น.

ข. แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส

ในปฏิโลมปุจฉา ยตฺต วา ปน เวทนากุณฺโณ นุปฺปชฺชิตฺตํ เป็นสัจฉนิฏฐานบพ

๓๓๓ รูปกฤษณโธ นุปรปชชิตถ เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิษฐานบท ได้แก่ อสังขยัตตภูมิ ๑ ซึ่งเป็นที่เกิดแห่งรูปชั้นร้อยละเดียว

องค์ธรรมของสังสยบท 'ไม่มี

ฉะนั้น คำถามบทนี้ เป็นปุรปุรปัญหา ถามว่า หรือว่า เวทนาขันธ ไม่เคยเกิดในภุมิใด รูป
ขันธก็ไม่เคยเกิดในภุมินั้นใช่ไหม ? พระพุทธองค์จึงทรงแก้โดยปาฬิตวิสัสนาว่า
อุปุปฺพชิตฺต ซึ่งเป็นคำวิสัสนาที่ตรงกันข้ามกับบทถาม เพราะว่า อสัณฺณุตตตภุมิ ๑ ซึ่งเป็นที่
เกิดแห่งรูปขันธอย่างเดียว ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทเหล่านั้น แม้ว่า เวทนาขันธ ไม่
เคยเกิด แต่รูปขันธ เคยเกิด.

ข้อ ๖๓) ตาม. จงแสดงองค์ธรรมของข้อความต่อไปนี้

ก. บุคคลที่รูปฉันท์เคยเกิด

ข. บุคคลที่รูปขั้นฐไม่ใช้กำลังเกิด

ค. บุคคลที่เวทนาจนั้ไม่ใช้กำลังเกิด

สอบธรรมะ ด้วยการทจริต ชีวิตนี้ เอาดีได้ยาก

ง. ภูมิที่นามชั้นไม่ใช่กำลังดับ ไม่เคยดับและจักไม่ดับ

ตอบ. ก. องค์ธรรมได้แก่ ปุณฺณ ๔ ผลบุคคล ๔ ซึ่งกำลังเกิดและกำลังตายใน ๓๑ ภูมิ

ข. องค์ธรรมได้แก่ ติเหตุกปุณฺณ ๑ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดในรูปภูมิ ๔ ที่เรียกว่า อุปาทกขณสมังคีของรูปปฏิสนธิจิต ๔ เจตสิก ๓๐ ปุณฺณ ๔ ผลบุคคล ๔ ซึ่งกำลังจุติจาก ๓๑ ภูมิ ที่เรียกว่า กังคกขณสมังคีของจุติจิต ๑๕ เจตสิก ๓๕, กัมมชรูปชีวิตนวกกลาปที่ดับครั้งสุดท้าย

ก. องค์ธรรมได้แก่ สุกตือเหตุกบุคคล ๑ ซึ่งกำลังเกิดในอสังขยัตตภูมิ ที่เรียกว่า อุปาทกขณสมังคีของชีวิตนวกกลาปที่เกิดในขณะแรก ปุณฺณ ๔ ผลบุคคล ๔ ซึ่งกำลังจุติจาก ๓๑ ภูมิ ที่เรียกว่า กังคกขณสมังคีของจุติจิต ๑๕ เจตสิก ๓๕, กัมมชรูปชีวิตนวกกลาปที่ดับครั้งสุดท้าย

ง. องค์ธรรมได้แก่ อสังขยัตตภูมิ ๑

ข้อ ๖๘ ถาม. จงแสดงปูจนาวิธานเฉพาะปฏิโลมปูจนา พร้อมทั้งคำแปลองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส ของรูปักขันธมูละ สัตถุณากขันธมูลียมกะ แห่งอุปาทวาระ อนาคตวาระ อนุโลม ในปุคคตวาระ มาให้บริบูรณ์ ?

ตอบ. แสดงปูจนาวิธานเฉพาะปฏิโลมปูจนา พร้อมทั้งคำแปลองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส ของรูปักขันธมูละ สัตถุณากขันธมูลียมกะ แห่งอุปาทวาระ อนาคตวาระ อนุโลม ในปุคคตวาระ ดังต่อไปนี้

ปฏิโลมปูจนา ยสฺส วา ปน สญฺญากุขฺโข อุปฺปชฺชิสฺสตี, ตสฺส รูปกุขฺโข อุปฺปชฺชิสฺสตี ? หรือว่า สัตถุณากขันธจักเกิดแก่บุคคลใด รูปขันธก็จักเกิดแก่บุคคลนั้นใช่ไหม ?

วิธานา เย อรูปฺ อุปฺปชฺชิตฺวา ปรินิพฺพายิสฺสหนฺติ เตสํ สญฺญากุขฺโข อุปฺปชฺชิสฺสตี โน จ เตสํ รูปกุขฺโข อุปฺปชฺชิสฺสตี, อิตเรสํ เตสํ สญฺญากุขฺโข อุปฺปชฺชิสฺสตี รูปกุขฺโข จ อุปฺปชฺชิสฺสตี บุคคลเหล่าใด จักเกิดในรูปภูมิแล้วจักปรินิพพาน บุคคลเหล่านั้นสัตถุณากขันธจักเกิด แต่รูปขันธจักไม่เกิดแก่บุคคลเหล่านั้น บุคคลที่นอกจากนี้ สัตถุณากขันธก็จักเกิด รูปขันธก็จักเกิด

แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส

ในปฏิโลมปูจนา ยสฺส วา ปน สญฺญากุขฺโข อุปฺปชฺชิสฺสตี เป็นตันทนินิฏฐานบท

สอบธรรมะ ด้วยการทูลจิต ชีวิตนี้ เอาดีได้ยาก

คตส รูปกฺขนโร อุปฺปชฺชิสฺสติ

เป็นสังสยบพ

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบพ ได้แก่ ๑. ติเหตุกปฺปฺน ๑ ซึ่งกำลังเกิดในกามสุคติภูมิ ๗ รูปภูมิ ๕ (เว้นจตุตถฌานภูมิ ๗) ผู้จักได้มรรคเบื้องต่ำแล้วจักเกิดในอรุปภูมิและจักปรินิพพาน ที่เรียกว่า อุปปาตกฺขณะสมังคีของปัญจโวการติเหตุกปฺปฺน ๘ (เว้นปัญจฌานวิปากจิต ๑) เจตสิก ๓๕ กัมมชกกลาป ๓-๗-๔, ๒. ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดและกำลังตายในกามสุคติภูมิ ๗ รูปภูมิ ๕ (เว้นจตุตถฌานภูมิ ๗) แล้วจักเกิดในอรุปภูมิและจักปรินิพพาน, ๓. ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดในอรุปภูมิและจักเกิดในอรุปภูมิ ภูมิใดภูมิหนึ่งอีก (ยกเว้นภูมิที่ต่ำกว่า) แล้วจักปรินิพพาน

และปฺน ๔ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดและกำลังตายในปัญจโวการภูมิ และจักเกิดในปัญจโวการภูมิอีก สุกตือเหตุกบุคคล ๑ ติเหตุกปฺปฺน ๑ ซึ่งกำลังเกิดและกำลังตายในอสังญสัตตภูมิและอรุปภูมิ

องค์ธรรมของสังสยบพ ได้แก่ ปฺน ๔ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดและกำลังตายในปัญจโวการภูมิ และจักเกิดในปัญจโวการภูมิอีก สุกตือเหตุกบุคคล ๑ ติเหตุกปฺปฺน ๑ ซึ่งกำลังเกิดและกำลังตายในอสังญสัตตภูมิและอรุปภูมินั้น

ฉะนั้น คำถามบพนี้ เป็น **ปริปฺณณปัญฺหา** ถามว่า หรือว่า สันญชาขั้นจักเกิดแก่บุคคลใด รูปขั้นจักเกิดแก่บุคคลนั้นใช่ไหม ? พระพุทธองค์จึงทรงแก้ด้วยการยกเอา ๑. ติเหตุกปฺปฺน ๑ ซึ่งกำลังเกิดในกามสุคติภูมิ ๗ รูปภูมิ ๕ (เว้นจตุตถฌานภูมิ ๗) ผู้จักได้มรรคเบื้องต่ำแล้วจักเกิดในอรุปภูมิและจักปรินิพพาน ที่เรียกว่า อุปปาตกฺขณะสมังคีของปัญจโวการติเหตุกปฺปฺน ๘ (เว้นปัญจฌานวิปากจิต ๑) เจตสิก ๓๕ กัมมชกกลาป ๓-๗-๔, ๒. ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดและกำลังตายในกามสุคติภูมิ ๗ รูปภูมิ ๕ (เว้นจตุตถฌานภูมิ ๗) แล้วจักเกิดในอรุปภูมิและจักปรินิพพาน, ๓. ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดในอรุปภูมิและจักเกิดในอรุปภูมิ ภูมิใดภูมิหนึ่งอีก (ยกเว้นภูมิที่ต่ำกว่า) และจักปรินิพพาน ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบพได้บพเดียว ขึ้นไว้ในปริมโกฏฐาส มีการปฏิเสธสังสยบพ ดังแสดงว่า **เย อรุโป อุปฺปชฺชิตฺวา ปฺรินิพฺพายิสฺสนฺติ เตสํ สณฺณากฺขนโร อุปฺปชฺชิสฺสติ โน จ เตสํ รูปกฺขนโร อุปฺปชฺชิสฺสติ** แล้วทรงยกเอาปฺน ๔ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดและกำลังตายในปัญจโวการภูมิ และจักเกิดในปัญจโวการภูมิอีก สุกตือเหตุกบุคคล ๑ ติเหตุกปฺปฺน ๑ ซึ่งกำลังเกิดและกำลังตายในอสังญสัตตภูมิและอรุปภูมิ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบพและ

ตอบธรรมะ ด้วยการทฺจฺริต ชีวิตนี้ เอาดีได้ยาก

สังสยบทได้ทั้งสองขึ้นไว้ในปัจฉิมโกฏฐาสไม่มีการปฏิเสธสังสยบท ดังแสดงว่า อิตเรถ เตตฺ
สญฺญากุขนุโ อูปฺปชฺชิสฺสตี รูปกุขนุโ จ อูปฺปชฺชิสฺสตี คำวิธานาในปฏิโลมปจฺจนํ นี้ เป็น
สรูปทสฺสนวิธานามีวิวัฏฺฐกโดยตรง

ข้อ ๖๕ ตาม. จงแสดงวิธานา และ องค์ธรรมในปจฺจนาดังต่อไปนี้ (ไม่ต้องจำแนกโกฏฐาส)

ยสฺส วา ปน เวทนากุขนุโ นิรุชฺชิสฺสตี, ตสฺส รูปกุขนุโ อูปฺปชฺชิสฺสตีติ.

ตอบ. วิธานา ปจฺฉิมภวีกานํ อูปฺปชฺชนฺตานํ เย จ อรูปํ อูปฺปชฺชิตฺวา ปรินิพฺพายิสฺสนฺตี เตตฺ
เวทนากุขนุโ นิรุชฺชิสฺสตี โน จ เตตฺ รูปกุขนุโ อูปฺปชฺชิสฺสตี, อิตเรถ เตตฺ
เวทนากุขนุโ จ นิรุชฺชิสฺสตี รูปกุขนุโ จ อูปฺปชฺชิสฺสตี.

เมื่อปัจฉิมภวีกะบุคคล เหล่านั้น กำลังเกิดในจตุโวการภูมิ ปัญฺจโวการภูมิก็ดี บุคคล
เหล่าใดที่จักเกิดในอรุณภูมิแล้วจักปรินิพพาน บุคคลเหล่านั้นก็ดี เวทนาชั้นร้จักดับ แต่รูป
ชั้นร้ จักไม่เกิด แก่บุคคลเหล่านั้น บุคคลที่เหลือนอกนั้น เวทนาชั้นร้ก็จักดับ รูปชั้นร้ก็จักเกิด

แสดงองค์ธรรมในปฏิโลมปจฺจนา

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ ติเหตุกปฺปุณฺน ๑ ผลเสกขบุคคล ๓ ที่เป็นปัจฉิม
ภวีกะ ซึ่งกำลังเกิดในจตุโวการภูมิ ปัญฺจโวการภูมิ ที่เรียกว่า อูปปาตักขณะสมังคิของ
ติเหตุกปฺปิสฺสนธิจิต ๑๓ เจตสิก ๓๕ กัมมชกฺลาป ๓-๗-๔ ติเหตุกปฺปุณฺน ๑ ซึ่งกำลังเกิดในกาม
สุคติภูมิ ๗ รูปภูมิ ๕ (เว้นจตุตถฌานภูมิ ๗) ที่จักได้มรรคเบื้องต่ำ และจักเกิดในอรุณภูมิแล้ว
จักปรินิพพาน ที่เรียกว่า อูปปาตักขณะสมังคิของปัญฺจโวการติเหตุกปฺปิสฺสนธิจิต ๘ (เว้นรูปาว
จรปัญฺจฌานปฺปิสฺสนธิจิต ๑) เจตสิก ๓๕ กัมมชกฺลาป ๓-๗-๔ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิด
และกำลังตายในกามสุคติภูมิ ๗ รูปภูมิ ๕ (เว้นจตุตถฌานภูมิ) และจักเกิดในอรุณภูมิ แล้วจัก
ปรินิพพาน ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดและกำลังตายในอรุณภูมิ และจักเกิดในอรุณภูมิ ภูมิ
ใดภูมิหนึ่งอีก (เว้นภูมิที่ต่ำกว่า) แล้วจักปรินิพพาน

และปฺปุณฺน ๔ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิด และกำลังตายในปัญฺจโวการภูมิ และจัก
เกิดในปัญฺจโวการภูมิอีก สุกตือเหตุกบุคคล ๑ ติเหตุกปฺปุณฺน ๑ ซึ่งกำลังเกิดและกำลังตาย
ในอัสฺสยฺยตตตภูมิ และอรุณภูมิ

องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่ ปุณฺชน ๔ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิด และกำลังตาย ในปัญจโวการภูมิ และจักเกิดในปัญจโวการภูมิอีก สุกคือเหตุบุคคล ๑ ตีเหตุกปุณฺชน ซึ่ง กำลังเกิดและกำลังตายในอสังฺกตภูมิ และอรุณภูมิ เท่านั้น

ข้อ ๗๐ ถาม. ในนิโรธาวาระนั้น แบ่งออกเป็นกี่อย่าง คืออะไรบ้าง?

ตอบ. แบ่งออกเป็น ๖ อย่าง คือ

๑. ปิจฺจุปปินนวาระ	๒. อตีตวาระ	๓. อนาคตวาระ
๔. ปิจฺจุปปินนาตีตวาระ	๕. ปิจฺจุปปินนานาคตวาระ	๖. อตีตานาคตวาระ

ข้อ ๗๑ ถาม. จงแปลและวิชันนาพร้อมทั้งแสดงองค์ธรรมในบทดังต่อไปนี้ (ไม่ต้องจำแนก

โกฏฐาส) ยสฺส วา ปน สลฺลาภุขฺนุโห นิรุขฺณิสฺสติ, ตสฺส เวทนาภุขฺนุโห นิรุขฺณิตฺติ?

ตอบ. แปลว่า หรือว่า สัญญาขั้นจกดับแก่บุคคลใด, เวทนาขั้นก็กำลังดับแก่บุคคลนั้น ใช่มั้ย?

วิชันนา สพฺเพสํ อุปฺปชฺชุนฺตานํ อสฺสณฺสตุตา จวนฺตานํ เตสํ สลฺลาภุขฺนุโห นิรุขฺณิสฺส ตติ โน จ เตสํ เวทนาภุขฺนุโห นิรุขฺณิตฺติ, จตุโวการา ปญฺจโวการา จวนฺตานํ เตสํ สลฺลาภุขฺนุโห จ นิรุขฺณิสฺสติ เวทนาภุขฺนุโห จ นิรุขฺณิตฺติ. เมื่อบุคคลเหล่านั้น กำลังเกิดอยู่ใน ๓๑ ภูมิ และ บุคคลที่กำลังจุติจากอสังฺกตภูมิ สัญญาขั้นจกดับ แต่เวทนาขั้นไม่ใช่กำลังดับแก่บุคคล เหล่านั้น, เมื่อบุคคลเหล่านั้น กำลังจุติจากจตุโวการภูมิ ปัญจโวการภูมิ สัญญาขั้นก็จกดับ เวทนาขั้นก็กำลังดับ.

ในปฏิโลมปจฺจนา ยสฺส วา ปน สลฺลาภุขฺนุโห นิรุขฺณิสฺสติ เป็นสันนิฏฐานบท

ตสฺส เวทนาภุขฺนุโห นิรุขฺณิตฺติ เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ ปุณฺชน ๔ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดใน ๓๑ ภูมิ ที่เรียกว่า อุปปาตักขณะสมังคีของปฏิสนธิจิต ๑๕ เจตสิก ๓๕ กัมมชกลาป ๓-๗-๔ ชีวิต นวกกลาปที่เกิดในขณะแรก, สุกคือเหตุบุคคล ๑ ซึ่งกำลังจุติจากอสังฺกตภูมิที่เรียกว่า รั้งคักขณะสมังคีของชีวิตนวกกลาปที่ดับครั้งสุดท้าย และปุณฺชน ๔ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลัง จุติจากจตุโวการภูมิ ปัญจโวการภูมิ ที่เรียกว่า รั้งคักขณะสมังคีของจุติจิต ๑๕ เจตสิก ๓๕ กัมมชรูปที่ดับครั้งสุดท้าย

องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่ ปุณฺชน ๔ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังจุติจากจตุโวการ ภูมิ ปัญฺจโวการภูมิ ที่เรียกว่า ภัคฺคกณสมังคีของจุติจิต ๑๘ เจตสิก ๓๕ กัมมชรูปที่ดับครั้งสุดท้ายเท่านั้น

ข้อ ๗๒ ถาม. จงแสดงความหมายและคำอธิบายของคำว่า **ขันธ** มาดู?

ตอบ. คำว่า **ขันธ** มีความหมายหลายอย่าง คือ กอง คุณ หรือ ส่วน เป็นต้น เช่น อุทก ขันธ กองน้ำ, ฅวักขันธ กองวัว, พลขันธ กองพล, บุญขันธ กองบุญ, ศีลขันธ คุณคือศีล, สมာธิขันธ คุณคือสมาธิ, ปัญญาขันธ คุณคือปัญญา (หรือส่วนแห่งศีล ส่วนแห่งสมาธิ ส่วนแห่งปัญญา)

สรุปแล้ว คำว่า ขันธ นี้ มีความหมาย ๓ ประการ คือ

๑. ธรรมที่เป็นกอง ดังมีวจนัตถะแสดงว่า “**ราสฏฺเฐน (ราสีฏฺเฐน) ขนฺโธ**” แปลความว่า ที่ชื่อว่า ขันธ เพราะอรรถว่าเป็นกลุ่มเป็นกอง หมายความว่า เป็นธรรมที่มีประเภทต่างกัน ๕ กลุ่ม ๑๑ ประการคือ

กลุ่มที่ ๑ ธรรมที่เป็น	อดีต ปัจจุบัน	อนาคต	รวมเป็น ๓ อย่าง
กลุ่มที่ ๒ ธรรมที่เป็น	อหัตตคิกะ และ	พหิตระ	รวมเป็น ๒ อย่าง
กลุ่มที่ ๓ ธรรมที่เป็น	โอฬาริกะ และ	สุขุมะ	รวมเป็น ๒ อย่าง
กลุ่มที่ ๔ ธรรมที่เป็น	หีนะ และ	ปณีตะ	รวมเป็น ๒ อย่าง
กลุ่มที่ ๕ ธรรมที่เป็น	ทุระ และ	สันตคิกะ	รวมเป็น ๒ อย่าง

๒. ธรรมที่ถูกทุกข์เกี่ยวกิน ดังมีวจนัตถะแสดงว่า “**อนนททุกฺขเหติ ขนฺธนฺติตฺติ = ขนฺธา**” แปลความว่า ธรรมทั้งหลายที่ถูกทุกข์ต่าง ๆ เกี่ยวกิน ฉะนั้น ธรรมเหล่านั้น จึงชื่อว่า ขันธ หมายความว่า ขันธ ๕ นี้แหละเป็นธรรมที่เป็นผู้เกิด แก่ เจ็บ ตาย ได้แก่ ชาติ ชรา พยาธิ มรณะ เป็นต้น ถ้าไม่มีขันธเสียแล้ว ทุกข์ต่าง ๆ ก็ย่อมไม่เกิดขึ้นเลย

๓. ธรรมที่ว่างเปล่าจากความเป็นอัตตะ ดังมีวจนัตถะแสดงว่า “**สุญฺญาการํ ธาเรนฺติตฺติ = ขนฺธา**” แปลความว่า ธรรมเหล่าใด ที่แสดงอาการว่างเปล่าจากอัตตะ ฉะนั้น ธรรมเหล่านั้น จึงชื่อว่า ขันธ หมายความว่า บรรดาวัตถุสิ่งของหรือสัตว์บุคคลทั้งหลาย ที่ยึดถือว่า เป็นเรา เป็นของเรา เป็นตัวตนของเรา เป็นต้นนั้น เมื่อว่าโดยสภาพปรมาัตถ์แล้ว ก็มีความเป็นไปในอรรถของคำว่า ขันธ นี้แหละ คือ มีสภาพเป็นไปโดยอาการ ๕ ประเภท ๑๑ อย่าง ประการ

หนึ่ง มีความเป็นสภาพที่ถูกทุกข์เคี่ยวกินอยู่เสมอ ประการหนึ่ง และมีสภาพเป็นของว่างเปล่า จากความหมายแห่งความเป็นตัวตน อีกประการหนึ่ง

ข้อ ๗๓ ถาม. ยตฺต รูปกุขนุโธ น นิรุชฺชติ, ตตฺต เวทนากุขนุโธ น นิรุชฺชติติ ?

วิชันนา นิรุชฺชติ. ให้แปลแสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาตมาโดยละเอียด

ตอบ. อนุโลมปุจฉา รูปชั้นที่ไม่ใช่กำลังดับในภุมิใด เวทนาชั้นที่ไม่ใช่กำลังดับในภุมินั้น ใช่ไหม ?

วิชันนา นิรุชฺชติ กำลังดับ

แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาต

ในอนุโลมปุจฉา ยตฺต รูปกุขนุโธ น นิรุชฺชติ เป็นสันนิฏฐานบท

ตตฺต เวทนากุขนุโธ น นิรุชฺชติ เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ อนุรูปภูมิ ๔ ซึ่งเป็นที่เกิดแห่งนามชั้น ๔

องค์ธรรมของสังสยบท ไม่มี

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็นปุระปัญหา ถามว่า รูปชั้นที่ไม่ใช่กำลังดับในภุมิใด เวทนาชั้นที่ไม่ใช่กำลังดับในภุมินั้น ใช่ไหม? พระพุทธองค์จึงทรงแก้โดยปาฬิตวิชันนาว่า นิรุชฺชติ ซึ่งเป็นคำวิชันนาตรงกันข้ามกับบทถาม เพราะว่าอนุรูปภูมิ ๔ ซึ่งเป็นที่เกิดแห่งนามชั้น ๔ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทนั้น แม้ว่ารูปชั้นที่ไม่ใช่กำลังดับ แต่เวทนาชั้นกำลังดับ

ข้อ ๗๔ ถาม. จงแสดงองค์ธรรมในคำปุจฉาต่อไปนี้

ก. รูปชั้นที่ไม่ใช่กำลังเกิด แต่เวทนาชั้นกำลังดับแก่บุคคลนั้น

ข. เวทนาชั้นที่เคยดับ รูปชั้นที่เคยเกิดแก่บุคคลนั้น

ตอบ. ก. องค์ธรรมได้แก่ ปุณฺณ ๔ ผลบุคคล ๔ ซึ่งกำลังจุติจากจุตฺตโวการภูมิ ปิณฺณโวการภูมิ ที่เรียกว่า ภังคกขณะสมัยของจุติจิต ๑๕ เจตสิก ๓๕ กัมมชรูปที่ดับครั้งสุดท้าย

ข. องค์ธรรมได้แก่ ปุณฺณ ๔ ผลบุคคล ๔ ซึ่งกำลังเกิดและกำลังตายใน ๓๑ ภูมิ

ข้อ ๗๕ ถาม. จงแสดงเป็นปฏิโลมปุจฉา วิชันนาทั้งบาลีคำแปล พร้อมทั้งองค์ธรรม และการจำแนกโกฏฐาต ในรูปิกขันธมูละ เวทนาขันธมูลียมกะ แห่งปวัตติวาระ อุปาทนิโรธวาระ อตีตानาคตวาระ อนุโลม ปุคคตวาระ มาให้สมบูรณ์ ?

สอบธรรมะ ด้วยการทุจจิต ชีวิตนี้ เอาดีได้ยาก

ตอบ. แสดงปวัตติวาระ อุปปาตนิโรธวาระ อตีตนาถวาระ อนุลอม ปุคควาระ ใน ปฏิโลมปุจฉา ดังต่อไปนี้.

ปฏิโลมปุจฉา ยสฺส วา ปน เวทนากฺขนุโธ นิรุชฺฌิตฺตํ ตสฺส รูปกฺขนุโธ อุปฺปชฺชิตฺตาติ ?
หรือว่าเวทนาชั้นจกดับแก่บุคคลใด รูปชั้นจกเกิดแก่บุคคลนั้นใช่ไหม ?

วิธินา. อามนฺตา. ใช่

แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาต

ในปฏิโลมปุจฉา ยสฺส วา ปน เวทนากฺขนุโธ นิรุชฺฌิตฺตํ เป็นสันนิฏฐานบท
ตสฺส รูปกฺขนุโธ อุปฺปชฺชิตฺตํ เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ ปุณฺชน ๔ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดใน ๓๑ ภูมิและกำลังตายใน ๓๐ ภูมิ (เว้นอกนิฏฐาภูมิ)

องค์ธรรมของสังสยบท เหมือนกัน

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็น**ปัจฉาปัญหา** ถามว่า หรือว่า เวทนาชั้นจกดับแก่บุคคลใด รูปชั้นจกเกิดแก่บุคคลนั้นใช่ไหม? พระพุทธองค์จึงทรงแก้โดยปฏิทจนวิธินาว่า อามนฺตา ซึ่งเป็นคำวิธินารับรององค์ธรรมของสันนิฏฐานบท เพราะว่า ปุณฺชน ๔ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดใน ๓๑ ภูมิ และกำลังตายใน ๓๐ ภูมิ (เว้นอกนิฏฐาภูมิ) ซึ่งเป็นองค์ธรรมของ สันนิฏฐานบทเหล่านั้น รูปชั้นจกเกิด

ข้อ ๗๖ ถาม. จงตอบคำถามดังต่อไปนี้

ก. รูปชั้นจกเกิดในภูมิใด สังขารชั้นจกเกิดในภูมินั้นใช่ไหม? คำปุจฉานี้มีวิธินาเป็นภาษาบาลีและคำแปลว่าอย่างไร ?

ข. รูปชั้นจกไม่เกิดแก่บุคคลใดในภูมิใด, สังขารชั้นจกไม่เกิดแก่บุคคลนั้น ในภูมินั้นใช่ไหม? มีวิธินาเป็นภาษาบาลีและคำแปลว่าอย่างไร ?

ตอบ. ก. อสฺสณฺณสฺส เต ตตฺถ รูปกฺขนุโธ อุปฺปชฺชิตฺตํ โน จ ตตฺถ สงฺขารกฺขนุโธ อุปฺปชฺชิตฺตํ, ปญฺจโวการํ ตตฺถ รูปกฺขนุโธ จ อุปฺปชฺชิตฺตํ สงฺขารกฺขนุโธ จ อุปฺปชฺชิตฺตํ. ในอัสสณฺณสฺสตตฺถภูมินั้น รูปชั้นจกเกิด แต่สังขารชั้นจกไม่เกิดในภูมินั้น, ในปัญจโวการภูมินั้น รูปชั้นจกเกิด สังขารชั้นจกเกิด ในภูมินั้น

ข. อรูปานํ เตสํ ตตฺถ รูปกฺขณฺโห นุปฺปชฺชิสฺสตี โน จ เตสํ ตตฺถ สงฺขารกฺขณฺโห นุปฺปชฺชิสฺสตี, ปจฺฉิมภวีกานํ เตสํ ตตฺถ รูปกฺขณฺโห จ นุปฺปชฺชิสฺสตี สงฺขารกฺขณฺโห จ นุปฺปชฺชิสฺสตี. เมื่อบุคคลเหล่านั้น เกิดอยู่ในอรูปภูมิในภุมินั้น รูปชั้นจกไม่เกิด แต่สังขารชั้นจกเกิดแก่บุคคลเหล่านั้นในภุมินั้น, บุคคลที่เป็นปัจฉิมภวีกะ เหล่านั้นในภุมินั้น รูปชั้นจกก็จกไม่เกิด สังขารชั้นจกก็จกไม่เกิด

ข้อ ๗๗ ถาม. จงแปลและวิชันนาในบทดังต่อไปนี้ ? (ไม่ต้องแสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส)

ก. ยสฺส สลฺยาภกฺขณฺโห น นิสฺสํมิตฺติ, ตสฺส สลฺยาภกฺขณฺโห น นิสฺสํมิตฺตภาติ?

ข. ยสฺส วาปน สลฺยาภกฺขณฺโห น นิสฺสํมิตฺต, ตสฺส เวทนากฺขณฺโห น นิสฺสํมิตฺติ ?

ตอบ. ก. เวทนาชั้นไม่ใช่อำลัดดับแก่บุคคลใด, สลฺยาชั้นก็ไม่ใช่เคยดับแก่บุคคลนั้น ในภุมินั้นใช่ไหม ?

วิชันนา อามนฺตา ไซ้

ข. หรือว่า สลฺยาชั้น ไม่เคยดับแก่บุคคลใดในภุมิใด, เวทนาชั้นก็ไม่ใช่อำลัดดับแก่บุคคลนั้นในภุมินั้น ใช่ไหม ?

วิชันนา อามนฺตา ไซ้

ข้อ ๗๘ ถาม. จงแสดงปุจฉา-วิชันนา พร้อมทั้งคำแปล แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส เฉพาะปฏิโลมปุจฉา ในปวัตติวาระ อุปปาตนิโรธวาระ อตีตวาระปัจจุณิกะ โอกาสวาระ ของรูปิกขันธมูละ เวทนากขันธมูละลิขมะมาคฺ ?

ตอบ. แสดงรูปิกขันธมูละ เวทนากขันธมูละลิขมะ ดังนี้

ปฏิโลมปุจฉา ยตฺถ วา ปน เวทนากฺขณฺโห น นิสฺสํมิตฺต, ตตฺถ รูปกฺขณฺโห นุปฺปชฺชิตฺตภาติ ?
หรือว่า เวทนาชั้นไม่เคยดับในภุมิใด, รูปชั้นก็ไม่เคยเกิดในภุมินั้นใช่ไหม ?

วิชันนา อูปฺปชฺชิตฺต เคยเกิด.

แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส

ในปฏิโลมปุจฉา	ยตฺถ วา ปน เวทนากฺขณฺโห น นิสฺสํมิตฺต	เป็นต้นนิฏฐานบท
	ตตฺถ รูปกฺขณฺโห นุปฺปชฺชิตฺต	เป็นสังสยบท

สอบธรรมะ ด้วยการทูลจิต ชีวิตนี้ เราได้ยาก

—

อนุโลมประจํา เวทนาชั้นกำลังเกิดในภูมิใด สัญญาชั้นรักก็เคยดับในภูมินั้นใช่ไหม ?
วิธนา ใช่

สอบธรรมะ ด้วยการทูลจิต ชีวิตนี้ เอาดีได้ยาก

ข้อ ๘๐ ถาม. จงแปลและวิชันนาในบทดังต่อไปนี้? (ไม่ต้องแสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส)

ก. ยสฺส ยตฺถ เวทนากุขนุโ น นิรุณฺณติ, ตสฺส ตตฺถ สลฺลวากุขนุโ น นิรุณฺณติตฺติ?

ข. ยสฺส วาปน ยตฺถ สลฺลวากุขนุโ น นิรุณฺณติตฺถ, ตสฺส ตตฺถ เวทนากุขนุโ น นิรุณฺณติตฺติ?

ตอบ. ก. เวทนาชั้นที่ไม่ใช่กำลังดับแก่บุคคลใดในภุมิใด สัญญาชั้นที่ไม่ใช่เคยดับแก่บุคคลนั้นในภุมินั้นใช่ไหม?

วิชันนา จตุโวการํ ปญฺจโวการํ อุปปชฺชนฺตานํ เตสํ ตตฺถ เวทนากุขนุโ น นิรุณฺณติ โน จ เตสํ ตตฺถ สลฺลวากุขนุโ น นิรุณฺณติตฺถ, สุตฺถวาเส อุปปชฺชนฺตานํ อสลฺลวสฺสฺตฺตานํ เตสํ ตตฺถ เวทนากุขนุโ จ น นิรุณฺณติ สลฺลวากุขนุโ จ น นิรุณฺณติตฺถ. เมื่อบุคคลเหล่านั้น กำลังเกิดในจตุโวการภุมิ ปญฺจโวการภุมิ ในภุมินั้น เวทนาชั้นที่ไม่ใช่กำลังดับ แต่สัญญาชั้นเคยดับแก่บุคคลเหล่านั้นในภุมินั้น เมื่อบุคคลเหล่านั้นกำลังเกิดในสุทฺถวาสภุมิ และบุคคลที่เกิดอยู่ในอสัญญสตัดภุมิ ในภุมินั้น เวทนาชั้นที่ไม่ใช่กำลังดับ สัญญาชั้นที่ไม่เคยดับ

ข. หรือว่า สัญญาชั้นไม่เคยดับแก่บุคคลใด ในภุมิใด, เวทนาชั้นที่ไม่ใช่กำลังดับแก่บุคคลนั้นในภุมินั้นใช่ไหม?

วิชันนา สุตฺถวาเส ปรีนิพฺพนฺตานํ เตสํ ตตฺถ สลฺลวากุขนุโ น นิรุณฺณติตฺถ, โน จ เตสํ ตตฺถ เวทนากุขนุโ น นิรุณฺณติ, สุตฺถวาเส อุปปชฺชนฺตานํ อสลฺลวสฺสฺตฺตานํ เตสํ ตตฺถ สลฺลวากุขนุโ จ น นิรุณฺณติตฺถ เวทนากุขนุโ จ น นิรุณฺณติ. เมื่อบุคคลเหล่านั้น กำลังปรีนิพพานในสุทฺถวาสภุมิ ในภุมินั้น สัญญาชั้นไม่เคยดับ แต่เวทนาชั้นกำลังดับแก่บุคคลเหล่านั้นในภุมินั้น, เมื่อบุคคลเหล่านั้นกำลังเกิดในสุทฺถวาสภุมิ และบุคคลที่เกิดอยู่ในอสัญญสตัดภุมิ ในภุมินั้น สัญญาชั้นที่ไม่เคยดับ เวทนาชั้นที่ไม่ใช่กำลังดับ

ข้อ ๘๑ ถาม. ยสฺส ยตฺถ รูปกุขนุโ อุปปชฺชติ ตสฺส ตตฺถ เวทนากุขนุโ นิรุณฺณิสฺสฺตฺติ? คำปุจฉานี้ มีวิชันนาเป็นบาลี คำแปล และองค์ธรรมว่าอย่างไร?

ตอบ. วิชันนา อสลฺลวสฺสฺตฺตํ อุปปชฺชนฺตานํ เตสํ ตตฺถ รูปกุขนุโ อุปปชฺชติ โน จ เตสํ ตตฺถ เวทนากุขนุโ นิรุณฺณิสฺสฺตฺติ ปญฺจโวการํ อุปปชฺชนฺตานํ เตสํ ตตฺถ รูปกุขนุโ จ อุปปชฺชติ เวทนากุขนุโ จ นิรุณฺณิสฺสฺตฺติ. เมื่อบุคคลเหล่านั้น กำลังเกิดในอสัญญสตัดภุมิ ในภุมินั้น รูป

ชั้นกำลังเกิด แต่เวทนาชั้นจักไม่ดับแก่บุคคลเหล่านั้นในภพนั้น เมื่อบุคคลเหล่านั้นกำลังเกิดในปัญจโวการภูมิ ในภพนั้น รูปชั้นก็กำลังเกิด เวทนาชั้นก็จักดับ

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ สุกตือเหตุบุคคล ๑ ซึ่งกำลังเกิดในอสังขยัตตภูมิ ที่เรียกว่า อุปาทกขณะสมังคีของชีวิตนวกกลาป ที่เกิดในขณะแรกกับอสังขยัตตภูมิ ๑ และปุณฺชน ๔ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดในปัญจโวการภูมิ ที่เรียกว่า อุปาทกขณะสมังคีของปัญจโวการปฏิสนธิจิต ๑๕ เจตสิก ๓๕ กัมมชกลาป ๓-๗-๔ กับปัญจโวการภูมิ ๒๖

องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่ ปุณฺชน ๔ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดในปัญจโวการภูมิ ที่เรียกว่า อุปาทกขณะสมังคีของปัญจโวการปฏิสนธิจิต ๑๕ เจตสิก ๓๕ กัมมชกลาป ๓-๗-๔ กับปัญจโวการภูมิ ๒๖ เท่านั้น

ข้อ ๘๒ ถาม. จงแสดงองค์ธรรมของคำวิธานดังต่อไปนี้

“เมื่อบุคคลเหล่านั้น กำลังปรินิพพานในสุทธาวาสภูมิ และบุคคลที่กำลังจุติจากอสังขยัตตภูมิ ในภพนั้น รูปชั้นกำลังดับ แต่เวทนาชั้นไม่เคยดับแก่บุคคลเหล่านั้นในภพนั้น เมื่อบุคคลเหล่านั้นกำลังจุติจากปัญจโวการภูมิที่นอกจากสุทธาวาสภูมิ ในภพนั้น รูปชั้นก็กำลังดับ เวทนาชั้นก็เคยดับ”

ตอบ. องค์ธรรมได้แก่ พระอรหันตบุคคล ๑ ซึ่งกำลังปรินิพพานในสุทธาวาสภูมิ ๕ (แท้) พระอนาคามีบุคคล ๑ ซึ่งกำลังจุติจากสุทธาวาสภูมิ ๔ (เว้นอกนิฏฐานภูมิ) (เทียม) ที่เรียกว่า ภัคคขณะสมังคีของรูปาวจรปัญจจมานจุติจิต ๑ เจตสิก ๓๐ กัมมชรูปที่ดับครั้งสุดท้ายกับสุทธาวาสภูมิ ๕ สุกตือเหตุบุคคล ๑ ซึ่งกำลังจุติจากอสังขยัตตภูมิ ที่เรียกว่า ภัคคขณะสมังคีของชีวิตนวกกลาปที่ดับครั้งสุดท้าย กับอสังขยัตตภูมิ ๑

และ ปุณฺชน ๔ ผลบุคคล ๔ ซึ่งกำลังจุติจากปัญจโวการภูมิ ที่เรียกว่า ภัคคขณะสมังคีของปัญจโวการจุติจิต ๑๕ เจตสิก ๓๕ กัมมชรูปที่ดับครั้งสุดท้าย กับปัญจโวการภูมิ ๒๑ (เว้นสุทธาวาสภูมิ ๕)

ข้อ ๘๓ ถาม. จงวิธานเป็นภาษาบาลีและคำแปล พร้อมทั้งองค์ธรรมในข้อปุจฉาดังต่อไปนี้

ยสฺส ยตฺถ รูปกุขนุโ นุปฺปชฺชิตฺถ, ตสฺส ตตฺถ เวทนากุขนุโ น นิริขฺณิตฺถาติ ?

282

0.1

ตสฺส ตตฺถ เวทนากุขนฺโธ น นิรุชฺฌิตฺถ เป็นสังสยบพ

องค์ธรรมของสังสยบท ไม่มี

ข้อ ๘๗ ตาม. จงเติมพระบาลีลงในช่องว่าง และ แปลเป็นภาษาไทย พร้อมทั้งแสดงองค์ธรรม
ในวิภังค์บาลีต่อไปนี้

ก.เตสํ ตตฺถ รูปกุขนุโห จ นุปฺปชฺชติ เวทนากุขนุโห จ นุปฺปชฺชติตฺถ.

ข.เตสํ รูปกุขนุโห จ นุปฺปชฺชติ เวทนากุขนุโห จ นุปฺปชฺชติสฺสติ.

ตอบ. ก. สุตฺถาวาเส ปรีนิพฺพนฺตานํ อสฺสณฺณสฺสคฺคา จวนฺตานํ

เมื่อบุคคลเหล่านั้น กำลังปรินิพพานในสุทธาวาสภูมิ และบุคคลที่กำลังจุติจากอสังขย
สัตตภูมิ ในภูมินั้น รูปชั้นนี้ไม่ใช่กำลังเกิด เวทนาชั้นนี้ก็ไม่เคยเกิด

องค์ธรรมได้แก่ พระอรหันตบุคคล ๑ ซึ่งกำลังปรินิพพานในสุทธาวาสภูมิ ๕ พระ
อนาคามีบุคคล ๑ ซึ่งกำลังจุติจากสุทธาวาสภูมิ ๔ (เว้นอกนิฏฐาภูมิ) ที่เรียกว่า ภังคักขณะ
สมังคีของรูปาวจรปัญจมณณจิตติ ๑ เจตสิก ๓๐ กัมมชรูปที่ดับครั้งสุดท้าย กับสุทธาวาสภูมิ
๕ สุกตือเหตุกบุคคล ๑ ซึ่งกำลังจุติจากอสังขยสัตตภูมิ ที่เรียกว่า ภังคักขณะสมังคีของชีวิต
นวกกลาป ที่ดับครั้งสุดท้าย กับ อสังขยสัตตภูมิ ๑

ข. ปญฺจโวการํ ปรีนิพฺพนฺตานํ อรูปํ ปจฺฉิมภวีกานํ

เมื่อบุคคลเหล่านั้น กำลังปรินิพพานในปัญจโวการภูมิ และปัจฉิมภวีกะบุคคล ที่เกิด
อยู่ในอรุณภูมิ รูปชั้นนี้ไม่ใช่กำลังเกิด เวทนาชั้นนี้ก็ไม่เกิด

องค์ธรรมได้แก่ พระอรหันตบุคคล ๑ ซึ่งกำลังปรินิพพานในปัญจโวการภูมิ ที่เรียกว่า
ภังคักขณะสมังคีของปัญจโวการติเหตุกจิตติ ๕ เจตสิก ๓๕ กัมมชรูปที่ดับครั้งสุดท้าย
ผลเสกขบุคคล ๓ ที่เป็นปัจฉิมภวีกะ ซึ่งกำลังเกิดในอรุณภูมิ ที่เรียกว่า อุปปาทักขณะสมังคี
ของ อรูปาวจรปฏิสนธิจิต ๔ เจตสิก ๓๐ พระอรหันตบุคคล ๑ ซึ่งกำลังปรินิพพานในอรุณภูมิ
ที่เรียกว่า ภังคักขณะสมังคีของอรูปาวจรจิตติ ๔ เจตสิก ๓๐

ข้อ ๘๘ ตาม. คำว่า ปัจฉิมภวีกบุคคลแท้และปัจฉิมภวีกบุคคลเทียม นั้น หมายถึงบุคคล
ประเภทไหนบ้าง ? และคำว่า เว้นสุทธาวาสภูมิ ๕ อบายภูมิ ๔ แห่งปุคคโลกาสวาระ
อดีตานาคตวาระ อนุโลม อุปปาทวาระ แห่งรูปกัณฐมูละ เวทนากัณฐมูลียมกะนั้น
หมายถึงอะไร ให้อธิบายให้ชัดเจนด้วย ?

ตอบ. คำว่า ปัจฉิมภวिकบุคคลเท่นั้น หมายถึง พระอรหันต์โดยเฉพาะ และตีเหตุก
ปฺลูชน ๑ ผลเสกขบุคคล ๓ ที่จะได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ในชาตินั้นแน่นอน หรือแปลตาม
ศัพท์ปัจฉิมภวिक ว่า ผู้มีภพเป็นครั้งสุดท้าย คือ จะต้องปรินิพพานในภพชาติแน่นอน

ส่วนคำว่า ปัจฉิมภวिकบุคคลเทียมนั้น เป็นผู้จะได้บรรลุเป็นอรหันต์ด้วยกันทั้งนั้น แต่
ไม่จำกัดลงไปว่าจะสำเร็จในชาติไหน ภพไหนเท่านั้นเอง

การเวียนสุทธาวาสภูมิ ๕ ก็เพราะสุทธาวาสภูมิ ๕ นั้น ชั้นอะไร ๆ ไม่เคยเกิดแก่บุคคล
นั้น ในภพภูมินั้นเลย เพราะว่า บุคคลที่จะเกิดในสุทธาวาสภูมิ ภูมิใดภูมิหนึ่งได้นั้นจะต้องเป็น
พระอนาคามี และจะเกิดเพียงภูมิละ ๑ ชาติเท่านั้น จะไม่เกิดซ้ำภูมิที่ตนเกิดอยู่ (ยกเว้น
อกนิฏฐาภูมิ) ส่วนที่เวียนอบายภูมิ ๔ นั้น เพราะผู้ที่เป็นปัจฉิมภวिकบุคคลแท้เกิดไม่ได้นั่นเอง

ข้อ ๘๙ ถาม. ให้แสดงอนุสนธิ ในปริณญาวาระมาโดยลำดับ ?

ตอบ. แสดงอนุสนธิในปริณญาวาระโดยลำดับ ดังนี้

เมื่อพระองค์ทรงแสดงปวัตติวาระจบลงแล้ว พระองค์ทรงแสดงปริณญาต่อไป

ปริณญาวาระนี้แบ่งออกเป็น ๖ อย่างคือ ปังจูปันนวาระ ๑ อดีตวาระ ๑ อนาคตวาระ ๑
ปังจูปันนาตีตวาระ ๑ ปังจูปันนानาคตวาระ ๑ อดีตานาคตวาระ ๑ พระพุทธองค์ทรง
แสดงปังจูปันนวาระก่อนแล้ว จึงทรงแสดงอดีตวาระ เป็นต้น ต่อไปตามลำดับ

ปังจูปันนวาระ มี ๒ อย่าง คือ อนุโลม ๑ ปังจุนิก ๑ พระพุทธองค์ทรงแสดงอนุโลม
ก่อนแล้ว จึงทรงแสดงปังจุนิกต่อไป

อนุโลม มี ๒ อย่าง คือ ปุจฉา ๑ วิสัชนา ๑ พระพุทธองค์ทรงแสดงปุจฉาก่อนแล้ว จึง
ทรงแสดงวิสัชนาต่อไป

ในปริณญาวาระนี้ พระองค์ทรงแสดงแต่ปุคคลวาระอย่างเดียว การที่พระองค์ทรง
แสดงแต่ปุคคลวาระอย่างเดียวนั้น ก็เพราะว่า คำวิสัชนาในปุคคลวาระเป็นอย่างไร คำวิสัชนา
ในโอภาสวาระก็จะเป็นเช่นเดียวกัน ไม่มีพิเศษออกไปแต่อย่างใด การที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่า
ธรรมดาการรู้แจ้งในรูปนามขั้น ๕ นี้ มิได้เกี่ยวกับภูมิ คงเกี่ยวกับบุคคลเท่านั้น ที่จะมีการรู้
แจ้งในรูปนามขั้น ๕ ได้ ด้วยเหตุนี้ ในปริณญาวาระนี้จึงทรงแสดงเฉพาะปุคคลวาระเท่านั้น

ข้อ ๕๐ ถาม. ปริณญามีกี่อย่าง คืออะไรบ้าง ? จงแสดงพร้อมความหมาย

ตอบ. ปริณญา มี ๓ อย่าง คือ

๑. ญาตปริณญา หมายถึง การกำหนดรู้ลักษณะ รส ปัจจุปปิฎฐาน และปัทฎฐานของ รูปนามจันทร์ ๕ เป็นต้น ตามความเป็นจริง

๒. ตีรณปริณญา หมายถึง การกำหนดรู้รูปนามจันทร์ ๕ เป็นต้น โดยความเป็นไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เพื่อข้ามพ้นจากความยึดติดว่าเป็นตัวตนเสีย

๓. ปหานปริณญา หมายถึง การประหานฉันทราคะ คือ ความยินดีพอใจด้วยอำนาจ ความกำหนดในรูปนามจันทร์ ๕ เป็นต้น โดยอหัตตมรรคญาณ

ข้อ ๕๑ ถาม. จงแสดงปุจฉาและวิสัชนาเฉพาะอนุโลมปุจฉา ในบทรูปขันธมุละ เวทนา ขันธมุลีขมกะ แห่งปริณญาวาระ ปัจจุบันนาติตวาระ อนุโลม ในปุคคลวาระ และ แสดงองค์ธรรมพร้อมทั้งการจำแนกโกฏฐาส?

ตอบ. อนุโลมปุจฉา โย รูปกฺขณฺหํ ปริหานาติ, โส เวทนา กฺขณฺหํ ปริหานิตฺถาติ ? บุคคลใดกำลังรู้แจ้งรูปขันธ บุคคลนั้นก็เคยรู้แจ้งเวทนาขันธ ใช่ไหม ?

วิสัชนา โน ไม่ใช่

แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส

ในอนุโลมปุจฉา โย รูปกฺขณฺหํ ปริหานาติ เป็นสันนิญฐานบท

โส เวทนา กฺขณฺหํ ปริหานิตฺถาติ เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิญฐานบท ได้แก่ อหัตตมคฺคบุคคล ๑

องค์ธรรมของสังสยบท ไม่มี

ฉะนั้น คำถามบทนี้ เป็น โฆษปัญหา ถามว่า บุคคลใดกำลังรู้แจ้งรูปขันธ บุคคลนั้นก็เคยรู้แจ้งเวทนาขันธ ใช่ไหม ? พระพุทธองค์จึงทรงแก้โดยปฏิเสธวิสัชนาว่า โน ซึ่งเป็น คำวิสัชนาปฏิเสธองค์ธรรมของสังสยบท เพราะว่า อหัตตมคฺคบุคคล ๑ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิญฐานบทเท่านั้น แม้กำลังรู้แจ้งรูปขันธ แต่ไม่ใช่เคยรู้แจ้งเวทนาขันธ

ข้อ ๕๒ ถาม. จงแสดงองค์ธรรมในคำปุจฉาว่าโดยธรรมาธิฐาน คือ นามจันทร์ ๔ ไม่เคยดับ แก่บุคคลเหล่าใด ในภูมิไหนบ้าง ?

สอบธรรมะ ด้วยการทูลจิต ชีวิตนี้ เอาดีได้ยาก

ตอบ. นามจันทร์ ๔ ไม่เคยดับแก่บุคคลและภูมิดังต่อไปนี้ คือ

สุคติอเหตุกบุคคล ๑ ซึ่งกำลังเกิดและกำลังตายในอสังขยัตตภูมิ กับอสังขยัตตภูมิ
๑ พระอนาคามีบุคคล ๑ ซึ่งกำลังเกิดในสุทธาวาสภูมิ ๕ และกำลังตายในสุทธาวาสภูมิ ๔
(เว้นอกนิฏฐาภูมิ) พระอรหันต์บุคคล ๑ ซึ่งกำลังปรินิพพานในสุทธาวาสภูมิกับสุทธาวาสภูมิ ๕

ข้อ ๕๓ ถาม. จงแสดงองค์ธรรมของบาลีดังต่อไปนี้ ?

ก. โย รูปกฺขณํ น ปริหานาติ, โส เวทนากฺขณํ น ปริหานาติติ ?

ข. โย เวทนากฺขณํ น ปริหานิตฺถอ โส สมฺมกฺขณํ น ปริหานิตฺถาติ ?

ค. โย รูปกฺขณํ ปริหานิสฺสตีติ โส เวทนากฺขณํ ปริหานิสฺสตีติ ?

ฌ. โย เวทนากฺขณํ น ปริหานิสฺสตี, โส สมฺมกฺขณํ น ปริหานิสฺสตีติ ?

ง. โย รูปกฺขณํ ปริหานาติ โส เวทนากฺขณํ ปริหานิตฺถาติ ?

ตอบ. ก. องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ ภัพพปุณฺณ ๑ อภัพพปุณฺณ ๑
อริยบุคคล ๘ (เว้นอรหัตตมัคคบุคคล ๑)

องค์ธรรมของสังสยบท เหมือนกัน

ข. องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ ภัพพปุณฺณ ๑ อภัพพปุณฺณ ๑ อริยบุคคล ๘
(เว้นอรหัตตผลบุคคล ๑)

องค์ธรรมของสังสยบท เหมือนกัน

ค. องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ ภัพพปุณฺณ ๑ มัคคบุคคลเบื้องต้น ๓ ผลบุคคล
เบื้องต้น ๓

องค์ธรรมของสังสยบท เหมือนกัน

ฌ. องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ อภัพพปุณฺณ ๑ อรหัตตมัคคบุคคล ๑
อรหัตตผลบุคคล ๑

องค์ธรรมของสังสยบท เหมือนกัน

ง. องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ อรหัตตมัคคบุคคล ๑

องค์ธรรมของสังสยบท ไม่มี

ข้อ ๕๔ ถาม. จงแสดงรูปกัณฑ์มูละ เวทนากัณฑ์มูละ ทั้งพระบาลีและคำแปล พร้อมทั้งแสดงองค์ธรรม เฉพาะอนุโลมปุจฉา ในปริณญาวาระ ปัจจุบันนานาควาระปัจจุบัน (ไม่ต้องจำแนกโกฏฐาส)

ตอบ. อนุโลมปุจฉา โย รูปกัณฑ์ น ปริหานาติ, โส เวทนากัณฑ์ น ปริหานิสฺสตีติ ?

บุคคลใดไม่ใช่กำลังรู้แจ้งรูปจันท์ บุคคลเหล่านั้นก็ไม่ใช่จักรู้แจ้งเวทนาจันท์ใช่ไหม?

วิธชนา. เย มคฺคํ ปฏิถิสฺสณฺติ เต รูปกัณฑ์ น ปริหานนฺติ โน จ เวทนากัณฑ์ น ปริหานิสฺสณฺติ, อรหา. เย จ ปุณฺธุชฺชา มคฺคํ น ปฏิถิสฺสณฺติ เต รูปกัณฑ์นฺจ น ปริหานนฺติ เวทนากัณฑ์นฺจ น ปริหานิสฺสณฺติ

บุคคลเหล่าใด จักได้มรรค บุคคลเหล่านั้น ไม่ใช่กำลังรู้แจ้งรูปจันท์ แต่จักรู้แจ้งเวทนาจันท์ อรหัตตผลบุคคลก็ดี ปุณฺธุชนเหล่าใดจักไม่ได้มรรค ปุณฺธุชนเหล่านั้นก็ดี ไม่ใช่กำลังรู้แจ้งรูปจันท์ และไม่ใช่จักรู้แจ้งเวทนาจันท์

แสดงองค์ธรรมในอนุโลมปุจฉา

โย รูปกัณฑ์ น ปริหานาติ เป็นสันนิฏฐานบท

โส เวทนากัณฑ์ น ปริหานิสฺสตีติ เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ ภัทพปุณฺชน ๑ มัคคบุคคลเบื่องต่ำ ๓ ผลบุคคลเบื่องต่ำ ๓ และอรหัตตผลบุคคล ๑ อภิปพปุณฺชน ๑

องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่ อรหัตตบุคคล ๑ อภิปพปุณฺชน ๑ เท่านั้น

ข้อ ๕๕ ถาม. ให้แสดงปุจฉาและวิธชนาในรูปจันท์มูละ เวทนาจันท์มูละ ปุคคาวาระ ปัจจุบันนาตีตวาระ อนุโลมปุจฉา ปริณญาวาระ และแสดงองค์ธรรมพร้อมทั้งการจำแนกโกฏฐาส ?

ตอบ. อนุโลมปุจฉา โย รูปกัณฑ์ ปริหานาติ, โส เวทนากัณฑ์ ปริหานิตฺถาติ ? บุคคลใดกำลังรู้แจ้งรูปจันท์, บุคคลนั้น ก็เคยรู้แจ้งเวทนาจันท์ใช่ไหม ?

วิธชนา. โน ไม่ใช่.

ปฏิโลมปุจฉา โย วา ปน เวทนากัณฑ์ ปริหานิตฺถ, โส รูปกัณฑ์ ปริหานาตีติ ? หรือว่า บุคคลใดเคยรู้แจ้งเวทนาจันท์, บุคคลนั้นก็กำลังรู้แจ้งรูปจันท์ใช่ไหม ?

วิธชนา. โน ไม่ใช่.

ตอบธรรมะ ด้วยการทุจจิต ชีวิตนี้ เขาได้ยาก

แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส

ในอนุโลมปุจฉา โย รูปกฺขณํ ปริหานาติ เป็นสัณนิฏฐานบท

โส เวทนากฺขณํ ปริหานิตฺต เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสัณนิฏฐานบท ได้แก่ อรหัตตมคฺคบุคคล ๑

องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่ ไม่มี

ฉะนั้น คำถามบทนี้ เป็นโมฆะปัญหา ถามว่า บุคคลใดกำลังรู้แจ้งรูปจันท์, บุคคลนั้นก็
 เคยรู้แจ้งเวทนาจันท์ใช่ไหม? พระองค์จึงทรงแก้โดยปฏิเสธวิสัยชนาว่า โน ซึ่งเป็นคำ
 วิสัยชนาปฏิเสธองค์ธรรมของสังสยบท เพราะว่า อรหัตตมคฺคบุคคล ๑ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของ
 สัณนิฏฐานบทเหล่านั้น แม้กำลังรู้แจ้งรูปจันท์ แต่ไม่ใช่เคยรู้แจ้งเวทนาจันท์

ในปฏิโลมปุจฉา โย วา ปน เวทนากฺขณํ ปริหานิตฺต เป็นสัณนิฏฐานบท

โส รูปกฺขณํ ปริหานาติ เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสัณนิฏฐานบท ได้แก่ อรหัตตผลบุคคล ๑

องค์ธรรมของสังสยบท ไม่มี

ฉะนั้น คำถามบทนี้ เป็นโมฆะปัญหา ถามว่า หรือว่า บุคคลใดเคยรู้แจ้งเวทนาจันท์,
 บุคคลนั้นก็กำลังรู้แจ้งรูปจันท์ใช่ไหม? พระพุทธองค์จึงทรงแก้โดยปฏิเสธวิสัยชนาว่า โน
 ซึ่งเป็นคำวิสัยชนาปฏิเสธองค์ธรรมของสังสยบท เพราะว่า อรหัตตผลบุคคล ๑ ซึ่งเป็นองค์
 ธรรมของสัณนิฏฐานบทเหล่านั้น แม้เคยรู้แจ้งเวทนาจันท์ แต่ไม่ใช่กำลังรู้แจ้งรูปจันท์

ข้อ ๘๖ ถาม. คำปุจฉาดังต่อไปนี้ มีวิสัยชนาบาลี คำแปล และองค์ธรรมว่าอย่างไร จงอธิบายให้
 ถูกต้อง ?

ก. บุคคลเหล่าใด ไม่ใช่กำลังรู้แจ้งเวทนาจันท์ แต่เคยรู้แจ้งสัญญาจันท์

ข. บุคคลเหล่าใด ไม่ใช่กำลังรู้แจ้งรูปจันท์ แต่จกฺรู้แจ้งเวทนาจันท์

ค. บุคคลเหล่าใด ไม่ใช่เคยรู้แจ้งเวทนาจันท์ และไม่ใช่จกฺรู้แจ้งวิญญาณจันท์

ตอบ ก. อรหา เวทนากฺขณํ น ปริหานาติ โน จ สญฺญากฺขณํ น ปริหานิตฺต. อรหัตตผล
 บุคคลไม่ใช่กำลังรู้แจ้งเวทนาจันท์แต่เคยรู้แจ้งสัญญาจันท์ องค์ธรรมได้แก่ อรหัตตผลบุคคล

ข. เย มคฺคํ ปฏิลลิสฺสณฺติ เต รูปุขุณฺโณ น ปริหานนฺติ โน จ เวทนากุณฺโณ น ปริหานิสฺสณฺติ. บุคคลเหล่าใดจักได้มรรค บุคคลเหล่านั้น ไม่ใช่กำลังรู้แจ้งรูปฉันท์ แต่จักรู้แจ้งเวทนาฉันท์ องค์ธรรมได้แก่ ภัทพปุณฺณ ๑ มัคคบุคคลเบื้องต้น ๓ ผลบุคคลเบื้องต้น ๓

ค. อकुคมกฺกสมฺภึเย จ ปุณฺณนา มคฺคํ น ปฏิลลิสฺสณฺติ เต เวทนากุณฺณธมฺมจ น ปริหานิตฺถ วิญญานกุณฺณธมฺมจ น ปริหานิสฺสณฺติ อรหัตตมัคคบุคคลก็ดี ปุณฺณเหล่าใดจักไม่ได้มรรค ปุณฺณเหล่านั้นก็ดี ไม่ใช่เคยรู้แจ้งเวทนาฉันท์ และไม่ใช่จักรู้แจ้งวิญญานฉันท์ องค์ธรรมได้แก่ อรหัตตมัคคบุคคล ๑ อภัทพปุณฺณ ๑

ข้อ ๕๗ ตาม. อภัทพปุณฺณ เป็นบุคคลประเภทใด ? ให้อธิบาย

ตอบ. อภัทพปุณฺณ หมายถึง ปุณฺณใดที่จะไม่ได้มรรคผลในชาตินี้ บุคคลนั้นเรียกว่า อภัทพปุณฺณ นับตั้งแต่ภพที่ ๒ เป็นต้นไปนั้น จะได้มรรคผล หรือจะไม่ได้มรรคผลนั้น ก็ไม่มีการเรียกว่า อภัทพปุณฺณ แต่อย่างใด คงกำหนดหมายเอาเฉพาะแต่ในปัจจุบันภพ ภพนี้ภพเดียว เท่านั้น ด้วยเหตุนี้ ในคำว่า “เย ปุณฺณนา มคฺคํ น ปฏิลลิสฺสณฺติ” ปุณฺณเหล่าใดจะไม่ได้มรรคนั้น ก็ได้แก่ อภัทพปุณฺณ คือ ปุณฺณที่ไม่มีโอกาสจักได้มรรคผลในภพปัจจุบันนั่นเอง โดยทำนองเดียวกันนี้ คำว่า “เย ปุณฺณนา มคฺคํ ปฏิลลิสฺสณฺติ” แปลความว่า ปุณฺณเหล่าใดจะ ได้มรรคนั้น ก็คงได้แก่ ภัทพปุณฺณ คือ ปุณฺณที่จะได้มรรคผลในภพปัจจุบันนั่นเอง มิได้กำหนดหมายเอาว่าจะได้มรรคผลต่อไปในภพหน้าแต่อย่างใด

อนึ่ง อภัทพบุคคล หมายถึง บุคคลดังต่อไปนี้

๑. กามาวรณ เป็นผู้หมกมุ่นอยู่ในกามคุณทั้ง ๕ ไม่รู้จักสร้างชา
๒. กิเลสาวรณ เป็นผู้ไหลไปตามกระแสกิเลส โดยไม่ลืมหูลืมตา
๓. วิปากาวรณ เป็นผู้ยึดมั่นในมิจฉาทิฏฐิ ทั้ง ๓ อย่าง

ข้อ ๕๘ ตาม. จงแสดงความแตกต่างกันระหว่างบุคคล ๑๐ จำพวก โดยกาล ๓ และจำแนกกาลทั้ง ๓ โดย บุคคล ๑๐ มาดู ?

ตอบ. แสดงความแตกต่างกัน คือ การจำแนกบุคคล ๑๐ จำพวก โดยกาล ๓ นั้น ท่านยกบุคคลขึ้นตั้งไว้ก่อน แล้วแสดงกาลในภายหลัง คือ

๑. อรหัตตมัคคบุคคล หมายถึง บุคคลที่กำลังรู้แจ้งรูปนามขั้น ๕ เท่านั้น (ปริหานาติ) ไม่ใช่เคยรู้แจ้งและไม่ใช่ว่าจะรู้แจ้ง (น ปริหานิตถ น ปริหานิสุตติ)

๒. อรหัตตผลบุคคล หมายถึง บุคคลที่เคยรู้แจ้งรูปนามขั้น ๕ เท่านั้น (ปริหานิตถ) ไม่ใช่กำลังรู้แจ้ง และไม่ใช่ว่าจะรู้แจ้ง (น ปริหานาติ น ปริหานิสุตติ)

๓. ภัทพปุณฺณ ๑ มัคคบุคคลเบื้องต้น ๓ และผลบุคคลเบื้องต้น ๓ หมายถึง บุคคลที่จรรู้แจ้งรูปนามขั้น ๕ เท่านั้น (ปริหานิสุตติ) ไม่ใช่กำลังรู้แจ้ง และไม่เคยรู้แจ้ง (น ปริหานาติ น ปริหานิตถ)

๔. อภัพพปุณฺณ หมายถึง บุคคลที่ไม่ใช่กำลังรู้แจ้ง ไม่เคยรู้แจ้ง ไม่ใช่ว่าจะรู้แจ้งรูปนามขั้น ๕ (น ปริหานาติ, น ปริหานิตถ น ปริหานิสุตติ)

จำแนกกาลทั้ง ๓ โดยบุคคล ๑๐ ดังนี้

๑. ผู้ที่กำลังรู้แจ้งรูปนามขั้น ๕ (ปริหานาติ) นั้น ได้แก่ อรหัตตมัคคบุคคลจำพวกเดียว
๒. ผู้ที่เคยรู้แจ้งรูปนามขั้น ๕ (ปริหานิตถ) นั้น ได้แก่ อรหัตตผลบุคคลจำพวกเดียว
๓. ผู้ที่จะรู้แจ้งรูปนามขั้น ๕ (ปริหานิสุตติ) นั้น ได้แก่ ภัทพปุณฺณ ๑ มัคคบุคคลเบื้องต้น ๓ ผลบุคคลเบื้องต้น ๓

๔. ผู้ที่ไม่ใช่กำลังรู้แจ้งรูปนามขั้น ๕ (น ปริหานาติ) นั้น ได้แก่ บุคคล ๙ จำพวก (เว้นอรหัตตมัคคบุคคล)

๕. ผู้ที่ไม่ใช่เคยรู้แจ้งรูปนามขั้น ๕ (น ปริหานิตถ) นั้น ได้แก่ บุคคล ๙ จำพวก (เว้นอรหัตตผลบุคคล)

๖. ผู้ที่ไม่ใช่จะรู้แจ้งรูปนามขั้น ๕ (น ปริหานิสุตติ) นั้น ได้แก่ อภัพพปุณฺณ ๑ อรหัตตมัคคบุคคล ๑ อรหัตตผลบุคคล ๑

ข้อ ๕๕ ถาม. คุณสมบัติของผู้ที่เกิดอยู่ในสุทธาวาสภูมินั้น มีอะไรบ้าง ?

ตอบ. คุณสมบัติของผู้ที่เกิดอยู่ในสุทธาวาสภูมินั้น มี ๓ ประการ ดังนี้

๑. ต้องเป็นพระอนาคามีผลบุคคล
๒. ต้องได้ปัญจมณณลาภีบุคคล
๓. ต้องมีอินทรีย์อย่างใดอย่างหนึ่งแก่กล้า

ข้อ ๑๐๐ ถาม. จงแสดงบุคคล ๑๐ โดยภูมิ ๓๑ มาดู ?

ตอบ. แสดงบุคคล ๑๐ โดยภูมิ ๓๑ ภูมิ ดังนี้

ในอภายภูมิ ๔ มี ๑ บุคคล คือ ทุกติบุคคล ที่จัดเป็นอภัพบุคคลโดยแน่นอน
ในกามสุคติภูมิ ๗ มีทั้ง ๑๐ บุคคล คือ

๑. อภัพบุคคลโดยแน่นอน ได้แก่ สุกตือเหตุกบุคคล ๑ (มีเฉพาะในมนุษย์ภูมิ ๑ และ
จาตุมาหาราชิกาภูมิ ๑) ทวิเหตุกบุคคล ๑ และติเหตุกบุคคลที่จะไม่ได้มรรคผลในชาตินี้ ๑

๒. ภัพบุคคลปุณฺณ ได้แก่ ติเหตุกปุณฺณ ที่จะได้มรรคในชาตินี้

๓. พระโสดาปัตติมรรคบุคคล	๔. พระโสดาปัตติผลบุคคล
๕. พระสกิทาคามีมรรคบุคคล	๖. พระสกิทาคามีผลบุคคล
๗. พระอนาคามีมรรคบุคคล	๘. พระอนาคามีผลบุคคล
๙. พระอรหัตตมรรคบุคคล	๑๐. พระอรหัตตผลบุคคล

ในรูปภูมิ ๑๐ (เว้นอสังญัสัตตภูมิ ๑ สุทธาวาสภูมิ ๕) มี ๑๐ บุคคล คือ

๑. อภัพบุคคลโดยแน่นอน ได้แก่ ติเหตุกบุคคลที่จะไม่ได้มรรคผลในชาตินี้ ๑

๒. ภัพบุคคลปุณฺณ ได้แก่ ติเหตุกปุณฺณ ที่จะได้มรรคในชาตินี้

๓. พระโสดาปัตติมรรคบุคคล	๔. พระโสดาปัตติผลบุคคล
๕. พระสกิทาคามีมรรคบุคคล	๖. พระสกิทาคามีผลบุคคล
๗. พระอนาคามีมรรคบุคคล	๘. พระอนาคามีผลบุคคล
๙. พระอรหัตตมรรคบุคคล	๑๐. พระอรหัตตผลบุคคล

ในสุทธาวาสภูมิ ๕ มี ๓ บุคคล คือ

๑. พระอนาคามีผลบุคคล	๒. พระอรหัตตมรรคบุคคล
๓. พระอรหัตตผลบุคคล	

ในอรุณภูมิ ๔ มี ๕ บุคคล คือ

๑. อภัพบุคคลโดยแน่นอน ได้แก่ ติเหตุกบุคคลที่จะไม่ได้มรรคผลในชาตินี้ ๑

๒. ภัพบุคคลปุณฺณ ได้แก่ ติเหตุกปุณฺณ ที่จะได้มรรคในชาตินี้

๓. พระโสดาปัตติผลบุคคล	๔. พระสกิทาคามีมรรคบุคคล
๕. พระสกิทาคามีผลบุคคล	๖. พระอนาคามีมรรคบุคคล
๗. พระอนาคามีผลบุคคล	๘. พระอรหัตตมรรคบุคคล
๙. พระอรหัตตผลบุคคล	